

เจียนมา ตอบไป

พุทธทาสภิกขุ

เจียนมา ตอบไป

(ธรรมะที่ต้องใช้ในการกำจัดความเห็นแก่ตัว)

ธรรมสภาจัดพิมพ์ธรรมบรรยาย ของ ท่านพุทธทาสภิกขุ

เพื่อรักษาดนฉบับที่ถูกต้องและสมบูรณ์

จิต ธรรมทานมูลนิธิ องค์การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา

มูลนิธิเผยแพร่วีถีชีวิตประเสริฐ ธรรมบูชา สำนักพิมพ์การพิมพ์พระนคร

ธรรมสภาขอกราบขอบพระคุณ คณะผู้ทำงาน และผู้ร่วมจัดพิมพ์ครั้งแรกเป็นอย่างสูง

อนิเมทาถ.

การที่ คำบรรยายต่างๆ ของข้าพเจ้า ซึ่งอยู่ในรูปของ ชมรม-
เทคนิค ก็ดี, ชมรมของช่างรถ หรือชมรมบรรณารักษ์ ก็ดี,
กำลังได้รับความร่วมมือ จากสหภาพชมรมครูหลายแห่ง จนได้
โอกาสจัดพิมพ์ขึ้นมาได้ ในลักษณะเช่นนี้ ข้าพเจ้า ขอ
แสดงความยินดี และขอขอบคุณทุกท่าน ที่มีส่วนร่วม
การช่วยเหลือ. การลงมือทำหนังสือ ข้าพเจ้าทำไป ทั้งในนาม
ของคณะชมรมครู, หรือสำนักสงฆ์ไมถาถคาราม และของ
สำนักวัดโอบ ดัปล.

จนเราในทุกคนนี้ แม้กระทั่งคำอุปมาอุปไมย
เพื่อเป็นกรณีพิเศษ หรือ การโต้ตอบ ละเว้น แต่สิ่งที่ได้ทำไว้ให้
การก่อผล ก็ตาม ก็ยังนับว่า เป็นสิ่งที่ดี อนิเมทาถ ของฉันเอง;
และบางที อาจละเว้น ที่ว่าอนิเมทาถ เพื่อ มีหนังสือให้
ยัดได้ ในเมื่อการทำให้หนังสือ ได้กระทำไป ด้วยความไม่ประ-
มาท แท้จริง; แล้วมีหนังสือนี้เกิดจากกรกระทำให้เสีย ยัง
แต่เฟดตาล ไปเป็นประโยชน์ แต่เพื่อประโยชน์ของคน
สักลัปล. ข้าพเจ้า, ขออนิเมทาถ เป็นที่ระลึกในกรณีนี้ เพราะ
เหตุถึงกล่าวนั้น หนังสือ; และยังมีอนิเมทาถ แทน
ท่านผู้จัดทำ ทั้งหลาย ซึ่งกำลังได้รับประโยชน์ จากหนังสือ
เหล่านี้ หนังสือ ของไป สักลัปล.

ผมขอไว้ และเป็นที่ผมขออยู่ได้ ก็เพราะกำลังประกอบอยู่
ด้วยธรรม; มีฉะนั้น ละทิ้งทุกสิ่งทุกอย่างเป็นผมขอ หรือสิ่ง
กับ ต่ออภยในที่สุด โดยไม่ต่อสู้ สงสัยเลย. ผมขอไว้ไม่ประ-
กอบอยู่ด้วยธรรม ก็ต่อประกอบอยู่ด้วย อธิธรรม เป็นธรรม-
ดา, และ ละทิ้งเป็น อนิเมทาถในร่างของมนุษย์ ด้วย! โลก

นี่ละเป็นอย่างไร ถ้าหากเป็น โลกที่ประกอบด้วย ถังปลอมหนึ่ง
ในจำนวนหนึ่ง ได้มีใบไม้ทั้งโลก? และแม้แต่ต้นไม้
หนึ่งเดียว ละได้มีใบไม้ทั้งโลก ถ้าหากเขาได้มีใบไม้ทั้ง
รวมกัน จากทุกวันนี้ก็ไม่ได้หมายความว่าไม่ได้มีใบไม้ และ
ยังมีใบไม้ทุกวันนี้?

ฉันคิดว่ารวมๆ ทุกๆเล่ม แม้จะมีใบไม้หนึ่งใบ ก็ยังมีใบ
ในหนังสือเล่มอื่นๆ! แม้จะมีใบไม้หนึ่งใบ ก็ยังมีใบ
ต้นอื่น ต้นอื่น ที่ปราศจากใบไม้ มีใบไม้หรือ? หรือแม้แต่
หลาย ต้นหากันสนในใบไม้ใบนี้ใบนี้ใบนี้ มีใบไม้ใบนี้ไปทั่ว
ใบไม้ต้นอื่น และพร้อมสรรพ! เพราะใบไม้ ละก็ใบไม้ของใบไม้ ต้น
ต้นหนึ่ง, ใบไม้หนึ่ง ละก็ใบไม้ต้นหนึ่ง ทั้งโลกทั้งใบนี้ มีใบไม้
เป็น ใบไม้ใบเดียวของโลกใบเดียว.

การที่รวมๆ กันแล้วกลายเป็น ใบไม้ใบเดียว ไม่ใช่ใบไม้ใบเดียว
ลักษณะหนึ่ง ก็ยังมีใบไม้ใบเดียวเกิดจากความสับสนใน รวม ต้นไม้หนึ่ง,
ได้ใบไม้ใบเดียว; ทั้งนี้แล้ว ล้อของใบไม้จาก ต้นหนึ่งกับหลายๆ
ต้นด้วยกันก็ขึ้น จากหนึ่ง จากหนึ่ง จากหนึ่ง ในทุกเล่มใบไม้รวม
ถ้าได้รวมกันไว้แล้ว เพื่อให้เห็นว่ามีใบไม้ใบเดียว ในหนังสือเล่มนี้
แล้วนั้น หากประจบๆ

คุณอภินันท์ อิมพินันท์

ได้ถูกพิมพ์ลงนาม, ใบไม้
๓ กันยายน ๑๖

คำปรารภพิมพ์

“จุดกลาง” ระหว่าง “ความพอใจ” กับ “ความไม่พอใจ” คือ ความปกติของจิต ความปกติของจิตก็คือความสมดุลย์ของจิต และสิ่งเองที่คุ้มครองคนเรา และสั่งคมให้สงบสุขอยู่ได้ และนั่นแหละคือความพ้นทุกข์หรือเหนือทุกข์ เราจะพบจุดกลาง หรือความปกติของจิต เราก็ต้องมองเข้าไปที่จิต คือมองในด้านใน

คำตอบปัญหาธรรมของท่านอาจารย์สวนโมกข์เล่มนี้ ผู้รวบรวมได้กรุณาเลือกคัดแยกปัญหาให้เป็นประเภท ๆ เพื่อสะดวกแก่การศึกษา ส่วนท้ายเล่มเป็น “หลักพุทธศาสนา ๑๒ ข้อ” ของ กุริสศมาส ฮัมเฟรย์ผู้นำพุทธศาสนิกชนชาวอังกฤษ พร้อมทั้งบันทึกท้ายเรื่องของท่านอาจารย์สวนโมกข์ มีจุดมุ่งให้ทุกท่านคนให้พบความปกติของจิตแล้วรักษาภาวะปกติของจิตไว้ให้ได้เป็นประการสำคัญที่สุด

เมื่อรักษาความปกติไว้ได้ จะรู้สึกเสมือนว่าจิตมีอยู่หรือไม่มีอยู่ที่ใดทั้งสองอย่าง

คณะ ผ.ช.ป. จึงขอกราบอนุโมทนาแด่ท่านที่ค้นพบความปกติของจิต และรักษาภาวะปกติไว้ได้นานแสนนานเป็นอย่างสูงทุกท่าน

คณะ ผ.ช.ป.

คำนำ

พวกเราที่อาศัยอยู่ในสวนโมกข์ แต่ละคนต่างระมัดระวังการเป็นอยู่ประจำวันของตัว กล่าวคือมีการศึกษา ประพฤติกระทำเป็นส่วนของตัวเอง เพื่อนำไปสู่การเป็นอยู่ที่เรียกว่า “โดยชอบ” ตามความหมายของพระพุทธเจ้า. ทั้งนี้ เพื่อป้องกันมิให้ความยึดถือในลัทธิหรือหมู่คณะ และมีให้สงายทำไปโดยไม่สบลักวิชา. ผู้ที่อาวุโสในคุณธรรม ก็ทำตัวเป็นกัลยาณมิตรให้แก่ทุกคน; ผู้ที่แรกเริ่ม ก็ต้องใฝ่หา รวบรวมแนวทางที่จะใช้เป็นบทประพฤติกกระทำ เป็นส่วนของตัวเอง. โดยมากมักจะเก็บได้จากหลักเกณฑ์ในพระไตรปิฎกบ้าง เก็บจากหลักเกณฑ์ที่เป็นความแบายกายของผู้เป็นพี่ ๆ ที่ท่านได้เคยทำมาแล้วบ้าง แล้วทุกคนก็ตั้งหน้ากระทำของตัวไป ตามแต่จะเห็นสมควรแก่ตน.

หนังสือเล่มนี้ เป็นส่วนหนึ่งของหลักเกณฑ์เท่าที่หาได้ สำหรับเอาไว้ศึกษาเป็นส่วนตัวดังกล่าวนั้น เมื่อ ‘ธรรมบูชา’ มาพบเห็นเข้าก็ชอบใจและชวนขวยเลือกคัดเอาเฉพาะที่เป็นส่วนของท่านพุทธทาส. เท่าที่รวบรวมไว้ในที่นี้ โดยมากเป็นสำเนาจดหมาย ที่ท่านพุทธทาสได้ตอบปัญหาธรรมปฏิบัติเป็นส่วนตัวให้แก่นักศึกษาผู้ข้องใจในแง่ปฏิบัติ. มีบางฉบับได้ตอบลงในหนังสือพิมพ์พุทธศาสนาแล้วก็มี. แต่อย่างไรก็ตาม นับว่าได้นำมาเพียงจำนวนน้อย พอเป็นตัวอย่างแห่งการช้กถามปัญหาธรรมะที่เข้าที่, ไม่เพื่อเจ้าเหลือวิสัยที่จะนำเอาไปปฏิบัติ หรือไม่พว่กว้าง จนไม่เกี่ยวเข้ามาในวงแห่งการทำความพ้นทุกข์ ตามหลักพุทธศาสนา.

ท่านพุทธทาสได้เดินทางไปตามหัวเมืองต่างๆ เป็นครั้งคราว นับแต่ต้นร้อยมาหลายปี ตั้งแต่จังหวัดภาคเหนือ ตลอดจนสุดทางใต้ กว่า ๒๐ จังหวัดนั้น ปรากฏว่าเมื่อไปถึงตำบลใด มักมีผู้สนใจธรรมะ หาโอกาสมาถามข้อธรรมข้อธรรมกันมาก ที่ถึงกับเดินทางมาจาก จังหวัดใกล้เคียง หรือต่างอำเภอในคราวนั้นๆ ก็มี. แต่เท่าที่ผู้เคย ติดตามท่าน ได้ตั้งข้อสังเกต เห็นว่ามีหลายครั้ง แทนที่จะรับถือ โอกาสอันหาได้ยากเช่นนั้น ตั้งคำถามเพื่อซักไซ้เอาแก่นคำตอบที่จะ นำให้มีการฟุ้งไปยังตัวพุทธศาสนา คือการลงมือกระทำความรอดให้ แก่ตนเอง, กลับปรากฏว่า นักศึกษาโดยมากมักถามปัญหาที่ เกี่ยวข้องแง่ทางทฤษฎีหรืออย่างดี ก็เป็นปัญหาเทคนิคที่เป็นของผู้ เริ่มสนใจทางศาสนา เช่นถามเรื่องผี การเกิดใหม่ นรก สวรรค์ ปาฏิหาริย์ ฯลฯ ซึ่งปัญหาเหล่านี้ ถ้าท่านผู้นั้นอุตสาหะศึกษาทำความเข้าใจเรื่องอนาคตา แม้เพียงทางหลักทฤษฎีเท่านั้นปัญหาที่เคยมอง กวนใจเช่นนั้น ก็จะไม่เกิดขึ้น. ฉะนั้น ที่รวบรวมคำตอบส่วนนี้มาได้ จึงกล่าวได้ว่าได้นำมาพอเป็นตัวอย่างเท่านั้นเอง, ทั้งเชื่อว่าเพียงพอ ที่ จะให้ประโยชน์แก่ผู้ตั้งหน้ากระทำการงานทางจิต อันเป็นลำดับต่อ เนื่องจากชั้นที่ใคร่รู้ใฝ่อ่านกันมามากมายแล้ว ทางตำรา.

ภิกษุสุวรรณ
สวนโมกข์ฯ - ไซยา

สารบัญ

เขียนมา ตอบไป

๑

ก) ปัญหาประเภทที่จะนำไปสู่

การกระทำงานทางจิต

๑

๑. จดหมายในสวนโมกข์ฯ ๓
๒. จะปฏิบัติเพื่อพ้นทุกข์นั้น ปฏิบัติอย่างไร? ๑๐
๓. ปฏิบัติอย่างไร จึงจะละกิเลสได้สิ้นเชิง? ๑๓
๔. จะให้ศีลสมาธิปัญญาดำรงอยู่ได้เสมอนั้นทำอย่างไร? ๑๘
๕. ชีวิตครองเรือน จะปฏิบัติธรรมอย่างไร? ๒๑
๖. ทำอย่างไร จึงจะกันมิให้เกิดพอใจและไม่พอใจ? ๒๖
๗. การที่จะมีสติสัมปชัญญะอยู่เสมอนั้น ทำอย่างไร? ๓๐
๘. ทำสติให้รู้เท่าสังขารนั้น ทำอย่างไร? ๓๗
๙. ทำอย่างไร จึงจะรู้เท่าทันอารมณ์ภายนอกที่มากระทบ? ๓๙

ข) ปัญหาประเภทที่จะนำไปสู่

ความเห็นถูกเป็นสัมมาทิฐิ

๔๓

๑๐. คนเราเกิดมาเพื่ออะไร? ๔๕
๑๑. สัตว์เดรัจฉาน ต้องรับผลกรรมหรือไม่? ๔๘
๑๒. การติดโรคเป็นเพราะผลกรรมแต่ปางก่อนหรือไม่? ๕๐
๑๓. กรรม กับ อนัตตา เป็นหลักธรรมที่ขัดกันหรือไม่? ๕๔

๑๔. อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี้ เพราะความสุขแปรปรวน
ใช่หรือไม่? ๘๑
๑๕. เมื่อหลุดพ้นเป็นอนัตตาไม่มีใครแล้ว
อะไรเป็นผู้รู้ว่าตนไม่เกิดอีก? ๘๒
๑๖. จิตที่หลุดพ้นอิสระแล้ว เป็นอตตะหรือไม่ว?
๘๖
๑๗. สิ่งที่เรียกว่า 'จิต' กับ 'อารมณ์' นั้น ต่างกันอย่างไร? ๘๗
๑๘. จิต เป็นสังขาร หรือวิสังขาร? ๘๘
๑๙. จิตที่หลุดพ้นจากอารมณ์ทั้งปวง
จะเรียกว่าวิมุตติจิต ได้หรือไม่? ๙๑
๒๐. อะไรทำให้จิตหวั่นไหวแปรปรวน? ๙๒
๒๑. ใจที่รู้สึกว่าเป็นตัวตน กับใจที่ไม่รู้สึกเช่นนั้น
ต่างกันอย่างไร? ๙๓
๒๒. กิเลสเป็นสิ่งที่เกิดก่อนหรือหลังการกระทบกับอารมณ์? ๙๖
๒๓. ตัดสังโยชน์นี้ไม่ได้ เพราะอะไร? ๙๘
๒๔. จิต ในระหว่างโคตรภูญาณ
ต้องมีไตรลักษณ์ญาณอีกหรือไม่? ๑๐๑
๒๕. สุขที่เกิดจากการปฏิบัติ นั้นอย่างไร? ๑๐๔
๒๖. ที่ตรัสว่า นิพพานเป็นสุข นั้น สุขอย่างไร? ๑๐๗
๒๗. พระอรหันต์ในเพชรราวาส ต้องตายใน ๗ วันนั้น
จริงหรือไม่? ๑๑๐
๒๘. ความรู้จริงเห็นจริงนั้น หมายถึงอะไร? ๑๑๓

หลักพุทธศาสนา ๑๒ ข้อ ของนายฮัมเฟรย์
พร้อมทั้งบันทึกท้ายเรื่องของ พุทธทาสภิกขุ ๑๑๕
Twelve Principles of Buddhism. 169

ภาคผนวก

ธรรมะที่ต้องใช้ในการกำจัดความเห็นแก่ตัว ๑๓๓

เขียนมา-ตอบไป

พุทธทาส ภิภขุ

(ก)

ปัญหาประเภทที่จะนำไปสู่
การกระทำกรงานทางจิต

ลำดับข้อปัญหา

๑. จดหมายในสวนโมกข์ ฯ
๒. จะปฏิบัติเพื่อพ้นทุกข์นั้น ปฏิบัติอย่างไร ?
๓. ปฏิบัติอย่างไร จึงจะละกิเลสได้สิ้นเชิง ?
๔. จะให้ศีล สมาธิ ปัญญาดำรงอยู่ได้เสมอนั้น ทำอย่างไร ?
๕. ชีวิตครองเรือน จะปฏิบัติธรรมอย่างไร ?
๖. ทำอย่างไร จึงจะกันมิให้เกิดพอใจ และไม่พอใจ ?
๗. การที่จะมีสติสัมปชัญญะอยู่เสมอนั้น ทำอย่างไร ?
๘. ทำสติให้รู้เท่าสังขารนั้น ทำอย่างไร ?
๙. ทำอย่างไร จึงจะรู้เท่าทันอารมณ์ภายนอกที่มากกระทบ ?

จดหมายจากสวนโมกข์

กระต๊อบ ๒. สวนโมกข์

๒๑ สิงหาคม ๒๔๗๗

ศาสตราจารย์โชติกฤษ ทัณฑ์ถื่อ

ผมอยากจะซ่อมหรือซ้าคความเข้าใจในหลักการฝึกภาวนา สำหรับฐานะอย่างเราๆ ด้วยกันอีกว่า ขอให้มีการคิด (วิปัสสนา) ให้มากที่สุด *อย่าสงบ* (สมณะ) เสียตะพืดหรือมากจนเกินควร. เพราะเหตุไร? เพราะเหตุว่า ไม่มีใครเคยบรรลุแจ้งจนซึมซาบใจในสิ่งนั้น. จริงอยู่ ที่ลัทธิธรรมบ่งว่า สมณะอยู่หน้า วิปัสสนาอยู่ข้างหลัง. แต่ถ้าเราไม่ก้าวหน้า เราจะไปได้อย่างไร? สมณะจำเป็นแต่ในเมื่อวิตกชั่วร้ายรบกวน ถ้ามันไม่รบกวนแล้ว อย่าไปคิดถึงสมณะเลย เว้นไว้แต่คิดแล้วมันฟุ้งเกินไปเท่านั้น เรามีสมณะไว้กำราบเมื่อฟุ้ง ก็ว่านอนใจใช้ให้ทำหน้าที่ซ่อมเสียหมด. อุกุศลวิตกที่เกิดขึ้น ถ้าซ่อมไว้ด้วยสมณะ ก็ต้องซ่อมกันเรื่อยไป. สู้ทำลายมันเสียให้เหลือละเอียดด้วยการคิด (คือ วิปัสสนา) ไม่ได้. อีกอย่างหนึ่ง สมณะหรือสมาธิเอาไว้เป็นการเข้าอยู่พักผ่อนเพื่อความสงบในบางคราวเท่านั้นก็ได้. ถ้ายังมีหน้าที่ทำลายกิเลสแล้ว จงจำไว้ว่าต้อง “วิปัสสนา” เท่านั้น. *สมณะ* ไม่ให้สำเร็จประโยชน์ถึงที่สุดได้.

ก็เมื่อเสนาสนะของเราสังคัตถิพอ วิสภาคารมณฺ์ มีน้อยถึงปานนี้แล้ว สมณะส่วนซึ่งจำเป็นเฉพาะเสนาสนะคลุกกลสี มี วิสภาคารมณฺ์มากนั้น ก็เกือบไม่จำเป็นสำหรับเรา. ผมไคร่ครวญเรื่องนี้เป็นอย่างมาก ทั้งวิธีเจริญสมาธิของต่างประเทศ ฝ่ายมหายาน. เขาฝึกลงใจด้วยการข่มหรือทรมานกันแต่ในเบื้องต้นเป็นส่วนน้อย จะให้ได้ผลต้องคิดให้ตกไปในเรื่องนั้น ๆ. สมาธิเป็นเหมือนเอาของหนักทับความชั่วไว้, ส่วน บัญญา หรือ วิปัสสนา เป็นการตัดต้นไฟ ได้แก่การขุดทั้งหรือทั้งที่เดียว สมณะยอมชวนเพลิดิน และเป็นความสุขก็จริง แต่เป็นอันตรายต่อเมื่อเปลี่ยนสถานที่ หรือกระทบวิสภาคารมณฺ์. สมณะที่ได้ อุกกหนิมิตหรือปฏิภาณนิมิต จะมีอำนาจต่อเมื่อเจริญสำเร็จได้ คล่องแคล่วตามปรารถนา และอาจสูรับวิสภาคารมณฺ์ได้. เช่น เราจำอุกกหนิมิตของอสุภอันหนึ่งได้สำเร็จ พออารมณฺ์ยั่วชวนผ่าน เรานึกเอาหนิมิตนั้นมาเป็นรั้วเช่นนี้ยอมสำเร็จผลดี แต่ขอให้เข้าใจว่า นั่นไม่ใช่กิริยาแห่งสมณะ (สงบ) แท้ เป็นตัววิปัสสนา ส่วนหนึ่งที่เดียว ขอให้ไคร่ครวญให้มาก.

เราไม่พึงเชื่อลัทธิเกี่ยวกับความสงบ ชนิดยึดมั่น ถือมั่นอย่างโบราณบางอย่าง ซึ่งไม่ได้เอาผลแท้จริงเป็นเกณฑ์หรือเครื่องวัด, เขาเอาพิธีและกิริยาอาการ หรือของแปลก ๆ เป็น

เครื่องวัด. ผลที่ได้จึงไม่ตรงตามที่ทรงประสงค์. ขอจงสังเกต
 คู่ในบาตีให้มาก จะเห็นว่าไม่มีกล่าวถึงวิธีของสมณะนัก, แต่มา
 มีวิถิตถารในกัมภีร์ชั้นหลังๆ. ส่วนที่กล่าวทำนองวิปัสสนา ย่อม
 มีกาคตื้นที่เดียว. อย่าลืมว่าเราต้องการ พันทุกษ์ เราต้องมุ่ง
 เฉพาะสิ่งที่ ดับทุกษ์ ได้ และสิ่งนั้นเราต้องคิดเห็นได้เองอย่าง
 ประจักษ์ใจ ไม่ต้องเชื่ออารมณ์ผู้สอนกัมมฐานหายไป. ผู้สำเร็จ
 สมายังเข้าตระวางได้, ส่วนผู้มีวิปัสสนาจะไม่เข้าตระวางเลย
 พวกเราหวัง บัญญาวิมุตติ ไม่หวัง เจโตวิมุตติ.

ผมมั่นใจว่า คุณเป็นนักค้นคว้า และเห็นแก่การศึกษาแท้
 ผมจึงพูดตรงๆ ชนิดที่ไม่ว่าพูดกะคนทั่วไป เพราะจะเป็นผลร้าย.
 ขออย่าให้เชื่อคายไป ในพิธีแห่งสมายที่สืบกันมาอย่างประมเปร
 ด้วยการทำตามๆ กันก็ดี หรือด้วยหนังสือบางเล่มก็ดี. จงเลือก
 เอาเฉพาะที่ไว้ใจได้ และใคร่ครวญเห็นเหตุผลเสียก่อน จึงยึดเอา
 เป็นหลักในใจ. ข้อสำคัญอยู่ที่การใคร่ครวญเท่านั้น.

วิธีที่ผมชอบในบัดนี้คือ :— สติสัมปชัญญะเป็นตั
 ยามระวังเหตุให้แก้ไขอยู่เสมอ. ทุกษ์, บาปอกุศล, ลามกธรรม,
 อันใดผ่านมา เป็นต้นว่า ความกำหนัด ความฮาลัยระลึกลง
 ความห่วงใย ความหงุดหงิด ความมีนชา ฯลฯ ผ่านมาแม้
 เล็กน้อย สติสัมปชัญญะที่บำรุงฝึกฝนไว้ จะเป็นผู้จับมันไปส่ง

ยังดวงปัญญา (วิปัสสนา) ทันที้. ค้นหาว่ามันมาอย่างไรกัน? อะไรเป็นเหตุ? อะไรเป็นผล? จะให้เกิดอะไรขึ้นบ้าง? ทำลายมันได้อย่างไรในกาลต่อไป? ป้องกันอย่างไร? แล้วก็กระทำโศภิตนั้น ๆ. นี่แหละควรเป็นความเป็นอยู่วันหนึ่งๆ ของนักภาวนาตามที่ผมเข้าใจ และเห็นว่าดีที่สุด. การฆ่ากิเลสที่เข้ามาคิดตาข่ายของเราเสมอไปทุกครั้งนั่นคือ “พระนิพพาน” น้อยๆ ของเราทุกครั้ง นิพพานแห่งกิเลส: อริยมรรคน้อยๆ ก็ตัดกิเลสตัวน้อยๆ ชุติรากรของมันออกทีละน้อยๆ. เราได้หน่วงอริยมผลทีละน้อยๆ เสมอไปทุกราว, จะได้ไปถึงไหนแล้วนั้นอย่าคิดเลย คิดอย่างเดียวโดดๆ คือ เราจะก้าวหน้าเรื่อยไปเท่านั้น ก็พอแล้ว. เมื่อเห็นว่า กิริยาเช่นนี้ชุกเถลา กิเลสแล้วเป็นลงมือทันที. เพราะฉะนั้นจึงขอเตือนคุณผู้ที่ผมถือเป็นน้องชายโดยพรรษาว่า อย่าทำลายเวลาให้หมดไปด้วย “การสงบ” เสียทำเดียว มันจะไม่เป็นการก้าวหน้า. และจะถอยหลังในเมื่อรสชาติแห่งความสงบมันจี๊ดซี้ด จางลง, เพราะยังเป็นโลกียะอยู่.

ที่ทวารทั้ง ๖ เฉพาะ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ธรรมซึ่งตาข่ายไว้พอสมควร, เพราะเสนาสนะของเราสงบพอแล้ว และเราตัดการคลุกคลีลงไปแล้วเป็นอย่างมาก ตลอดจนถึงอาหารก็ปราศ-

จากโทษ. ยังเหลือแต่ทวารที่ ๖ คือ ใจ นี่แหละสำคัญนัก. จงซิงตาข่าย กล่าวคือ สติสัมปชัญญะให้ละเอียดยับยั้งที่เดียว เพราะศัตรูที่รอคอยเข้าไปได้ถึงง่ามนี่ ย่อมตัวเล็กมาก ต้องทำ กะมันโดยแยบคาย. สำหรับ *คุณ* มีบางอย่างเยือกกว่า *ผม* เช่น กำลังใจ เป็นต้น. จึงขอให้คุณตั้งหน้าพยายามให้เต็มที่เด็ด จะต้องสำเร็จแน่นอน ไม่ต้องนึกถึงว่าเรียนนามาก เรียนมาน้อย ช้อนั้นไม่สู้สำคัญในการจับกิเลสฆ่า, ช้อนั้นมีประโยชน์สำหรับการบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่น ซึ่งควรทำแต่บางคน บางส่วนที่ ควรทำเท่านั้น.

สำหรับ การคิด, ถ้าไม่แยบคายก็ดูเหมือนจะไม่มีอะไร คิด คุณนั้นก็ไม่ใช่เรื่อง นีก็ไม่ใช่เรื่องเอาที่เดียว. แต่ถ้าคิด ให้แยบคายแล้ว มีมากถมไป. คอยคิดแต่เรื่องในใจของตน วันหนึ่งก็พอแล้ว คิดหาเหตุผลลงไปเป็นชั้นๆ มันมีหลายร้อย หลายพันชั้นนัก คิดให้ลึกเท่าใด ก็ยิ่งวิเศษ เพราะจะรื้อราก ของมันได้มาก ๆ. นี่ผมกล่าวเฉพาะเรื่องแห่ง ความทุกข์ และการดับทุกข์. ปัญหา *นิพพานคืออะไร?* นี้, คิดได้ทุกวัน มีแง่ ให้คิดกระทั่งทุกอิริยาบถ จนเมื่อ ฉันทิม ไปทาน ไปดู ปลาในสระ ฯลฯ ก็ล้วนแต่มีแง่สำหรับคิดทั้งนั้น. พระพุทธ- องค์ทรงเห็นสิ่งต่าง ๆ แล้วคิดตีปัญหานั้นเรื่อย ๆ จนทะลุปรุไป

หมด ก็เพราะทรงคิดมาแล้วเป็นอย่างมากนั่นเอง : คิดมากก่อน
ตรัสรู้ คิดมาแต่ชาติก่อน การคิดได้มารวบรวมเหตุผลตัดสิน
เป็นหนึ่งในเด็ดขาดลงไปในวันตรัสรู้ เพราะถึงที่สุดแห่งการคิด
แต่เพียงนั้น เท่านั้นเอง. ตอนแรกทรงค้นคว้าเรื่อย ๆ มาว่า
อะไรคือทุกข์, อะไรให้เกิดทุกข์, อะไรดับทุกข์ได้, อะไรให้
ถึงความดับทุกข์นั้น? เมื่อรวบรวมเหตุผลได้มากพอ ก็ทรง
พบความจริงอันนี้ ถูกต้องคงที่ไม่แปรปรวนอีก.

พวกเราเป็นสาวกของพระองค์ จะไม่เินตามรอยยุคลล-
บาทอย่างไรเล่า. ถึงเราจะไม่เป็นพระพุทธเจ้าก็จริง แต่เรา
ต้องรู้วิธีสัก อย่างเกี่ยวกับที่พระองค์รู้ เพื่อความสิ้นทุกข์
ของเรา. เราต้องพยายามแต่เรื่องนี้เท่านั้น. เพราะฉะนั้น
เราต้องคิด, ต้องมีการคิดค้นคว้าพร้อมกับการทดลองทำดูด้วย
ในสิ่งที่ทำได้ เช่นข้อที่ทรงกล่าวว่า ทำอย่างนี้ ๆ ช่วยเหลือใน
การคิดให้ดำเนินเป็นผลสำเร็จโดยเร็ว. คีต, ธุดงค์, สมาธิ
เป็นเพียงอุปกรณ์แห่งการคิด ข้อสำคัญตัวจริง อยู่ที่การคิด
เพราะฉะนั้น เป็นอันสรุปความได้ว่า “วันคืนแห่งกัมมฐาน
คือ การคิด!” หาใช่ความสงบว่างับ หากความสุขเกิดแต่วิเวก
ตะพึดไปอย่างเดียวไม่. อากการสงบเคร่งขรึม มีผู้เลื่อมใสนิยม
มากก็จริง แต่ผลสำคัญอยู่ที่การคิด. เราสงบเพื่อให้เกิด

ลึกซึ้ง ไม่ใช่เมื่อสงบก็พอแล้ว. อาจกล่าวเป็นหลักได้ว่า ถ้าตามธรรมชาติเราเป็นผู้ที่คิดได้เต็มที่ โดยไม่ใช่เป็นนักระคะจริตหรือโทสะจริตแล้ว เราก้าวหน้าการคิดไปอย่างเดียวกี่พอ. การคิดตกแล้วนั้นแหละกลับเป็นอาวุธสำหรับทำลาย ระคะ โทสะ โมหะ ที่แม้ยังไม่เคยผ่านออกมาปรากฏแก่ใจเลย (อนุสัย). เมื่อคิดตก แล้ว สิ่งต่างๆ อันเป็นความชั่ว ก็พลอย ตก ไปหมดสิ้น. การคิดตกมีมากน้อยเป็นชั้นๆ แต่ไม่ค่อยมีใครนึกก็ถกนคอกว่านั้นแหละคือ สิ่งที่เราเรียกกันว่า บรรลุผล, จึงทำให้เราเห็นเต็มที่ในคุณค่าของการคิดให้ตก, คิดตกหมด ก็ บรรลุนิพพาน นั่นเอง.

วันคืนแห่งกัมมฐานที่แท้จริง คือ วันคืนแห่งการคิด!

อินทบัญญัติ ภิกษุ

หมายเหตุ ภิกษุผู้อาศัยในสวนโมกข์ ฯ ไม่มีการพบและสนทนากัน ในสมัยภาวณา. หากจะมีข้อบอกเล่าแก่กัน ก็ใช้การเขียนใส่กระดาษทิ้งไว้ให้กันตามสถานกลาง เช่น ที่อ่านหนังสือเป็นต้น. จึงมีจดหมายที่เขียนเต็มไปด้วยข้อธรรม หรือวิธีปฏิบัติธรรมบางอย่าง.

ปัญหาข้อ ๒

ถาม: การที่จะปฏิบัติเพื่อพ้นทุกข์นั้น ปฏิบัติอย่างไร?

ตอบ: จงใช้แก้วสารพัดนึกของตนเองให้ถูกต้อง. ทุกคนมีแก้วสารพัดนึกของตนสำหรับนึกเอาอะไรได้ทุกอย่าง, *เสียแต่นึกไม่เป็น.* ในกายอันยาววาหนึ่งพร้อมทั้งสัญญาและใจนี้ พระพุทธองค์ตรัสว่ามี *ความดับทุกข์* รวมอยู่ด้วยเสร็จ ซึ่งมีกฎธรรมชาติดูแลว่า ถ้าจัดการค้นหาถูกต้องก็ *พบ*, ไม่ถูกต้องก็ *ไม่พบ*. ถ้ายังไม่พบก็ต้องไม่เข้าใจไปอย่างอื่น นอกจากว่า เรายังทำไม่ถูกต้องของธรรมชาตินั่นเอง. ต้องช่วยตัวเอง เพราะคนทุกคนเป็นผู้สร้างตัวเอง โดยอาศัยกฎธรรมชาตินี้. เบื้องต้นต้องศึกษา จนสามารถใช้ความคิดของตนเองเป็น มิใช่ติดอยู่แต่ในสิ่งที่ได้ศึกษามา หรือได้ฟังมา, เมื่อคิดเห็นว่า จะต้องทำเช่นนั้นเช่นนั้นแล้วต้อง *ทำจริงๆ* ทุกข้อหรือทุกคำ. เพียงแต่คิดว่า *อาหารนี้ดีมาก* แล้วไม่กิน ย่อมหาประโยชน์อันใดมิได้, จึงต้องอาศัยความบังคับใจรวบรัดเอาในเมืองต้น ให้ทำไปจริงๆ ตามหลักแห่งความจริง. ทำไปพลงสังเกตไปพลง ความรู้ค่อยพื้กตัวและค่อยขยายตัวสูงขึ้นไปเรื่อยๆ เอง. เมื่อมีเวลาว่าง ก็ศึกษาหรือฟังเพิ่มเติมจากภายนอกบ้าง ตามควร.

แต่งานที่แท้จริงก็คือ กิจของตัวเอง และพยายามฝึกตัวให้ทำ
 ได้ตามที่มองเห็นว่าใช้ได้. ทุกคนรู้ว่ายาเสพติดไม่ดี แต่ทุกคน
 ก็ยังใช้ยาเสพติด. บางทีความบังคับใจของตนเองไม่มากพอ
 ต้องคล้อยตามความนิยมของหมู่่มาก เช่นเอาหมึกเขียนปาก
 เขียนนิ้ว ซึ่งยอมแสดงว่า ยังไม่มีตัวของตัว เอาตัวมอบให้
 แก่สิ่งเหล่านั้นเสียแล้ว, ก็ยอมไม่มีกำลังหรืออำนาจที่จะบังคับ
 ตัว (ในทันทีคือจิต) ให้ทำไปชนิดที่เรียกกันว่า พันทุกข์. ทุก
 คนอย่าหลอกตัวเองเช่นนั้นไม่งามหลอกกว้างามก็ทำเป็น. เมื่อ
 เบื่อง่ายๆ ก็หลอกเช่นนั้นแล้ว, หลอกชั้นสูงๆ เช่นหลอก
 ว่า *ตัวมีตัวของตน* ซึ่งตนยึดถือหลงใหล มีบุคคล เราเขา ขึ้น
 มา กระทั่งมีนั่นมีนี่อันเป็นที่ยึดถืออย่างหลงใหลของอุปาทาน ก็
 ยอมหลุดออกไม่ได้. แก้วสารพัดนึกที่มีอยู่ก็เป็นหมัน. แก้วนี้
 คือสิทธิหรือความจริง อันมีอยู่ในตัวเราทุกคน ที่ทำให้เราทำ
 อะไรตามใจเรา และเมื่อทำแล้ว ย่อมมีผลเกิดขึ้นตามควรแก่
 การกระทำเสมอ. เมื่อเราไม่ทำให้ดี แก้วนี้ก็อำนวยให้สิ่งที่
 ไม่ดี, มันตามใจเรา ยอมให้เลือกถึงเพียงนี้. เพราะฉะนั้น
 การที่จะทำความพันทุกข์ ก็คือการใช้แก้วสารพัดนึกนี้ อย่าง
 ซื่อตรงต่อตัวเอง ทำอะไรทำจริง, เมื่อยังไม่ได้ผล ก็ต้องเข้าใจ
 ใจว่าเพราะยังทำไม่จริงมากพอ, ต้องบังคับตัวให้เลือกเอาฝ่าย

ที่เป็นไปเพื่อพันทุกข์ให้แน่น ๆ. ผู้ที่พันทุกข์มาแล้วในกาลก่อน
 ไม่ได้เคยเรียนอะไรมา แต่มีกำลังในการกระทำจริง หรือใช้
 แก้วอันนี้ถูกต้องมาก. จึงกล่าวว่า ให้ใช้แก้วสารพัดนึกของตน
 ให้ถูกต้อง.

ปัญหาข้อ ๓

ถาม : ปฏิบัติอย่างไร จึงจะละกิเลสได้สิ้นเชิง ?

ตอบ : อะไรเป็นที่ตั้งของกิเลสจกโค่นสิ่งนั้นเสีย. เราอยาก เราโกรธ เราหลงไหลมัวเมา, นี้จะเห็นได้ว่ากิเลสตั้งอยู่บนตัวเรา หรืออค์ตา ซึ่งเป็นตัวผู้ทำ ผู้พูด ผู้คิด ทางอายตนะต่าง ๆ. ตัวเรามาจากหรือตั้งอยู่บนอวิชชา. ความไม่รู้ตามเป็นจริง เรียกว่า *อวิชชา* ทำให้จิตสำคัญตัวเป็นตัวขันธ์ ซึ่งเป็นผู้อยาก ผู้โกรธ ผู้มัวเมาหลงไหล. ถ้ามีความรู้จริง ไม่เกิดการยึดถือว่าเป็นตัวเราขันธ์ ก็ไม่มีผู้อยาก ผู้โกรธ และ ผู้หลงไหล คือ ไม่รู้ว่าจะอยาก หรือโกรธ หรือหลงไหล ไปให้ใคร ความอยากเกิดขึ้นจากความเห็นแก่ตัวเสมอ มิฉะนั้นจะอยากไม่ได้. แต่เมื่อเราเองมีความหลงไหลหรือการเห็นแก่ตัวเป็นฝ่ายตัวเราเสียแล้ว ก็เห็นเป็นฝ่ายถูกไปเสียเลย ทำให้ไม่มี *ผู้ละ*. ความเห็นแก่ตัว เป็นเหตุให้ทำดีทำชั่วได้ ตามแต่ความเห็นแก่ตัวนั้นจะเป็นไปในรูปไหน. ทั้งดีและทั้งชั่ว ถ้าไปยึดถือมั่นเข้าก็เป็นกิเลส. ความหมกมิดกิเลสสิ้นเชิงนั้น ต้องพ้นเสียทั้งดีและชั่ว. *บาป* ให้ไปอบาย, *บุญ* ให้ไปสุคติ, ทั้งอบายและสุคดีย่อมอยู่ในวงของสังสารวัฏ มีกิเลสพัวพัน, ต้อง

พันธุพันบาป ซึ่งเรียกว่า วิมุตติ จึงจะหมดกิเลสสิ้นเชิงแท้จริง.

อันการละกิเลสนั้น ละไปได้สามชนิด คือ (๑) ละไปชั่วคราว เพราะจิตประสพกับอารมณ์ที่เป็นกุศลบางประการ ความรู้สึกที่เป็นกิเลสหลบไปเองตามกฎธรรมชาติ เช่น ความกำหนัดหายไปในขณะที่พบกับสิ่งที่ปฏิกุศล แม้โดยบังเอิญ. (๒) ละไปเพราะข่มมันไว้ด้วยอำนาจการปฏิบัติที่มีหลักมีเกณฑ์ คือสมาธิวิปัสสนา, ตลอดเวลา^๑ กิเลสไม่ปรากฏ, แต่ก็เป็นของชั่วคราว คือชั่วเวลาที่ประพฤติปฏิบัติอย่างนั้น อยู่เท่านั้น. (๓) ละไปได้เด็ดขาดเพราะ ปัญญา อันสมบูรณ์ เห็นสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง ถอนอึดอัดอันเป็นที่ตั้งแห่งกิเลสเสียได้ ไม่มีอวิชชาอันเป็นเหตุให้เกิดอึดอัดหรือตัวของตัว ที่เป็นเหตุให้ อยาก โกรธ หลง โสภ เพื่อตัวหรือเพราะเหตุเห็นแก่ตัว. ถ้าจะเปรียบเทียบการละกิเลสเหมือนการปราบหม้อ^๒คาที่รกรุงรัง, *อย่าง^๑ที่หนึ่ง* เปรียบเหมือนถากเอาหรือเอาไฟจุดไม้ก้าน^๓ขึ้นมาใหม่, *อย่าง^๒ที่สอง* เหมือนเอาไม้หรืออิฐไปทุบ^๔ไว้ ยกเสี้ยเมื่อใด กิ่งอกขึ้นมาอีก, และ *อย่าง^๓ที่สาม* ย่อมเหมือนกันการฟันแผ่นดินหรือเอารากของมันขึ้นมาจนหมดสิ้น ใส่ครกตำละเอียด^๕ทั้งต้นทั้งราก ตากแห้งเผาไฟเอาขี้เถ้าละลายแม่น้ำไป.

เมื่อปรากฏว่า *ปัญญา* สามารถละกิเลสได้สิ้นเชิงดังนี้

การปฏิบัติที่ละกิเลสได้สิ้นเชิง ก็คือ การปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อ
อบรมปัญญาให้แก่กล้าถึงที่สุด นั่นเอง.

การอบรมปัญญา เนื่องมาจาก ศีลสมาธิ เป็นเบื้องต้น
ต้น และแผ่ใช้เหตุผล หักคิณ หักนึกของตนเอง อย่างขมกั
เขม้น เอาให้ไต่ก่อนแต่จะตาย เหมือนคนที่อยากได้เงิน รีบ
หาเงินไม่มัวรอคอยถูกลอตเตอรี่. พยายามใช้เรื่องจริงของชีวิต
เป็นวัตถุสำหรับการคิด อย่าหลงใหลยึดถือหมู่คณะ ว่ามีเกียรติ
ยศเป็นศิษย์ของสำนักนี้แล้วต้องหลุกพัน หรือเป็นคนวิเศษ
อย่ายึดถือหนังสือตำราเสมอไป จนจิตใจของตัวไม่มีความคิด
ของมันเอง กลายเป็นคนเพียงแต่ จำเก่ง พูตเก่ง, ความคิด
นึกทุกเรื่องต้องมีเหตุผลเด่นชัด ไม่มัว ๆ หรือสลัว ๆ เป็น
วิจิตรจินา และอย่าถืออริความคิดเห็นของตน จนไม่มีทางพ้น
ฟูให้ถูกต้องยิ่ง ๆ ขึ้นไป, และข้อสำคัญที่สุดก็คือ *อย่าทำสิ่งนี้
ด้วยเหตุสักว่า ใ้แก่ หรือ ตามบรรพบุรุษอย่างเดียว.*

เมื่อมีหลักตั้งมั่นแล้ว วันคืนจะล่วงไปด้วยความเจริญ
งอกงามของปัญญา มีความสามารถมากขึ้นในการคิด คิดอะไร
ออกเร็วและถูกต้องดี แม่นยำ ไม่คิดแล้วคิดอีกหรือวนเวียน
ลืมหวนลืมหลับ. ถ้าเรื่องที่เป็นอารมณ์ของปัญญาชั้นละเอียด
ผ่านมา ก็สามารถจับฉวยเอาได้ทันทีทุกเรื่อง และมองเห็น

ความจริงแจ่มใสพร้อมกันไปในตัว พบคำอธิบายกว้างขวางทั้ง
 เพื่อตนเองและผู้อื่น พร้อมอยู่ในนั้นเสร็จ. ขณะนี้จะมองเห็น
 ความโง่เขลาของชีวิตของตนเอง ที่ผ่านมาแล้วแต่หลังอย่างน่า
 สลดสังเวช และมองเห็นความหลงใหลของโลกที่เป็นปัจจุบัน
 ดูจกั้งว่าอยู่ บนที่สูงมองเด็กทารกกำลังเล่นทรายเล่น โกลนอยู่
 อย่างไม่ประสีประสา และกำลังเยอหยิ่งในสิ่งที่ตัวมีตัวได้ หรือ
 ตัวทำได้ว่าเก่งกว่าใคร ๆ หรือเบียดเบียนกันในระหว่างผู้แข่ง-
 ขัน, ต่างฝ่ายต่างหลงยึดถือตัวหรือเกียรติยศของตัว แล้วก็
 กรากเข้าใส่กันซึ่งเป็นฉากทั่ว ๆ ไปของละครโลก. เห็นความ
 เกิดขึ้นแล้วแปรไป จนกว่าจะแตกสลายของธรรมชาติต่าง ๆ ที่
 แวดล้อมตัวเอง จนกล่าวได้ว่าโลกและโลกิยธรรมทั้งหลาย เป็น
 เพียงธรรมชาติล้วน ๆ กลิ้งไป ๆ เท่านั้น และกลิ้งไปเพราะเหตุ
 และปัจจัยที่แวดล้อม. แม้แต่จิตเองก็หมุนกลิ้งไปในวันหนึ่ง ๆ
 ไม่รู้ได้ว่าสักทีแบบและที่ร้อยก็พันครั้ง. มันยึดถือหรือจับจว
 ยตัวเอง ในบางขณะชั้นยึดถือ สำหรับจิตใจหรือเสียใจตามเรื่อง
 ที่เกิดขึ้น และตรงกับลักษณะที่มันควรจะพอใจหรือเสียใจ.
 หรือพึงสมมตเรียกกันในชั้นหลังเองต่างหากว่า เช่นนั้นดีใจ
 เช่นนั้นเสียใจ, เช่นเดียวกับที่เห็นน้ำไหลซึมออกมาจากภูเขา
 ก็สมมตว่าภูเขาร้องไห้ หรือผีในภูเขาร้องไห้คงนี้ก็มิ. แท้ที่จริง

เป็นเพียงฉากหนึ่ง ทำหนึ่ง หรือลक्षणะหนึ่ง ๆ ของธรรม-
 ชาติที่กลิ้งไปเท่านั้น, แต่เพราะประชุมแห่งธรรมชาติเหล่านี้
 มีปากพูดได้ มีใจนึกได้ก็นึกและพูดไปตามที่มันจะอยากพูด
 อยากเรียกไปตามอวิชาและค้นหาของมันเท่านั้น. กิเลสย่อมมี
 อยู่ในที่ทุกแห่งที่มีความมมงายหรืออวิชา คือ ภาวะแห่งความ
 ไม่รู้จริง. ในที่ใด *ไม่มีความรู้จริง*, ธรรมชาติที่เป็นเครื่อง
 เสร้าหมองเผลอนก็มีในที่นั้น และที่เรากำลังเรียกกันอยู่บัดนี้
 ว่า *กิเลส* นั่นเอง. ในที่ใด *มีความรู้จริง* ในที่นั้นไม่มีกิเลส.
 เช่นเดียวกับทางวัตถุ ที่ใดมีแสงอาทิตย์ ที่นั้นก็ไม่มีควมมืด
 ฉะนั้น.

อุตสาห์อบรมการคิดตามเหตุผล โดยนัยอัน
 กล่าวมาแล้วเกิด ความรู้จริงจักเกิดขึ้น และกิเลส
 จักหมดไปโดยสิ้นเชิง.

บัญชาข้อ ๔

ถาม : การปฏิบัติที่จะให้ ศีล สมาธิ ปัญญา ดำรงอยู่ได้
เสมอ นั้น จะกระทำอย่างไร ?

ตอบ : ต้องเจริญไว้เสมอ ๆ เป็นธรรมดาอย่างยิ่ง เช่นเดียวกับที่เมื่อไม่ยอมให้ไฟดับ ก็ต้องคอยเพิ่มฟืนไว้เสมอ. ศีล สมาธิ ปัญญา ในขั้นนี้ คือ ขั้นที่มักจะไม่ค่อยมีเสียเสมอๆ ยังเป็นฝ่ายสังขารธรรม คือต้องมีอะไรเป็นปัจจัยปรุงแต่งมันไว้ จึงว่าเหมือนกับต้องใส่ฟืนเพิ่มเข้าไว้. หิริโอตตทัปปะเป็น ฟืนของ ศีล, ธรรมปฏิบัติเป็นฟืนของสมาธิ, และสมาธิเป็นฟืนของปัญญา. ถ้าเติมถ่านเติมฟืนไว้เสมอ มันก็ดำรงอยู่ได้เรื่อย.

แต่ควรทราบไว้ด้วยว่า ศีล สมาธิ ปัญญา นั้น เปรียบเหมือนเรือ สำหรับชี้ข้ามไปฟากที่ปราศจากทุกข์ ไม่มีทุกข์ ที่ไหนหากขึ้นจากเรืออยู่บนฝั่งแล้ว ก็จที่จะดำรงศีล สมาธิ ปัญญา ก็ไม่มีอีกต่อไป. จะชี้เรือกันเรื่อยไม่ยอมขึ้นบกนั้นเป็นไปไม่ได้ คนโดยมากที่สุด ไม่คำนึงถึงการไปข้างหน้า เฝ้าเกาะแต่ในสิ่งที่ตนกำลังยึดถืออยู่กินไป ก็ไปไม่ได้เหมือนกัน ; แต่ที่อวดดี หรือประมาท จนจับอะไรไม่ติดเลย ก็มีมาก. ฉะนั้น ที่ว่า

ให้คำรังสีล สมมติ บัญญา ไว้เสมอในที่นี้ ขอให้หมายความ
แต่เพียงว่า ในขั้นที่ยังกำลังต้องใช้เร็วอยู่, จึงต้องบำรุงบูรณะ
ให้สมบูรณ์และสะดวกอยู่เสมอ. มิฉะนั้น จะมัวแต่จมแล้วจม
อีกอยู่ในทะเล คือ ความทุกข์โศกของการเกิดมาเป็นสัตว์แห่ง
วิภวสังสาร.

ในการสำรวจระวางรักษาสิ่งทั้งสามนี้ต้องใช้สติเป็นผู้ทำ
การ ไม่เผลจอนดับไปเสียหรือหายไป, ถ้าเผลจไป ต้องรีบ
ก่อขึ้นใหม่โดยถูกต้อง ไม่ลืมความบกพร่องผิดพลาดที่แล้ว ๆ
มา ไม่มากไม่น้อย ไม่ช้าไม่เร็ว. และต้องไม่ลืมคิดว่า เรา
มีที่ซึ่งจะต้องไปให้ถึง อันจะไม่ต้องมัวลำบากเรื่องบำรุงเรือกัน
อยู่รำไป ฉะนั้น, รู้แต่วิธีบำรุงเรืออย่างเดียวไม่พอ ต้องรู้จัก
เดินทางไปโดยเร็วด้วย. และความหมายในข้อปัญหาที่ตามนี้
คงหมายถึงการรีบไปอยู่บ้าง. *ศีล* พอเปรียบได้กับลำเรือ,
สมาธิ เปรียบได้กับเสลี่ยงหรือเครื่องใช้สอย อันอำนวยความสะดวก
สุขสบายไปในเรือ, *ปัญญา* คือเครื่องจักรหรือกำลังที่ทำให้
เรือแล่นไปโดยเร็ว. ทั้งสามนี้ย่อมเป็นสิ่งสำคัญด้วยกันทั้งนั้น,
แต่ *ปัญญา* เป็นสิ่งที่สำคัญกว่าในการถึง, อย่างที่ตรัสว่า คน
ยอมหลุดพ้นด้วยปัญญา. *สมาธิ* สำคัญกว่าในการอดทนหนัก

แน่น ทำไปจนกว่าจะถึง, *สิด* สำคัญกว่าในการที่จะทรงตัวอยู่
ให้ได้ ในเมื่อไปไม่ได้ ก็อย่าให้ล้มเสียก่อน.

รวมความว่า มีสติเต็มพินเลี้ยงไฟไปจนกว่าจะเผากิเลส
และความทุกข์ให้หมดสิ้นไปจนกว่าจะ “*นั่งพัก*” ได้. ต่อจาก
นั้นก็หมดหน้ำที่, ธรรมชาติที่บริสุทธิ์ย่อมจัดการของตัวมันเอง.

ปัญหาข้อ ๕

ถาม : ชีวิตแห่งการครองเรือน ล่อแหลมต่ออันตรายมาก จะปฏิบัติตนต่อกิจการนั้นอย่างไร จึงจะพ้นอันตรายได้ ?

ตอบ : ปัญหาข้อนี้ทำให้คิดไปถึงบัวที่เกิดในเลนในตม แต่ทำไมไม่สกปรกไปตาม กลับังามก็, และเกิดเช่อยู่ในน้ำ ทำไมไม่เป่ยน้ำ.

อิฏฐารมณฺ์และอนิฏฐารมณฺ์ ทั้งหลายเหมือนกั้ประกายที่เลบแปลบ ๆ ปลาบ ๆ อยู่ท่ว ๆ ไปทั้งผิวโลกและเป็นกฎธรรมคา. มันเกิดขึ้มาเองตามเรื่ง หรือตามเหตุบ้จจัยของมันเอง เช่นเคื่ยวกับ แคต ลมฝน พายุ เป็นต้น. มันต้องมีในโลก, และมันก็ต้องทำงานตามหน้าที่ของมันในโลก. ถ้าขาดเสีย สัตว์โลกก็จะโง่ลงไปมาก ค่าที่ไม่มีปัญหาชีวิต สำหรั้บศึกษา. เมื่อมันมีให้ศึกษา เราไม่ศึกษา กลับไปคล้อยตามหรืออ้วมันเล่น แล้วเข้าใจว่ามันเป็นสิ่งที่ทำอันตราย.

เขาค่าเรา ถ้าเราไม่ได้ยิน เสียงนั้นก็ไม้อันตราย, ครั้นเราได้ยิน, โกรธและเจ็บ; มันทำอันตราย. ข้อนี้้อย่างไรกันแน่ เสียงที่เขาส่งมาเป็นผู้ทำอันตรายเรา, หรือว่า ความได้ยินของเราเองทำอันตรายเราเอง. ที่นี้ในกรณีที่เขาไม่ได้ค่า

เรา เกิดมีคนข้างๆ มาบอกว่าคนนั้นค่าเรา เราก็โกรธเขา และเจ็บใจ, นี่ไม่มีเสียงค่าส่งมาเลย เราก็ยังเจ็บและรู้สึกว่าคุณทำอันตราย ทั้งที่ไม่มีเสียงส่งมา. ถ้าไม่รับเอาเสียง หรือไม่ปลุกความเชื่อขึ้นเอง การค่าหรือการทำอันตรายนั้น ๆ จะเป็นผลขึ้นมาอย่างไรได้. ฉะนั้น ความจริงมันอยู่ที่ว่าอารมณ์นั้น ๆ มันไม่ได้ทำอันตรายอะไรแก่เราดอก, มันอยู่ที่ความพึงหรือความออกรับของเราเอง. ถ้าเรารับเอาอารมณ์อันใดเข้าไปใส่ตน มันก็ต้องเป็นเราเองนั่นแหละที่จะต้องเป็นผู้รับผิดชอบเอง ในความยุ่งยากภายในที่เราของมันขึ้น. คนนอกไม่อาจทำหรือได้ เคยทำอันตรายใครเลย, ความออกรับเอาอารมณ์ของผู้นั้นเอง ต่างหากเป็นสิ่งที่ทำอันตรายผู้นั้นเอง. ความยุ่งยากอันใดเกิดขึ้นที่เราารู้สึกว่ามีใครมาทำเรา นั้น ความจริงมันเกิดจาก การที่เราบังคับตัวเองอย่าให้ออกรับเอาอารมณ์ *ไม่ได้* เท่านั้นเอง. ถ้าเรายังบังคับตัวเองอย่าให้ออกรับเอาอารมณ์ได้ อารมณ์นั้นก็เท่ากับไม่มี และไม่ทำอันตรายเราแต่อย่างใด. ความชนะตัวเองได้เช่นนี้ เป็นเหมือนสิ่งที่สามารถป้องกันเชื้อโรค อันมีอยู่ทั่วไปในอากาศ มิให้เกิดเป็นพิษขึ้นกับเรา. เช่นเดียวกับเชื้อโรคต่าง ๆ ที่ปลิวไปได้ตามลม เช่นเชื้อวัณโรค ซึ่งย่อมมีอยู่ทั่วไป ยากที่ใครจะหลบพ้น, แต่ที่ทุกคนไม่เป็นวัณโรคนั้น

ก็เพราะมีอำนาจต้านทานโลหิตในร่างกายของผู้นั้นมากพอ เชื้อจุลินทรีย์เข้าไปก่อพิษพันธุ์ไม่ได้. ความที่เราสามารถบังคับตัวเองได้ เป็นเครื่องป้องกันอันตรายอันประเสริฐ, เมื่อชนะตัวเองแล้ว ย่อมชนะสิ่งทั้งปวงในโลก. แม้จะเป็นคนอ่อนแอโดยเพศ โดยกำลังทรัพย์ กำลังกาย และอำนาจก็ตาม, ก็ยังจะเป็นผู้ที่ไม่มีใครเอาชนะได้ แม้ที่สุดแต่ความตาย.

อาชีพบางประเภทบังคับให้ผู้ประกอบต้องประสบต่ออนิฏฐารมณได้มาก เช่น คนค้าขายต้องทนทวนจาหยาบคายของคนชื้อ, ทนความต้องอดทนต่อความเสียดสีของฝ่ายปรบักษ์, ยิ่งอยู่ในสตรีเพศ ยิ่งต้องระมัดระวังมากขึ้น เพราะฉะนั้น ทางที่จะไม่เป็นภัยต่อการทำงานและจิตใจ ก็คือการบังคับจิตหรือตัวเองได้เด็ดขาด, ให้อารมณ์นั้นเป็นสักแต่ว่าอารมณ์ไป ไม่มีพิษแก่เราแต่อย่างใด จึงจะเอาชนะคนหรืออารมณ์ที่เป็นศัตรูได้ ทั้งทางตรงและทางอ้อม.

แต่อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เป็นอนิฏฐารมณนั้น มิได้เป็นอันตรายมากเท่าสิ่งที่เป็นอนิฏฐารมณ. พุดตรง ๆ ก็คือสิ่งที่เรา รักนั้นแหละ ทำอันตรายยิ่งกว่าสิ่งที่เราเกลียด. เมื่อคำนึงถึงส่วนใหญ่นั้นแล้ว สิ่งที่เราพอใจ ทำให้เราหลงใหลอย่างไม่รู้สึก จึงยากที่จะบังคับ และมันย่อมทำอันตรายชนิดที่ยึดเชื้อเรื้อรัง

โดยเกราะกวางอยู่ในใจไม่รู้สร้าง, กระทั่งล่วงไปเป็นสิบ ๆ ปี ก็ยังอาลัยอาวรณ์ถึง. ส่วนเรื่องของความโกรธนั้น แม่มจะเป็นชนิดพยายาม (ถ้ามิใช่มีเรื่องรักเป็นมูล) จะสูญหายไปจากจิตโดยเร็ว และโดยง่าย. ในโลกนี้มีของเพียงสองอย่างเท่านั้น คือสิ่งที่ทำให้เรารักหรือพอใจ กับสิ่งที่ทำให้เกลียดหรือไม่พอใจ. สิ่งที่ไม่ทำความรู้สึกสองอย่างนี้ให้เกิดขึ้น แม่มก็เท่ากับไม่มี. สิ่งที่ทำอันตรายต่อจิตใจของคนเรา จึงมีเพียงสองอย่างเท่านั้น. เมื่อระวังได้ โดยทำตัวเองให้ไม่ออกรับเอาอารมณ์หรือที่เรียกกันว่า ฐู่เท่าอารมณ์ มันก็ไม่มีโอกาสผ่านเข้าไปในใจ และก่อเรื่องขึ้น.

ถ้าทำได้ตามหลักแห่งอนัตตา คือไม่มีตัวเรา มีแต่ความสับสนหม่นเวียนของธรรมหรือธรรมชาติ, ก็จะมีความรู้สึกประจำอยู่เสมอในการที่ไม่มีผู้ถูกทำหรือผู้ทำ, ไม่มีเรามีเขา ซึ่งไม่มีกระทั่งผู้ขายผู้หญิงนักบวชหรือคนครองเรือน คงมีแต่ธรรมชาติ คือจิตค้นรนไปจนกว่าจะพบความรู้ ความสงบ หรือความหลุดพ้นจากการวนเวียนเท่านั้น. ปัญญาของจิตจะเป็นผู้ควบคุมความไม่มีเรามีเรามีตัวมีตนให้ดำเนินไปในทางที่ถึงาม คือ ที่เป็นไปเพื่อหลุดพ้น, จึงไม่ออกนอกคลองแห่งศีลธรรมไปเอง. ถ้าเข้าถึงความจริงอันนี้ได้ ปัญหาเรื่อฆราวาสต่างกับ

นักบวช ก็หมดไป เพราะถ้าใครยังหนาอยู่ แม้จะเป็นนักบวช หรือฆราวาสก็ตาม ย่อมมีกิเลสเท่ากันก็ได้ เป็นแต่ต่างกันเป็น คนละรูปเท่านั้น. กิเลสเท่านั้นที่เป็นสิ่งทำอันตราย. มิใช่อา-
รมณณ์. โบบัวอยู่กับน้ำแท้ๆ แต่ไม่มีโอกาสเปียกน้ำ, ทำอย่าง ไรก็ไม่เปียก; แต่ของบางอย่างเพียงแต่อากาศชั้นสัณนิทเดียว เท่านั้นก็เปียกไปหมด ความจริงมีอยู่ดังนี้. และควรเข้าใจคำ ว่า “ครองเรือน” ให้ถูกต้อง.

บัญชาข้อ ๖

ถาม : จิตเมื่อได้กระทบกับอารมณ์ ย่อมเกิดความพอใจ และไม่พอใจจน จะทำอย่างไร จึงจะให้รู้เสียก่อน ว่ามันจะเกิดขึ้น ?

ตอบ : ต้องมีสติ ในการที่จะหลีกเลี่ยงเสีย ถ้าหลีกเลี่ยงได้, และมีสติในการที่จะไม่รับเอาอารมณ์เข้าไปในจิต ถ้ากระทบกันแล้ว.

(คำว่า อารมณ์ ตามภาษาธรรมะ ย่อมหมายถึงสิ่งที่มีมากระทบจิต, แล้วเกิดเป็นเวทนา หรือ สังขาร (เจตสิกธรรม) ขึ้นในใจเอง. แต่ภาษาไทยเราเรียกเจตสิกธรรมนี้ว่า อารมณ์เหมือนกัน, เช่นเมื่อพูดว่า “กำลังมีอารมณ์ร้าย, วันนี้อารมณ์เขาไม่ดี อย่าไปกวนเขา” เป็นต้น. ในปัญหานี้ คำที่ว่า ‘ก่อนที่มันจะเกิดขึ้น’ ย่อมหมายถึงเจตสิกธรรมนั้นจะเกิดขึ้นหลังจากที่อารมณ์จากภายนอกมากระทบแล้ว)

การมีสติที่จะเลี่ยงอารมณ์ หมายถึงความฉลาดเจตียวบางอย่าง เช่นรู้ว่าตรงไหนยุ่งซุ่มก็ไม่เข้าไป. การมีสติในอันที่จะไม่รับเอาอารมณ์ เปรียบเหมือนเอามุ้งหรือเครื่องกันยุ่งอย่างอื่นเข้าไปด้วย ในเมื่อต้องเข้าไป. สติในชั้นนี้ หมายถึงการรู้

เท่าอารมณ์ ดังที่อธิบายแล้วในข้อบน. แต่มันยากอยู่ที่การปฏิบัติหรือจะทำให้ได้ เพราะนั่นเป็นเพียงหลักวิชา. เช่นรู้ว่า ถ้าไม่รับเอาอารมณ์เข้าใส่ใจ มันก็ไม่เกิดเรื่องขึ้นมาได้; แต่เมื่อใจเป็นสิ่งที่ธรรมชาติรับเอาอารมณ์เสียแล้ว, ทำอย่างไร มันจึงจะมาเป็นไม่รับเอาได้แล้ว, นี่เป็นปัญหาของฝ่ายการปฏิบัติ.

การรับเอาอารมณ์แล้วพอใจ หรือไม่พอใจนั้น เป็นสัญชาตญาณของจิตคู่เคียงกันมาไม่รู้ตัวที่บีบมาแล้ว หรือก็ชาติมาแล้ว, เป็นของเคยชินเป็นสันดาน, ฉะนั้น การที่จะแก้สันดาน จึงเป็นปัญหาที่ค่อนข้างยาก. แต่ก็มีทางแก้ไขตามกำลังของการปฏิบัติ. สมมติว่าเราเคยตบยุงขึ้นมาแต่เด็ก ๆ จนเป็นผู้ใหญ่มากแล้ว มาต้องรักษาศีล ไม่ตบยุง, เรามีวิธีอย่างไรที่ว่า พอรู้สึกเจ็บแปลบที่ตรงไหนแล้ว จะไม่ตบลงไปตรงนั้นเหมือนอย่างเคย. ข้อนี้จะต้องย้อนไปอีกชั้นหนึ่งว่า ทำไมพอเจ็บแปลบ เราจึงตบ. เพราะว่าเราจำได้ว่า เจ็บชนิดนั้นหรือลักษณะนั้น เป็นยุงแน่, รู้ได้เร็วโดยความซ้าซากและเคยชิน เราจึงตบลงไปโดยไม่ต้องเห็นตัวยุงก็รู้ว่าที่นั่นมียุง, ไม่ใช่แมลงผึ้ง ไม่ใช่เข็ม หรือหนาม หรือไฟจุด. แต่ว่าสติหรือความจำชนิดนี้ เป็นเพียงกิ่งสำนึก คือพอรู้ว่าคงเป็นสิ่งนั้น

แน่เท่านั้น, และก็อาศัยความเคยชิน. ครั้นเมื่อเราสำรวจไม่
 ทบ เราจึงมีระยะยั้งตัวทันที ไม่ทบ ไม่บ่ด ไม่เขี่ย ลงไปทั้ง
 ที่ยังไม่ได้อุเสียก่อน จึงสามารถห้ามความเคยชินเป็นปี ๆ ของ
 เรามาแต่หลังได้.

ในเรื่องอารมณ์ก็เหมือนกัน เมื่อเราจะเข้าไปติดต่อกับ
 บุคคลใดหรือสิ่งใด ควรรู้ก่อนว่ามันจะต้องมีอารมณ์เกิดขึ้น ถ้า
 ไม่ใช่ทางพอใจก็ทางที่ไม่พอใจ. เราจะไม่ผลอไป จนรับเอา
 ตามงั้น, เรามีเพียงความรู้สึกว่าเราควรปฏิบัติต่ออารมณ์
 นั้นอย่างไร หรือหน้าที่ของเรามีเพียงใด ในการมาที่นี้เท่านั้น.
 ครั้นติดต่อกับแล้ว และมีอารมณ์ส่งมาจริง ๆ เราจะอาจรู้ได้
 โดยสังหรณ์ด้วยอำนาจความเคยชินในกาลก่อน ว่ามันจะทำให้เรา
 ให้หวนไหวไปได้หรือไม่ หรือเราได้หวนไหวไปแล้วหรือยัง.
 และจะต้องพูดกะตัวเองว่า เรื่องนี้อย่าเพิ่งก่อน เอาไว้คิดดูให้
 ดีเสียก่อน จึงค่อยตัดสินใจ, หรือว่าเราเป็นผู้ยินดียินร้ายไปแล้ว
 ถ้ากิเลสเป็นผู้ยินดียินร้าย ก็ต้องเอาไว้ก่อน ยังไม่ใช่เรื่องที่จะ
 จัดการกันในขณะนี้, ต้องเอาไปส่งให้ ปัญญาเป็นผู้จัดการ;
 เหมือนบุตรที่ตี จะต้องไปตามแม่เสียก่อน ว่าเรื่องนี้ควรทำ
 อย่างไร. แม้จะเก็บไว้จนลืมเสียก็ไม่เห็นน่าเสียตายอะไร.

โดยอุปมาเพียงเท่านั้น ก็สามารถป้องกันความยินดียินร้าย

ตามอารมณ์ได้ ก่อนแต่ที่มันจะเกิดขึ้น. บัญหาอาจเหลืออยู่ต่อไปอีกนิดหนึ่งว่า ทำอย่างไรจึงจะบังคับตัวได้ถึงอย่างนั้น. ข้อนี้ต้องอาศัยความรักตัว รู้จักเข็ดหลาบ มีปัญญารุ่งเรืองอยู่เสมอว่า นั้นมันเป็นไฟและไฟจริง ๆ ก็จะไม่เปลืองจับไฟอีก เช่นเดียวกับที่เราไม่จับไฟตามธรรมดา. แต่อย่างไรก็ตาม จำต้องอาศัยความเข้มแข็งและเก็ดขาด เป็นเครื่องช่วยเหลืออยู่ทุก ๆ เรื่อง. ถ้าเราลืมไปเสียว่าสิ่งนี้เป็นไฟ เข้าไปใกล้มันต้องระวังให้ดี, มันอาจเผาเราได้, แต่ถ้าเรารู้สึกอยู่ไม่มีลืมมันก็เผาเราไม่ได้ เรากลับจะใช้มันทำประโยชน์ได้ตามที่เราต้องการ.

ปัญหาข้อ ๗

ถาม : การที่จะมีสติสัมปชัญญะอยู่เสมอ นั้น จะทำอย่างไร?

ตอบ : ต้องรักษาไว้ด้วยการกระทำให้มากจนชำนาญ, ใต้แก่การฝึกฝนสติสัมปชัญญะนั้นเอง ให้ชำนาญจนชำนาญ. รักษาหรือฝึกฝนด้วยสติอีกนั่นเอง.

ในเรื่องนี้ต้องเข้าใจเสียก่อนว่า ต้องเพ่งเอาผลของมันเป็นส่วนใหญ่. คือว่าผลอันเกิดจากการมีสตินั้น มีลักษณะเป็นอย่างไรถ้าผลนั้นยังอยู่ ก็แปลว่าสตินั้นยังอยู่ ยังไม่เสียไป, แม้ว่าในขณะที่นั้นผู้นั้นจะหลับไปหรืออยู่ในภวังค์ หรืออยู่ในฌานก็ตาม ก็เรียกได้ว่ามีสติตลอดเวลา. เมื่อสติมี สัมปชัญญะ ก็มีเสมอ, เพราะเมื่อ ระลึกได้ ก็ย่อมต้อง รู้สึกตัว เป็นธรรมดา. มีผู้เข้าใจเขาไปต่าง ๆ ในเมื่อพูดขึ้นว่ามีสติทุกอิริยาบถ เช่นไม่เข้าใจว่าคนหลับจะมีสติได้อย่างไรเป็นต้น.

เพื่อให้เห็นชัดในส่วนนี้ คนหลับที่มีสติ เช่นตื่นได้ตรงตามกำหนด, ตื่นขึ้นด้วยความรู้สึกในใจอันเดิมนั่นเอง คือเมื่อจะหลับไปมีความแจ่มแจ้งในทางธรรมอย่างไร ตื่นขึ้นก็แจ่มแจ้งอย่างนั้นติดต่อกันไป จนถึงความหลับและตื่นครั้งหลัง ๆ ไม่มีสิ้นสุด ไม่มีระยะที่ความเศร้าหมอง หรือความทุกข์

แทรกแซงเข้ามาได้. ส่วนผู้ที่ไม่มีสติ จ้วงเจียย้อมตรงกันข้าม
ไปหมดทุก ๆ อย่าง หรือถึงกับละเมอเพื่อฝันไป เพราะโทษที่
ไม่มีการฝึกสติ. ต่อไปนี้เป็นแบบย่อ ๆ แห่ง *วิธีการฝึกสติ*.

ผู้แสวงสุขด้วยการควบคุมสติให้อยู่ในลักษณะของความ
สุขที่เยือกเย็นอยู่เสมอ นั้น จะต้องรู้จักตัดทอนเรื่องต่างๆ ที่ไม่จำ-
เป็นในใจออกเสียให้มากที่สุดที่จะทำได้ และคงพึงแต่ในแง่ที่
บ่ดีเรื่องร้ายทั้งเสียในฐานะที่เป็นเรื่องซึ่งแม้นึกถึงก็ไม่เป็นประ-
โยชน์, หากจะเอาเรื่องมานึก ต้องนึกพึงแต่ในทันที จนใน
ที่สุดรู้สึกได้ว่าตัวมีความดี มีสุข และทุกสิ่งพร้อมที่จะเป็นอุปการณ
แก่การศึกษา พินิจพิจารณาหาความจริง ให้ตนเองเป็นคนมี
ประสาทสงบ ไม่มักตื่นและระแวงในสิ่งต่าง ๆ หรือไม่แน่ใจ
ว่าจะจะเป็นสิ่งที่ถูกต้อง. หัดนึกก่อนพูด ย่อมเป็นคนเสียงนุ่มพูด
ช้าทำช้า. ครั้งแรก ๆ หรือสมัยแรก ๆ อาจเสียเวลามากกว่าผู้
อื่นเล็กน้อย แต่เมื่อฝึกจนเคยแล้ว จะใช้เวลาเท่า ๆ กัน คือ
นึกได้เร็วทันทีเสมอ : ถือหลักว่า ถ้ายังนึกไม่ได้ชัดเจน ว่า
ตนอยู่ในภาวะเช่นไร พุดกับใครอยู่ เรื่องคล้ายกันนี้เคยมีมา
แล้ว ซึ่งน่าจะระวังโดยหยาบ ๆ หรือท้าว ๆ ไปอย่างไรในการ
พุดเป็นต้นแล้ว, จะไม่ยอมพุดออกมาหรือทำอะไรลงไป. ใน
การพุด การทำ และการตัดสินใจ ทั้งสามอย่างนี้ ถือหลัก

อย่างเดียวกันหมด. นานเข้าจะเป็นสิ่งที่เคยทำ นอนไม่ละเมอ ไม่พลิกตัวโดยไม่นอนเสียก่อน เป็นไปตามธรรมดาจะไม่เพื่อเป็นกัน, และเมื่อติดต่อกับผู้อื่นในการสมาคม จะไม่ผิดพลาดได้ง่าย.

ที่นี้ ในด้านเกี่ยวกับการยินดียินร้ายในอารมณ์ที่มากกระทบ ถือหลักอย่างเดียวกันอีกนั่นเอง แต่เกี่ยวกับการตัดสินใจ ก็คือว่า ถ้ายังไม่ได้คิดจนรอบคอบแล้วจะไม่ตัดสินใจในการชอบหรือไม่ชอบ พอใจหรือเกลียด, จะ “รอไว้ก่อน” เสมอไป. ถ้าถือว่าตัวเราไม่มี ก็อาจบ่อารมณ์ได้เสมอว่า เรื่องนี้ไม่ใช่เกิดกับเรา “รอไว้ก่อน” ยังไม่โกรธ ยังไม่รัก หรือไม่อะไร หมดจนกว่าจะได้พิจารณาดูแล้วว่า มันเป็นเรื่องเกี่ยวกับกายหรือจิต, ควรจะจัดการกับมันอย่างไรจึงจะดีที่สุด. ในการพูดจาหรือติดต่อกับอารมณ์อันเป็นอันตรายแก่ใจ จะต้องถือหลักให้มันที่สุดว่า จะไม่ตัดสินใจอะไรเด็ดขาดลงไปในขณะที่นั้น เว้นแต่เป็นเรื่องที่ง่ายเหลือเกินหรือเรื่องธรรมดาเท่านั้น. และต้องคิดเสมอว่า *อิฏฐารมณ์* หรือ *อนิฏฐารมณ์* ก็ตาม ย่อมเป็นเหมือนประกายที่แลบอยู่ทั่วไปในโลก, แต่ถ้าใจไม่รับก็เท่ากับไม่มี และไม่ทำอันตรายแก่ใจ.

ที่นี้ ในส่วนที่จะกันเสียไม่ให้เข้าไปยุ่งย่ามในใจที่เกี่ยว

ก็คือผูกใจไว้กับสิ่งที่ตั้งามที่สุดเรื่องใดเรื่องหนึ่งให้ซาบซึ้ง และ
 เยือกเย็นอยู่ในใจเสมอ (เช่นพวกนักภาวนาก็ซาบซึ้งอยู่กับเรื่อง
 ไตรลักษณ์เป็นต้น) อารมณ์ผ่านมานานไม่รับเอาง่ายๆ เช่นที่
 เรากำลังเพลินใจอะไรอยู่ ใครเรียกบางที่ไม่ได้ยิน, ยุงกัด
 ไม่รู้สึก เป็นต้น. เลือกเรื่องที่ตีๆ ที่เคยได้รับประโยชน์มา
 เป็นเรื่องประจำใจ จะเป็นความพอใจในความรู้ใหม่ๆ ที่ได้รับ
 หรือความสุขที่ประหลาดในทางธรรม หรือความตั้งามในตัวเอง
 จนรู้สึกเคารพตัวเองเป็นต้น กระทั่งถึงการทำภาวนาเป็นที่สุด
 ซึ่งแล้วแต่เรื่องไหนจะเหมาะ. ข้อนี้อยู่กัน ไม่ให้รับเอาอารมณ์
 ง่ายๆ และจะเห็นเป็นของเล็กน้อยน่าหัวเราะไปได้ ทั้งที่มัน
 เป็นเรื่องที่เคยเกลียดเกลียดกลัวอย่างใหญ่โตมาก่อน. ใจที่อึดอยู่
 ในแบบแห่งธรรมนั้น กลัวยาก รักยาก เกลียดยาก และยาก
 ไปหมด รู้สึกแต่จะซุ่มเย็นอยู่ด้วยรสแห่งธรรมอย่างเดียว, เป็น
 ไบบัวที่น้ำหยดไม่เปียก เป็นภูเขาที่झेป่าไม่กระเทือนไปได้
 ตลอดเวลาที่มันเป็นเช่นนั้น. ความจำให้แม่นๆ และความ
 ชำนาญ ก็เป็นสิ่งที่จำเป็นและต้องการมาก ในเรื่องนี้.

เวลาจะพักผ่อนหรือนอนหลับ จะต้องสะสางและย้าย
 ความจำและความรู้สึกเป็นพิเศษ คือจำภาวะที่จะม้วยหลับลง
 ไปให้แม่นๆ เพื่อจะได้ตื่นกลับขึ้นมาด้วยภาวะเช่นนั้น. เช่น

ก่อนจะหลับไป อย่างน้อยที่สุดจะต้องรู้สึกชัดเจนอย่างง่าย ๆ สักแวบหนึ่งว่า ตนนอนบนอะไร และมันตั้งอยู่บนอะไร กระทั่งแผ่นดินที่รองรับเรือนของเรา ทางไหนเป็นทิศไหน มีอะไรตั้งอยู่ทางไหน ซึ่งเมื่อดับไฟมืดแล้ว ก็ยังเห็นได้แจ่มแจ้งว่า อะไรเป็นอย่างไรทางไหน, แล้วจึงปล่อยให้ใจคงเหลืออยู่แต่รสของความเยือกเย็นในทางธรรม เช่น พอใจในความดีงามของตัวเอง ความเคารพตัวเอง เป็นต้น กล้วยอำนาจความจำไว้แต่รสของความสุข ไม่จำเป็นต้องคิดถึงมูลเหตุ และความเป็นมา อันจะทำให้ฟุ้งซ่าน, ให้ใจมีความรู้สึกง่าย ๆ ้วยความจำในรสของความสุกความพอใจ ดูความเป็นสิ่งที่อาบอยู่ทั่วตัว สดชื่นเยือกเย็นอยู่ทั่วตัวเหมือนทาไว้; ใจเป็นสมาธิอย่างง่าย ๆ และจะหลับไปเอง. ในเมื่อจะตื่น, ้วยเหตุที่ตนฝึก การรู้สึกตัวก่อนตื่นอยู่เสมอ, จะตื่นได้อย่างสุภาพ คือใจตื่นขึ้นมาก่อนโดยไม่ยอมกระตุกกระดิกพลิกไปข้างไหน จนกว่าจะได้มีความรู้สึกอันถอยหลังตามลำดับ เหมือนเมื่อแรกนอน คือรสของธรรมที่ตนอาบไว้ และตนนอนอยู่บนอะไร ทางไหนเป็นทิศไหน เป็นต้น จึงค่อยลืมตา และเรียกความจำต่าง ๆ ที่สำคัญ ๆ เช่น เราจะต้องพบกับอารมณ์ และเราจะไมยอมหวนไหวหวั่นต่ออารมณ์เป็นต้น เหล่านี้ แล้วจึงค่อยลุกขึ้น.

ฟังดูคล้ายกับยี่ตยาคนำรำคาญ แต่มันจะรวดเร็ว และใช้เวลา น้อย, เป็นคนตื่นเร็วไม่งัวเงีย สมองโปร่ง และแจ่มใสทันที ได้โดยใช้เวลาเพียงเล็กน้อย น้อยกว่าคนที่อีกหลายคนเป็น อันมาก. การฝึกเช่นนี้มีใช้ได้ผลเฉพาะเกี่ยวกับการนอน แต่ จะได้ผลเกี่ยวกับนิสัยที่เดียว คือจะทำให้เป็นคนมีนิสัย ตื่นใน ทางจิตสทขึ้นเยือกเย็น และมีสติสมบูรณ์เสมอ. โดยสรุปความ มันเป็นบทเรียนที่จะทำให้ผู้ฝึกให้กลายเป็นคนที่ “รู้สึกตัวได้ทุก คราว ก่อนแต่จะพูด, ทำ, และตัดสินใจ.”

อีกส่วนหนึ่ง ซึ่งเป็นส่วนที่สำหรับใช้ เมื่อเรื่องเลยไป เสียมากแล้ว เช่นแผลอสติทำไปตามอำนาจความเปลอเสียแล้ว. ชั้นนี้จะต้องอาศัยสติสัมปชัญญะในการกลับตัว หรือถอนตัว ออกมาให้ทันทั่วทั้งที. ถ้าหากไม่เป็นคนมีนิสัยคูหมิ้นของเด็กน้อย มาแต่ก่อน ก็ยอมแผล แต่น้อยๆ และกลับตัวได้ง่าย. เรื่อง ต่าง ๆ ทุก ๆ เรื่องยอมมีเป็นตอน ๆ เสมอ ถ้าตนเป็นคนฝึกตน อยู่ตามแบบข้างต้น ตนจะชะงักเองในเมื่อเข้าไปถึงตอนใดตอน หนึ่ง ซึ่งรู้สึกว่ามันแปลก, เป็นปัญหา, หรือกระทบกระทั่งใจ ของตัวเป็นพิเศษ, จะชะงักและรอเอาไว้คิดก่อนและก็จะจับได้ ในเมื่อเอามาคิดในขณะที่จิตใจปกติ. การพลาดกันนั้น ๆ ก็ไม่มาก มาย และเป็นทางให้ฉลาดยิ่งขึ้นในกาลต่อไป. *ความผิด* ก็เป็น

บทเรียน เท่าๆ กับ *ความถูกต้อง* ถ้ามีสติจะศึกษาได้ทุกเมื่อและ
ทุกๆ เรื่อง ไม่ว่าเรื่องดีเรื่องร้าย.

สติสัมปชัญญะที่สูงขึ้นไป ถึงขั้นละกิเลสอนุสัย ก็เป็น
ไปทำนองนี้ แต่อาศัยความสูงและแก่กล้าของปัญญา, เรื่องที่
ควรคิด และการควบคุม ก็สูงขึ้นไปตาม, กระทั่งละความ
ถือตัวถือตน หรือกิเลสได้หมดจด.

บัญชาข้อ ๘

ถาม : การทำสติให้มีความรู้เท่าสังขารนั้น ทำอย่างไร?

ตอบ : อย่ารับเอาทันที สำหรับสิ่งที่^๑เป็นภายนอก; กำหนดสติไว้เสมอจนเคยชิน กลายเป็นนิสัยหรือสันดานไป สำหรับที่^๒เป็นภายใน.

ที่^๑เป็นภายนอก ไม่รับเอาทันที คือเมื่ออารมณ์อันใดมากระทบ ต้องปฏิเสธไว้ทีก่อนว่า ไม่ได้เกิดขึ้นแก่เรา เพราะไม่มีเรา, หรือถ้าอยากจะมีเรา ก็ต้องคิดว่าสิ่งนั้นไม่ใช่เพื่อเรา ดอกกระมัง. อาจเป็นเพราะคนโง่ๆ หลับตาขำวังอะไรเล่นก็ได้, หรือถ้าเขาส่งมาเพื่อเรา เราก็มีสิทธิที่จะเลือกกว่า *เอา* หรือ *ไม่เอา* ได้. การหลีกอารมณ์ในโลกหลีกไม่พ้น แต่ถ้าเราไม่รู้สึกในสิ่งนั้นๆ หรือไม่รับเอา มันก็เท่ากับไม่มี, เราจึงควรเกิดความรู้สึกพิจารณาเสียก่อนทุกครั้งไป. ถ้าอารมณ์นั้นเป็นความดี และเรายังอยู่ในขั้นที่ต้องการความดี (ยังไม่หลุดพ้น) ก็เอาไว้ก่อน เพื่อเป็นเรือเป็นแพข้ามพวงโลกียธรรม หรือความทุกข์. ถ้าอารมณ์นั้นไม่ดี ก็คืนให้ธรรมชาติเสีย, เหมือนไปเลือกซื้อผลไม้ในตลาด.

ที่^๒เป็นภายใน เช่นความคิดนึกของตัวเองที่เกิดขึ้น ต้องปล่อยให้สติเกิดนำหน้าก่อนเสมอ สำเร็จได้ด้วยการฝึก,

หรือเมื่อเกิดเสียแล้ว และไม่ตี สตินั้นอีก จะเป็นเครื่องกัน
กัน ให้ไปในทางที่ดี หรือคับเสียด้วยอุปบายแห่ง วิชัฌภนปทาน
คือสมาธิอย่างง่าย ๆ ได้แก่การเปลี่ยนเรื่องนี้ก็ สดใจ เกลียศ
กลัว สิ่งที่ไม่ดี เหมือนนึกถึงเรื่องที่เคยถูกลงโทษมาแล้ว
เป็นต้น.

การฝึกจิต เป็นเรื่องทางฝ่ายจิต คนธรรมดา มักไม่
เคยคิดว่าจะฝึกได้ถึงเพียงนั้น เพียงนี้, เพียงแต่เห็นละครสัตว์
ก็ยั้งอัศจรรย์ ว่าเขาฝึกเก่งเสียมากแล้ว หรือสัตว์นั้นไม่น่าจะ
ฝึกได้ถึงเพียงนั้น, แต่จิตยังไปได้ไกลเกินคาดกว่านั้น คือถึง
กับตรงกันข้ามที่เดียว, ยึดถือเป็นไม่มียึดถือ, จิตเป็นหลุค,
ร้อนเป็นเย็น, ต้องการแต่ให้ฝึกให้มากพอเท่านั้น.

สังขารที่เป็นภายในอันละเอียดแท้จริงยิ่งขึ้นไปนั้น หมายถึง
ถึงกิเลสอันละเอียดที่ปรุงแต่งอยู่เจียบๆ ในสันดาน, สังขาร
ประเภทนี้ต้องอาศัยการศึกษา ชนิดปัญญาสิกขา อย่างเดียว;
พยายามไปจนกว่าจะรู้ เมื่อรู้ก็รู้เท่า, รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส
เป็น *สังขารภายนอกโดยตรงๆ*, ธรรมารมณ์ เป็น *ภายนอก*
โดยอ้อม, อุกุศลเจตสิก เช่น นิ वर्ณห้อย่างเป็น *ภายใน*
ชั้นหยาบ, สังโยชนอันสยเหล่านี้ เป็น *ภายในอันละเอียด*,
เมื่อสังขารมีเป็นชั้นๆ ต่างกันอย่างนี้ การรู้เท่าจึงต้องมีอุปบาย
ต่างๆ กันตามชั้นด้วย.

บัญชาข้อ ๙

ถาม : อารมณ์เป็นสิ่งที่เปลี่ยนได้ง่าย บางขณะคนเรารู้
เท่า แต่บางขณะเราก็ไม่รู้ ทำอย่างไร เราจึงจะรู้
ทันอารมณ์ที่เกิดขึ้นนั้นเสมอไป.

ตอบ : คำว่า อารมณ์ ในที่นี้ ผู้ถามคงหมายถึงความรู้สึก
ของจิตในภายใน ที่เปลี่ยนแปลงไปตามอารมณ์ภายนอก เพราะ
พูดว่า อารมณ์ที่เกิดขึ้น แทนคำว่า อารมณ์ที่มากกระทบ,
เช่น ที่เป็นโวหารภาษาไทยว่า “อารมณ์กำลังร้าย อารมณ์กำลัง
ดี” เป็นต้น. การที่จะไม่ให้เกิดอารมณ์ดีหรืออารมณ์ร้ายขึ้น
ในใจ เพราะสิ่งต่างๆ ที่มากกระทบจากภายนอก หรือเกิดขึ้นใน
ภายในก็ตามนั้น หมายความว่า จะไม่ให้เกิดขึ้นได้เลย. ส่วน
ที่ว่า จะรู้ทันอารมณ์ที่เกิดขึ้นนั้นเสมอไป นั้น อาจจะหมายถึง
ไปถึงว่า รู้ก่อนเมื่อมันเกิดเสียแล้ว. การรู้ทีหลังเช่นนี้ มี
ประโยชน์น้อย ผู้รู้เท่าอารมณ์ที่มากกระทบ ก่อนแต่ที่อารมณ์ดี
หรืออารมณ์ร้ายจะเกิดขึ้นในภายใน ไม่ได้. ฉะนั้น จะสรุป
ความของปัญหาเสียใหม่ให้ชัดเจนว่า “ทำอย่างไร จึงรู้เท่าทัน
อารมณ์ภายนอกที่มากกระทบ จนไม่อาจเกิดเป็นอารมณ์ดี
หรือร้ายขึ้นในภายในได้?”

ปัญหาอย่างเดียวกันนี้ ได้ตอบมาแล้วในรายอื่น, ใน
 ที่นี้จะตอบขยายออกไปเฉพาะส่วนที่ยังไม่เคยตอบ หรือยังไม่
 ชัด.

เหมือนกับเราเดินเข้าไปในตลาดครั้งแรก กับครั้งหลังๆ
 ย่อมมีความรู้สึกในสิ่งต่างๆ ที่อยากจะได้ต่างๆ กัน. ครั้งแรก
 อาจพอใจหรือไม่พอใจในสิ่งต่างๆ อย่างที่เรียกว่า “ทึ่ง.” แต่
 ครั้งต่อๆ มาค่อยน้อยเข้าทุกที จนเหลือเพียงบางสิ่ง หรือใน
 ที่สุดเป็นสิ่งธรรมดาๆ ไปหมด. นี่อาจจับหลักได้ชั้นหนึ่งว่าสิ่งที่
 เคยชินกันแล้ว ย่อมทำความรู้สึกให้แก่ใจน้อย ทั้งในทางที่
 พพอใจ และไม่พอใจ. และความเคยชินนั้น ก็คือการรู้จักมันดี
 จนจิตซีดไปแล้วนั่นเอง. อารมณ์ต่างๆ เรารู้จักมันแต่ในด้านที่
 แปลกประหลาด เฟ่งแต่ความแตกต่างของรูปร่าง เวลา สถานที่
 เป็นต้น, แต่ไม่เฟ่งไปในด้านที่เป็นสามัญญลักษณะ เช่นความ
 ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ของอารมณ์เหล่านั้น, เรา
 จึงไม่เกิดความเคยชินในอารมณ์ ในทำนองที่จะไม่ยินดียินร้าย
 ขึ้นมาได้. เพราะฉะนั้นทางที่ดีที่สุด เพื่อจะทำให้มันกลายเป็น
 ของข้าซากเหมือนกันหมด ก็คือการฝึกเฟ่งคุณอารมณ์ทั้งปวง
 ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน โดยฐานะเป็นสิ่งเสมอกัน
 คือล้วนแต่เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง

ชั้นเป็นลักษณะต่าง ๆ, เมื่อจิตของเรายังไม่รู้จักมันดี. ในแง่นี้ มันก็เข้ายั่วเย้า หรือปรุงจิตให้วุ่นวายสับสน ละจากภาวะอันปกติไปได้ทันที. ถ้าจิตเรารู้เท่า และทำให้เป็นของเคยชินต่อการพิจารณาอยู่ทุกๆ วันแล้ว ก็ย่อมจิตไปเอง. สมมติว่าใครมาตำเราทุกๆ วันนานสัก ๒ ปี การตำในวันท้ายๆ ก็จะกลายเป็นของน่าหัวเราะ หรือเห็นขันไปได้.

เพราะฉะนั้น จึงควรทำในใจไว้เสมอว่า อารมณ์ทั้งหลาย เป็นเพียงของธรรมดาทั้งนั้น, แต่ที่เราถึงกับไปรักหรือเกลียดมัน เขามากๆ ก็โดยที่เราไม่ได้นึกหรือไม่นึกเห็นว่า มันเป็นของธรรมดอย่างไรเท่านั้นเอง. ใจคนเรามีความรู้สึกหรือความฉลาดสูงต่ำอยู่เป็นชั้นๆ แล้วแต่การศึกษาอบรมของเรา. ใจที่อยู่ในภุมิอันสูงสุดแล้ว ย่อมรู้จักอารมณ์ดีทุกๆ ชนิด จึงเลยไม่เห็นแปลกประหลาด ถึงกับจะต้องไปรักด้วย หรือเกลียดด้วย. ยิ่งอบรมใจได้สูงมาก ก็ยิ่งเฉยต่ออารมณ์ได้มาก สนใจแต่ในสิ่งที่ดี ที่ปัญญาเป็นผู้ชักจูง. เด็กบ้านนอกแรกเข้าไปในกรุง ย่อมลานตาด้วยสิ่งของแปลกซึ่งเด็กในกรุงไม่ค่อยสนใจนัก, นั่นเป็นเพราะความรู้สึกสูงกว่ากัน. ใจที่ได้รับการศึกษามาก ก็รู้จักอารมณ์ได้มาก ใจที่ศึกษาน้อย ก็รู้จักอารมณ์ได้น้อย ฉะนั้น ทางที่ดีก็คือ ศึกษาให้รู้จักอารมณ์ในด้านที่

เป็นของธรรมดาเสียให้ทั่วถึง ศึกษาได้ทั้งในที่ต่อหน้า และ
 ในที่ลับหลังอารมณ์ ด้วยสติควบคุมไม่ให้เกิดการศึกษานั้นๆ เผลอ
 กลายเป็นการย้อมความรัก หรือความเกลียดยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นการ
 ตัดอารมณ์แทนการรู้อารมณ์. สติบัญญัติก็คือการฝึกฝน การรู้
 จักอารมณ์ โดยความเป็นของใช้สัตว์ ใช้บุคคลที่ควรยึดถือ
 หรือหวั่นไหว. ทั้งตัวเราเอง และทั้งอารมณ์ที่มากกระทบ
 กระทบแล้ว และจะมากกระทบข้างหน้า ก็ล้วนแต่สักว่าธรรม
 ที่มีเหตุหมุนกลิ้งไปตามเหตุ. ทำไมจะต้องยึดถือหรือหวั่นไหว
 ด้วยเล่า. การทำเช่นนี้เป็นชั้นลึกซึ้ง คือทำลายเสียให้หมดพิษ
 หรือหมดฤทธิ์ทีเดียว ไม่ต้องระวังก็ไม่อาจเกิดโทษอันใดขึ้นมา
 ได้.

เขียนมา - ตอบไป

พุทธทาส ภิกขุ

(๒)

ปัญหาประเภทที่จะนำไปสู่
ความเห็นถูกเป็นสัมมาทิฐิ

ลำดับข้อปัญหา

๑๐. คนเราเกิดมาเพื่ออะไร?
๑๑. สัตว์ไตรภพต้องรับผลของกรรมหรือไม่?
๑๒. การคิดโรค เป็นเพราะผลกรรมแต่ปางก่อนหรือไม่?
๑๓. กรรม กับ อนัตตา เป็นหลักธรรมที่ขัดกันหรือไม่?
๑๔. อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี้ เพราะความสับสนแปรปรวน ใ้หรือไม่?
๑๕. เมื่อหลดพ้นเป็นอนัตตาไม่มีใครแล้ว อะไรเป็นศูนย์กลางไม่เกิดอีก?
๑๖. จิตที่หลดพ้นอิสระแล้ว เป็นอนัตตาหรือไม่?
๑๗. สิ่งที่เราเรียกว่า 'จิต' กับ 'อารมณ์' นั้นต่างกันอย่างไร?
๑๘. จิต เป็นสังสาร หรือวิสังสาร?
๑๙. จิตที่หลดพ้นจากอารมณ์ทั้งปวง จะเรียกว่าวิมุตติจิต ได้หรือไม่?
๒๐. อะไรทำให้จิตหวั่นไหวแปรปรวน?
๒๑. จิตที่รู้สึกว่าเป็นตัวตน กับจิตที่ไม่รู้สึกเช่นนั้น ต่างกันอย่างไร?
๒๒. กิเลสเป็นสิ่งที่เกิดก่อนหรือหลังการกระทบกับอารมณ์?
๒๓. ตักสิลโยชน์นี้ไม่ได้ เพราะอะไร?
๒๔. จิต ในระหว่างโคตรภูญาณ ต้องมีไตรลักษณ์ญาณอีกหรือไม่?
๒๕. สุปที่ที่เกิดจากการปฏิบัติ นั้นอย่างไร?
๒๖. ที่ตรัสว่า 'นิพพานเป็นสุข' นั้น สุขอย่างไร?
๒๗. พระอรหันต์ในเทศมรवास ต้องตายใน ๗ วันนั้น จริงหรือไม่?
๒๘. ความจริงเห็นจริงนั้น หมายถึงอะไร?

ปัญหาข้อ ๑๐

ถาม : คนเราเกิดมา เพื่ออะไร ?

กระผมขอความกรุณาปรึกษาปัญหาสักข้อ. มันเป็นเรื่องที่ง่าย ๆ ง่าย ๆ แต่มันขอกอกกอกใจกระผมมานานแล้ว ตั้งแต่กระผมเป็นเด็กจนบัดนี้ กระผมได้ผจญปัญหานี้มาสามครั้งแล้วในวาระต่าง ๆ กัน.

สมัยกระผม เป็นเด็ก ได้ไปในงานศพข้าง ๆ บ้าน อุบา-
สกคนหนึ่ง ได้ถามสามเณรที่สวดอภิธรรมเป็นเชิงอวดภูมิว่า
“คนเรานี้เกิดมา เพื่ออะไร? สามเณรรูปหนึ่งในจำนวนนั้น
จะมีความรู้สึกอย่างไรไม่ทราบ แต่กระผมคาดว่า ท่านคง
หมั่นใส่ตาแก่นั้นมากกว่า เพราะเขาชอบถามปัญหาออกแซก
จนพระรำคาญ สามเณรจึงย้อนถามไปว่า “แล้วลุงเล่า เข้าใจ
ว่าอย่างไร?”

อุบาสกพาซื้อตอบไปว่า “ถ้าผมรู้แล้ว ผมจะถามเณร
ทำไม ผมก็ไม่รู้เหมือนกัน” สามเณรได้ทีจึงย้อนไปว่า “ก็
ลุงเกิดก่อนฉันตั้งหลายสิบปี ลุงยังไม่รู้ ฉันเกิดทีหลัง จะรู้ได้
อย่างไร?”

เรื่องก็จบกัน ด้วยอุบาสกผู้นั้นหน้าแดงกลับไป เพราะถูกซาบ่า.

ครั้นกระผม *บวช* เข้ามาในพระศาสนา มีอุบาสิก ผู้ไกร้ธรรมผู้หนึ่ง มาถามซ้ำอีก. กระผมจะตอบแบบเฉรตอบ อุบาสกนั้นก็ไม่ได้ เพราะเหตุการณ์ผิดกัน. เขาถามเพราะความอยากรู้และสงสัย. กระผมจึงตอบออกไปว่า “คนเราเกิดมาเพื่อตายอย่างเดียว” รู้สึกว่าแกพอใจมาก.

ครั้นเมื่อ *ไม่กี่วันมานี้* มีเด็กคนหนึ่งถามกระผมซ้ำอีก ว่า ‘คนเราเกิดมาเพื่ออะไร?’ กระผมได้ฟังแล้วชักอะใจ ว่า ตัวกระผมเองไม่รู้หรือเปล่า ว่าเกิดมาเพื่ออะไร. และทำไมจึงมีคนสงสัยกันมากนัก ตั้งแต่เด็กจนถึงผู้ใหญ่ มันเป็นเรื่องเดียวกันแท้ ๆ. แต่คราวนี้ กระผมรู้สึกว่า จะตอบเหมือนตอบอุบาสิกนั้นไม่ได้เสียแล้ว เพราะแกเป็นเด็ก. ผมจึงตอบไปว่า “คนเราเกิดมาเพื่อทำหน้าที่ คือเมื่อเธอเป็นลูก เธอก็ทำหน้าที่ของลูกที่ดีของพ่อแม่ เมื่อเธอเป็นนักเรียน เธอต้องทำหน้าที่ของนักเรียน คือตั้งใจเล่าเรียน เชื่อฟังครู. และในฐานะที่เธอเกิดมาเป็นพลเมืองไทย เธอก็ต้องทำหน้าที่เป็นพลเมืองที่ดีของชาติ” รู้สึกว่าเขาพอใจมาก.

แต่อย่างไรก็ตาม สำหรับกระผมเองยังสงสัยอยู่ไม่หาย

ว่า “ทางที่ลูกนั้น คนเราเกิดมาเพื่ออะไร?” ถ้าได้ทำเห็น
 ว่าเป็นประโยชน์แก่คนที่สนใจโดยทั่วๆ ไปแล้ว จะตอบ
 ใน “พุทธศาสนา” ก็ได้. ถ้าเห็นว่าเป็นปัญหาของคนใดคน
 หนึ่งเท่านั้น ก็กรุณาตอบเฉพาะกระผมเองก็แล้วกัน.

กรุงเทพฯ ๒๐ ม.ก. ๕๓

ตอบ : ปัญหา เป็นปัญหาที่น่าถามน่าคิดจริงๆ แต่ผู้ตอบ
 ก็ไม่สามารถจะตอบได้ว่า เกิดมาเพื่ออะไร เพราะยังไม่ทราบ
 ว่า ใครหรืออะไรกันแน่ ที่เป็นผู้ทำอาการที่เรียกกันว่า “เกิด
 มา” และ “เกิด” นั่นคืออะไร หรือมีความหมายอย่างไร
 กันแน่. ขอให้ผู้ถามคิดดูเสียใหม่อีกครั้งหนึ่งว่า ตามความจริง
 นั้นมันมี “การเกิดมา” แน่ละหรือ.

ผู้ตอบเอง เคยถูกเขาหาว่า การที่ถือว่า “พระพุทธเจ้า
 ตามทัศนะของบุคคลนั้น” ย่อมเป็นญาเข้างนิพพานแก่บุคคล
 นั้น, เป็นมิจจาทิฎฐิ. ถ้าในกรณีนี้เป็นความจริง ผู้ตอบขอ
 ยืนยันต่อไปว่า ผู้ที่ถือว่า “เราเกิดมา, และตายแล้วเราต้อง
 เกิดอีก” นั้น ยิ่งจะเป็นมิจจาทิฎฐิมากกว่าผู้ตอบเสียอีก.
 ขอให้ท่านผู้ถามคิดดูใหม่ว่า “เรามีการเกิดมา” กันแน่ละ
 หรือ ?

สวนโมกข์ฯ

๑๘ ธ.ก. ๕๓

ปัญหาข้อ ๑๑

ถาม : สัตว์เดรัจฉานต้องรับผลกรรมหรือไม่ ?

“พระพุทธเจ้าทรงสอนในเรื่องกรรมสนองกรรม เหตุไร สัตว์เดรัจฉานมีเสื่อเป็นต้น จึงไม่ได้รับผลกรรม อันเกิดจาก ตัวไปเกี่ยวฆ่าสัตว์อื่นนำมาเป็นอาหาร. นรกจะมีแต่สำหรับ ลงโทษมนุษย์ที่ทำบาป แต่นรกสำหรับสัตว์เดรัจฉานมีเสื่อ เป็นต้น มีหรือไม่? ถ้าหากว่าไม่มี ก็แปลว่าเรื่องกรรม เป็นเรื่องเลื่อนลอย หรือว่าวางไว้เฉพาะมนุษย์?” ผมได้อ่าน คำคำนั้นแล้ว ตรองแล้วตรองเล่า ก็ไม่แจ่มแจ้งได้เลย ช้าเกิด สงสัยขึ้นมาว่า ถ้าเสื่อกินสัตว์มีกวางเป็นต้นนั้น มันจะต้องมี บาปและต้องรับผลบาปนั้น แต่ถ้าไม่ให้มันกินสัตว์เป็นอาหาร แล้ว มันจะได้อะไรกินเล่า เพราะสัตว์ที่คุ้ยเหย่านั้นต้องมีเนื้อ เป็นอาหาร ไม่เหมือนกับโคซึ่งมีหญ้าเป็นอาหาร. ต่างว่าจะ ถือว่าเสื่อบาป มันก็เป็นสัตว์เดรัจฉานมีสมองต่ำต้อยกว่ามนุษย์ ความรู้สึกว่าบุญบาป ก็ชั่วอย่างคนเรา รู้สึก ก็ไม่มีในมัน แล้วจะมีบาปด้วยหรือ? กรุณาแก้ไขข้อสงสัยของผมด้วย.

ตอบ : เรื่องกรรม ไม่ได้วางไว้เฉพาะมนุษย์. *ความเป็นเสีย* นั้นต่ำยิ่งกว่านรก จึงเป็นบาปอยู่ในตัวเสร็จแล้ว, กรรมกองสนองกรรมเสมอ. *ความคงเป็นเสีย* เป็นผลเกิดมาจาก *ความอยากเป็นเสีย* นั้นเอง. ทั้งมนุษย์และสัตว์เดรัจฉาน อยู่ใต้กฎแห่งกรรมกฎเดียวกัน ไม่ต้องแยกหรือแบ่งปันกัน.

บัญชาข้อ ๑๒

ถาม : การติดโรค เป็นเพราะผลกรรมแต่ปางก่อนหรือ?

มนุษย์ที่ได้รับโรคนัยไข้เจ็บชนิดที่ร้ายแรง เช่น โรคติดคอ มือหิวคืด ฯลฯ เหล่านี้จะเป็นเพราะเหตุกรรมของเขาในชาติก่อนหรือไม่. ถ้าหากมนุษย์คนนั้น ๆ ไม่เคยทำกรรมที่จะเป็นเหตุให้เป็นโรคติดคอ สมมตในบัจจุบันชาติ คน ๆ นั้นอยู่ในหมู่ชนที่เป็นโรคติดคออาศัยรวมอยู่ด้วย และคนนั้นก็ไม่ได้ฉีดยาป้องกันอะไรเลย เขาจะเป็นด้วยกับชนเหล่านั้นหรือไม่?

ตอบ : คำที่ว่า “ภาวะอะไร ๆ ที่สัตว์โลกเป็นไป ย่อมเป็นไปตามกรรมของเขาเอง” นั้น เป็นคำที่กว้างมาก คือกว้างจนไม่มีโอกาสจะผิดได้เลย. แต่คนเรามากจะมีความสงสัยตั้งขึ้นในวงจำกัดเฉพาะ แล้วเอาเข้าไปปรับกับความหมายวงใหญ่ทั่วไป ผิดฝาผิดตัวกันอยู่ เลยระงับความสงสัยไม่ได้. ตัวอย่างเช่น ปัญหานี้ ถามเป็นใจความว่า “ไม่มีกรรมทำไว้สำหรับจะเป็นโรค แต่โรคกระบาดเกิดขึ้นในที่นี้ คนเกิดเป็นโรคขึ้น จะมิผิดกฎแห่งกรรมไปหรือ หรือว่าเขาจะไม่เป็น” เราพอจะตอบได้ก่อนว่า ตามธรรมคาเขาจะต้องเป็น และการที่เขาจะ

ต้องพลอยเป็นโดยหลีกเลี่ยงไม่ได้ และไม่ใช้ความผิดของเขาโดยตรงนั้น เป็นเพราะเขาได้ทำกรรมที่ฆ่าเอาไว้ คือกรรมที่ทำให้เขาต้องเวียนมาเกิดในโลกอันเป็นที่อยู่ของโรคติดต่อกัน และอื่นๆ อีกมาก. กรรมลงโทษให้เขาต้องผจญกับโลกซึ่งมีโรคติดต่อกันและอื่นๆ เพราะฉะนั้น การผจญของเขาทุกประการ. จัดว่าเป็นการรับผลกรรมของเขา. ที่นี้ จะชี้ให้เห็นตามที่ว่ามาแล้วข้างต้น คือ ที่เราคิดไปว่ากรรมมีเป็นรายๆ เฉพาะ เช่นกรรมสำหรับจะเจ็บไข้ตามธรรมดา กรรมสำหรับจะเป็นโรคติดต่อกัน กรรมสำหรับจะต้องตายด้วยไฟ ด้วยน้ำ ฯลฯ เป็นคู่ๆ อยู่เสมอ. แล้วความสงสัยก็เกิดขึ้นว่า คนที่ไม่ได้ทำกรรมสำหรับจะเป็นอหิวาต์ เมื่อมาอยู่ในหมู่คนที่ เป็น จะต้องไม่เป็นซิ, หรือถ้าเกิดเป็น เรื่องกรรมก็เป็นหลักที่เลื่อนลอย. จริงอยู่ที่เราอ่านพบข้อความในคัมภีร์ บอกผลของกรรมเป็นคู่ๆ ในรูปที่มองเห็นชัดๆ จนเขาได้ว่า กรรมนั้นจะให้ผลเช่นนั้นๆ (เช่น เคยบิณฑทานกษัตริย์ก่อน ชาตินี้จะต้องถูกรถทับ เป็นทำนองนั้น). แต่มีเหตุผลอันอื่นแสดงว่า นั้นมิใช่หลักทั่วไป เป็นเพียงหลักรายละเอียดปลีกย่อยเท่านั้น ซึ่งก็อาจเป็นความจริงไปได้แนวหนึ่ง สายหนึ่ง ต่างหาก. แต่ไม่มีอำนาจที่จะสามารถหักล้างแนวใหญ่ หรือแนวที่เป็นประธาน คือแนวที่ว่าเมื่อทำกรรมอันเป็นเหตุให้เวียน ไปในภพใหม่ชาติใหม่แล้ว

ก็ต้องได้รับทุกสิ่งที่เป็นสมบัติประจำภพนั้น ๆ ด้วย. มิฉะนั้น
 คำว่า ภพใหม่ หรือชาติใหม่ ก็จะไม่มีความหมาย. เช่นใน
 ภพนี้ มีผีสำหรับหลอกคนให้กลัว ถ้าเราต้องเกิดในภพนี้เพราะ
 กรรมของเรา เราก็ต้องทนรับเรื่องผีหลอกอยู่ในตัว. อย่างที่
 จะหลีกเลี่ยงไม่ได้เรื่อยไปจนกว่าจะข้ามภพ หรือออกจากภพได้
 คือเป็นพระอรหันต์ มีจิตใจอยู่นอกภพ. แล้วกรรมนั้น ๆ ก็
 ตามขึ้นไปไม่ถึง และไม่มีตัวให้ผีหลอกด้วย เลยไม่ต้องกลัวผี
 เหมือนตอนแรก ๆ. เราจึงคิดดูเถิด ในภพนี้มีสิ่งที่แรงร้าย
 ไปกว่าโรคระบาด เช่น อหิวาต์ เป็นต้น อีกมากมายนัก.
 มากจนเปรียบเทียบไม่ได้. และยังมีสิ่งเสียหายที่ร้ายไปกว่าการ
 เป็นโรคชนิดนั้นหลายร้อยหลายพันเท่าอีก คือการเสียหายเพราะ
 ถูกกิเลสลบลบาทเอา. แล้วเราจะไปสนใจอะไรกับการที่จะต้อง
 พลอยเป็นอหิวาต์กะเขา หรือจะถูกผีหลอก เพราะว่า สิ่งร้าย
 แรงกว่านั้น หลายร้อยเท่า กำลังเล่นงานเราอยู่ทุกขณะจิต.
 เช่นเดียวกับถ้าเราเป็นผีชนิดร้ายที่คอ หรือในท้อง เราไม่เอา
 ใจใส่กับแผลยุ้งกัก. เพราะเมื่อเราถอนตัวออกจากภพได้แล้ว
 อะไร ๆ ก็ไม่เกิดมีแก่เราเลย นอกจากความพินทุ์อย่างเดียว.
 เมื่อเรากำลังอยู่ในภพ เราก็ต้องสนใจในเรื่องที่จะออกไปจาก
 ภพ หรือคิดขจัดภัยจากกิเลส ซึ่งร้ายกว่าภัยจากอหิวาต์หรือผี
 หลอก เป็นอย่างน้อย. เพราะว่ามันแหละ คือตัวกรรมใหญ่

หรือกรรมอันเป็นประธาน ที่จะทำให้เกิดมายังภพนี้ ซึ่งมี อหิวาต์ผี และอื่นๆ เป็นอันกล่าวได้ว่า การที่พลอยเป็น อหิวาต์ หรือพบผีหลอกนั้น ถ้ามิใช่เพราะเป็นผลของกรรม ปลีกย่อย ที่มีรูปร่างคล้ายๆ นั้นอยู่แล้วโดยเฉพาะ ก็ต้องเป็น เพราะผลของกรรมใหญ่ กรรมประธาน คือ กรรมที่ทำให้ เวียนมายังภพนี้. ฉะนั้น จึงเห็นได้ว่าการตอบหรือการถือว่า อะไรๆ เป็นไปตามกรรมนั้น ไม่มีทางจะผิดไปได้เลย.

แม้จะมีหลักในที่บางบางแห่งว่า สุข หรือทุกข์ มิใช่ จะเป็นเพราะกรรมเสียทุกอย่างไป ก็เป็นไปเองหรือพลอยเป็น กะเขาก็มี เช่นถ้าเราจะต้องถูกแดดหรือฝนโดยบังเอิญแล้วเป็น หรือเราพลอยเป็นโรคติดต่อกับเขา. นี้ก็ได้หมายความว่า ได้ ปฏิเสธกรรมสายใหญ่ หรือกรรมประธานที่เป็นเหตุให้ต้องเกิด มาในภพนั้นเลย, คงหมายแต่เพียงว่า มิใช่เพราะกรรมปลีก ย่อยโดยเฉพาะที่มีรูปร่างคล้ายๆ กันเป็นคู่ๆ กันอยู่นั้น. เพราะ ฉะนั้นเมื่อจะต้องตอบปัญหานี้ เราต้องจำกัดความกันเสียก่อน ว่า หมายถึงกรรมประเภทไหน คือกรรมปลีกย่อยเฉพาะหรือ กรรมอันเป็นประธาน และเราควรจะสนใจในกรรมที่เป็น ประธานกันให้มากๆ หน่อย เรื่องจะดีขึ้นเร็ว เรื่องกรรมปลีก ย่อยนั้นหยาบหิมม จนอาจทำให้เวียนหัว แล้วจะทำให้ไม่อยาก ศึกษาหรือสนใจอีก.

ปัญหาข้อ ๓๓

ถาม : กรรมกับอนัตตาขัดกันหรือไม่? ถ้าอนัตตาไม่มีอะไร
ทำไมจึงมีกรรมส่งผล? เกิดใหม่นั้นคืออะไร?

ผมมีปัญหาใหญ่ข้องใจไม่รู้หาย คือปัญหาว่า *หลักกรรม* กับ *หลักอนัตตา* ขัดกันหรือไม่. อนัตตาไม่มีอะไร แต่ทำไมจึงมีกรรมส่งผลก็ชัด. และการที่ไปเกิดใหม่นั้นคืออะไร. ปัญหาหนึ่งจะเป็นปัญหาหรือไม่ ผมไม่ทราบ แต่สำหรับผมคิดใจเอามาก ๆ และจะไม่สบายใจเลย ถ้ายังไม่สามารถจะจับหลักได้ และเมื่อตอบมาแล้ว ก็อาจยังไม่เข้าใจเลย หรือบางส่วน ซึ่งจะต้องขอดถามจนถึงที่สุด จึงกราบเรียนไว้ก่อน.

ส.ญ. พระนคร

๔ ตุลาคม ๒๕๔๔

ตอบ : ขอทำความเข้าใจเป็นพิเศษเสียก่อนว่า เรื่องกรรมกับอนันตตาลึกซึ้งเข้าใจยาก เมื่อเริ่มอธิบายโดยละเอียดเต็มที่เสียทีเดียวในเบื้องต้น, ตามที่เคยพบมาแล้ว, ปรากฏว่า ทำให้ยากแก่การฟัง จนบางครั้งผู้ฟังงงไปหมด. จึงในที่นี้จะได้อธิบายเค้าหายบาย ๆ ในเบื้องต้น ให้เข้าสู่ทางไว้เสียที่หนึ่งก่อน

แล้วจึงอธิบายหลักที่ละเอียดและเกี่ยวกันอย่างซับซ้อน ของมัน
อีกชั้นหนึ่ง.

เมื่อได้ค้นหาประเด็นที่ถาม และความรู้สึกของผู้ถาม
แล้ว พบว่าปัญหาที่อยู่เป็นสองตอน. ตอนแรกถามถึงกรรมกับ
อนัตตาชัฏกันหรือไม่. ตอนหลังเกิดใหม่คืออะไร. ส่วนปัญหา
ตอนแรกนั้นแสดงความรู้สึกของผู้ถามชัดอยู่แล้ว ว่าผู้ถามเห็น
ว่าชัฏกัน จึงได้ถามประกอบไว้ด้วยว่า อนัตตาไม่มีอะไร
ทำไมจึงมีกรรมส่งผล. ที่แสดงความรู้สึกไว้ว่าไม่ทราบคำถาม
เช่นนี้ ควรจะเป็นปัญหาหรือไม่นี้ เป็นการแสดงความกลัว
ไว้มากสักหน่อย เพราะปัญหานี้ เกิดขึ้นโดยเอาเรื่อง *วิสัยโลก*
กับ *โลกุตตระ* มาไขว้กันอย่างจับผลัดจับผลู. จับผลัดจับผลู
อย่างไร จะอธิบายในตอนที่ตอบอย่างละเอียด.

คำตอบอย่างย่อ

หลักก่อนัตตานั้น มีความว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็น
อนัตตา: คือคนหรือสิ่งที่สมมตินามว่าคนนั้น ก็เป็นอนัตตา,
กรรมดีชั่วที่เขากระทำ ก็เป็นอนัตตา, วิชาที่เป็นผลของกรรม
ที่เป็นบุญหรือบาป สุขหรือทุกข์ นั้น ก็ล้วนแต่เป็นอนัตตา
คนผู้แสวงผลกรรมนั้นก็^๕เป็นอนัตตา. กรรมกับอนัตตาจึงไม่ชัฏ

กัน. หลักทฤษฎีเรื่อง *กรรม* กับหลักทฤษฎีเรื่อง *อนัตตา* ไม่
ขวางกันแต่อย่างใด.

ถ้าถามว่า *กรรมเป็นอนัตตาแล้ว ทำไมจึงเกิดผล
หรือให้เกิดผลขึ้นได้เล่า.* ข้อนี้ เป็นกฎธรรมชาติทั่วไปไม่ว่า
การเคลื่อนไหวของอะไร คือทั้งฝ่ายรูปและฝ่ายจิต, เมื่อมีการ
เคลื่อนไหว ย่อมมีผลกระทอน (Reaction). ถ้าเป็นฝ่ายจิต
ซึ่งหมายถึงสิ่งที่มีความคิดและเจตนาผลกระทอนส่วนมาก ย่อม
ให้เกิดความเป็นผลที่บ่อเกิด คือ Action ของมันนั่นเอง. แต่
ว่าการเคลื่อนไหวนั้นก็ ผลกระทอนนั้นก็ ล้วนเป็นอนัตตา.
เพราะฉะนั้น กรรมจึงให้ผลได้ทั้งที่เป็นอนัตตา.

ความรู้สึกซึ่งผู้ถามกำลังมีอยู่ในบัดนี้ว่าเราทำกรรม เรา
ต้องได้รับผลกรรมเหล่านี้ ล้วนเป็นผลกระทอนมาจากเหตุ
หรือการกระทำทางจิตอย่างหนึ่งเหมือนกัน, ซึ่งจะเป็นฝ่าย
ความรู้หรือฝ่ายวิชา ก็ได้เท่ากัน. การยึดถือกรรม ก็เป็น
ผลกระทอนอย่างเดียวกันกับความรู้สึกที่ว่ามาแล้ว. เพราะเหตุ
นี้ จึงไม่มีปัญหาอันใดเลยที่ว่า ความรู้สึก หรือความยึดถือ
เหล่านี้จะไม่พลอยเป็นอนัตตา คือไร้ตัวตน ไปด้วย. เป็น
อนัตตา คือ ไร้ตัวมันเอง มีแต่ความไหลไปตามเหตุปัจจัย,
แต่มันได้ยึดถือเอาความไหลไม่ขาดสาย จนสำคัญเป็นตัวเดียว

นั้นแหละเป็นคน, แล้วยังถือว่าเป็นตัวตนที่ยืดยาวไปถึง การเคลื่อนไหวและผลกระทบอันตามอำนาจแห่งเหตุ ซึ่งจะมีต่อไป ไม่มีที่สิ้นสุด ว่าเป็นของๆมันอีกด้วย. เพราะเหตุนี้เอง มันจึงมีความรู้สึกกว่าตัวตน หรือมีตัวตนได้ ทั้งๆที่มันทั้งปวงนั้น เป็นอนัตตาอยู่ในตัวมันเอง.

เพราะกรรม ให้ผลได้ทั้งที่มันเป็นอนัตตา และเพราะมูลเหตุ คือ ความหลงของมนุษย์ อาจยึดถือตัวเองว่าตัวตนได้ ทั้งที่ตัวความหลงนั้น กับทั้งสิ่งที่มันยึดถือ ก็ล้วนแต่เป็นอนัตตาด้วยกัน กรรมกับอนัตตาจึงไม่ขวางกันเลย. จะมีความสำคัญผิดว่าขวางกันได้บ้าง ก็ต่อเมื่อไม่มองเห็นความเป็นอนัตตาของกรรมเท่านั้น, คือ เข้าใจกรรมอย่างสมมต แต่ไปเข้าใจอนัตตาอย่างความจริง. เมื่อใดเข้าใจทั้งกรรมและอนัตตาในค้ำนความจริงแท้ (Ultimate Truth) ด้วยกันทั้งสองแล้วจะเห็นว่าไม่ขวางกันเลย ซึ่งความข้อนี้ จะได้อธิบายในตอนคำตอบอย่างละเอียดต่อไป.

ส่วนที่ถามว่า “เกิดใหม่” คืออะไรนั้น ขอตอบว่า เมื่อก้าวในค้ำนความจริงแท้แล้วความเกิดใหม่ไม่มี, มีแต่ตอนหนึ่งของความไหลเวียนของสิ่งที่ยังอยู่ภายใต้อำนาจแห่งเหตุ, หรือกล่าวให้ง่ายขึ้นอีกหน่อย ก็มีแต่ความกลังอกใหม่ ของ

สิ่งที่ยังไม่หมดเชื้อ. อย่าลืมเสียว่า เชื้อนั้นก็ดี ต้นที่งอกงาม
แล้วก็ดี ล้วนเป็นอนัตตา. ทั้งนี้เพราะเหตุว่า ตามความจริง
นั้น คน ไม่มี, เมื่อคนไม่มีแล้ว ความตายหรือความเกิดใหม่
ของเขาจะมีขึ้นมาอย่างไรได้เล่า

ถ้าไม่กล่าวตามนัยแห่งความจริงแท้ คือกล่าวกันอย่าง
โหราศาสตร์หรือที่เรียกว่าสมมตแล้ว *คนมี*, การตาย
และการเกิดใหม่ของคนก็มีด้วย, ทั้งนี้เพราะว่า ได้เอาสมมต
นามว่า *คน* เข้าไปสวมให้ที่กลุ่มของธรรมชาติกลุ่มหนึ่ง ซึ่ง
กำลังหมุนเวียนไป, และเอาสมมตนามว่า *ตาย* ไปสวมให้ที่
อาการตอนหนึ่ง แห่งความไหลเวียนอันยืดยาวของกลุ่ม
ธรรมชาติที่ยังไม่หมดเหตุอันนั้น, และได้เอาคำว่า *เกิดใหม่*
ไปสวมให้ที่อาการตอนหนึ่ง แห่งความไหลเวียนนั้นเองอีก
เหมือนกัน, แปรลกกันแต่คำแรกเป็นการที่แสดงความสลายออก
ของส่วนที่เป็นวัตถุหายๆ และคำหลังเป็นอาการที่แสดงความ
กลับคูกุมกันขึ้นใหม่, สิ่งที่สลายไป และกลับคูกุมกันเข้าใหม่
บางเวลา ซึ่งได้แก่ฝ่ายรูปธรรมนั้นก็ดี, และสิ่งที่ไม่แสดงอาการ
หายๆ เช่นนั้น แต่แสดงอาการเกิดดับตียบยิ่งกว่านั้น ซึ่งได้
แก่ฝ่ายนามธรรมหรือจิต ซึ่งเป็นตัวยื่นโรงให้รูปเกิด ดับ
อย่างหายๆ นั้นก็ดี, ล้วนเป็นอนัตตา, เพราะเหตุนี้เอง คำ

ว่า “การเกิดใหม่” นั้น เป็นของจริงเฉพาะเมื่อกล่าวกันอย่าง
โลกๆ หรืออย่างสมมติ, แต่เป็นของหลอก ในเมื่อกล่าวกัน
อย่างความจริงขั้นปรมาัตต์ (Ultimate Truth).

จึงสรุปความในตอนนี้ได้ว่า

ก. ตามแง่โลก เกิดใหม่ คือคนเราตายแล้วเอาวิญญาณ
ซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางไปตั้งการเกิดใหม่ เหมือนนกถูกรังร้าง มัน
ไปสร้างรังเอาใหม่.

ข. ตามแง่ปรมาัตต์ เกิดใหม่ คือคำนามที่จิตอันเต็ม
ไปด้วยความหลง ได้เอาไปสวมครอบให้แก่อาการตอนหนึ่งของ
กลุ่มธรรมชาติกลุ่มหนึ่งที่กำลังหมุนเวียนไป แล้วยึดถือไว้ใน
ฐานเป็นของตน ทำนองเดียวกับที่ได้ยึดตัวของมันเอง (ซึ่ง
เป็นแต่เพียงเกลียวหมุน) ว่าเป็นตัวตนของมัน ซึ่งเป็นเจ้าของ
อาการ และสิ่งแวดล้อมต่างๆ ของมัน.

ต่อไปนี้เป็นตอนตอบอย่างละเอียด.

คำตอบอย่างละเอียด

กรรมกับอนัตตา

ปัญหามีอยู่ว่า อนันตตาไม่มีตัวตนอะไร แต่ทำไมจึง
มีกรรมดีกรรมชั่ว ส่งผลให้ผู้ทำเป็นคนดีคนชั่ว มีผู้ทำเป็นผู้

รับผลของกรรม. ปัญหา^{นี้}เกิดขึ้นและขวางกันอยู่^๕ในตัวเอง เพราะเหตุ^๖ว่า ไปรับเอาความหลุดพ้น มาปนเปกกับความที่ยังไม่หลุดพ้นจากอุปาทาน. อนันต^๗นั้น เป็นอนันต^๘าหมต^๙ทั้งผลกรรม คนผู้รับผลกรรม^{๑๐}ทั้งความดีความชั่ว กระทั่งถึงพระนิพพานเอง ก็เป็นอนัตตา. ^{๑๑}นี่เป็นฝ่ายโลกุตตระหรือวิมุติ คือ เป็นความจริงจนหลุดพ้นจากอุปาทาน ไม่มีความรู้สึก^{๑๒}ว่าอะไร เป็นอัตตา หรือตัวเราตัวเขา หรือตัวอะไรของอะไร. ส่วนอีกฝ่ายหนึ่ง^{๑๓}นี้ คือ ฝ่ายโลกียะ หรือยังไม่วิมุติ ยังมีความรู้สึกตามอุปาทาน ที่มีมาเดิมในสันดาน เห็นตัวเป็นตัว เห็นกรรมเป็นตัว วัฏกรรมดีชั่ว ซึ่งตัวจะเป็นผู้ทำ แล้วได้รับผลเป็นของตน ยึดถือเอา^{๑๔}นิพพานไว้ล่วงหน้า ว่าเป็นตัวอันหนึ่ง ซึ่งตัวจะเอามาเป็นของตัวได้วันหนึ่ง. ฝ่าย^{๑๕}นี้ มีความอยากได้ อยากมี อยากเป็น อยากไม่ให้มีไม่ให้เป็นอย่างหนึ่งเสมอ, จึงตรงกันข้ามกับฝ่ายโน้น ซึ่งหมตตัวและไม่มีผู้อยาก ไม่มีผู้ได้ ผู้เสียผู้เป็น โดยสันเชิง. เมื่อความรู้สึก^{๑๖}มีอยู่อย่างฝ่ายนี้ แล้วไปหยิบเอาอนัตตามาครอบให้ตัวเอง โดยสัก^{๑๗}ว่าได้ฟังมา หรือจากทางหนึ่งทางใดก็ตาม ก็เกิดขัดกันขึ้นกับความรู้สึกว่า ฉันทมีตัวของฉันทนี่, ฉันทยังจะเอาผลดีผลชั่วที่ฉันททำไว้ ฉันทไม่ยอมให้มันแก่อนัตตาไป ฉันทยังจะกิน จะใช้ ยังจะต้องเจ็บต้องไข

ต้องรักษาพยาบาลมัน จะต้องมียาทำศพ จะต้องมีทุนสำหรับสร้างอะไรไว้ เพื่อสวรรค์ในชาติหน้า ฉะนั้นจะตายอย่างอุ้นหนา ผ่ากั๋ง เหล่านี้เป็นต้น. เพราะฉะนั้น จึงเห็นได้ว่า ปัญหาเกิดขึ้นเนื่องจากไปหยิบเอาอนัตตามาครอบให้แก่ตัวอัตตา. (จิตที่ยังถืออัตตา คือเต็มอยู่ด้วยอุปาทาน จะไปเอาเสื่ออนัตตามาสวมเข้าไม่ได้เลย จะเกิดเรื่องเช่นว่านี้. เพราะฉะนั้น จึงพลิกตัวอัตตานั้นแหละ ลงเป็นอนัตตาให้ได้เสียเอง ก็จะเข้าซึ้งตนิพพาน ซึ่งอยู่พ้นหรือเหนือความมีตัวเรา เหนือกรรมทุกอย่าง เหนือความดีความชั่ว เหนือบุญเหนือบาป เหนืออะไรทุกอย่าง และโดยสิ่งเหล่านั้นโยนไว้ฝ่ายโน้น คือฝ่ายโลกียะ ให้มันรกรุงรังกันอยู่แต่ฝ่ายโน้นเถิด). เมื่อกรรมหรือผลกรรม ตามขึ้นมาฝ่ายนี้ไม่ถึงแล้ว มันจะมาขัดกับอนัตตาได้อย่างไร. ขอแค่ที่ว่าอนัตตานั้น ให้มันเป็นอนัตตาที่แท้จริง คือเป็นจริงก็แล้วกัน, อย่าให้เป็นเพียงเสื่ออนัตตาที่ยืมมาสวม ตามเสียงที่ได้ยินได้ฟังมา หรือรับเข้าไว้ในฐานเป็นเพียงความจำ กล่องปากของคนแก่วัด ก็แล้วกัน.

อนัตตา อยู่ร่วมกันไม่ได้กับอุปาทาน. ความยึดถือที่ว่าเรา ว่าผลกรรมของเรา หรือต่อเอาล่วงหน้าว่านิพพานของเรา อันเป็นความรู้สึกตามธรรมดา หรือของคนธรรมดา, นั่นคือ

อุปาทาน. อุปาทานนี้ มาจากอวิชชา หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ก็คือพวกอวิชชา. ความเห็นจริง ตามที่เป็นจริงด้วยอริยปัญญา ในตัวเรา ในผลกรรมของเรา ในอะไรๆ ทุกสิ่งว่ามีความจริงอย่างไร ย่อมทำให้เห็นความไม่มีตัวตนในสิ่งเหล่านั้น, ความยึดถือหรืออุปาทานจึงร่วงหล่นไป คือเห็นอนัตตาในภายในจริงๆ. *ผลกรรม* หรือความดีความชั่วจึงไม่อาจขัดขวางกับอนัตตาได้เลย เพราะมันก็เป็นอนัตตาเหมือนกัน. ทุกสิ่งเป็นอนัตตา ทุกสิ่งหมายถึงทุกๆ สิ่งจริงๆ คือ ทั้งตัวเรา กรรม และผลกรรมของเรา ความเกิด ความตาย และความเกิดใหม่ของเราเหล่านี้เป็นอนัตตา.

ตัวเรา^{นี้} มิใช่ตัวเรา คือเป็นอนัตตาจันใด สิ่งอื่นๆ ก็สักว่าธรรม หรือสิ่งๆ หนึ่งมิใช่ตัวใคร ตัวมัน ตัวเขา ที่ไหนเลย ที่ว่าสักว่า ธรรม นั้น, คำว่า *ธรรม* หมายถึงธรรมชาติ หรือสิ่งอันไหลไปตามเหตุปัจจัยของมันเอง, หรือถ้าจะกล่าวให้ถูกต้องและลึกไปกว่านั้น ก็มีได้มีสิ่งอะไรเลย (มีแต่เกลียวของความหมุนของสิ่งที่หมุน ซึ่งเมื่อได้ละเอียดลงไปแล้ว ก็เป็นเพียงธาตุส่วนหนึ่งๆ หมุนไป ทั้งฝ่ายรูปธาตุและวิญญาณธาตุ. กรรมคือกิริยาของสิ่งเหล่านั้น, ก็คือกิริยาของรูปธาตุและนามธาตุทั้งสองฝ่าย. ฝ่ายรูปธาตุเป็นตัวเคลื่อนไหว,

ฝ่ายนามธาตุเป็นเจตนาภายใน. ธาตุที่ทรงตัวอยู่ชั่วขณะหนึ่ง หมุนสืบมาจากเหตุปัจจัยข้างต้นอีกต่อหนึ่ง การหมุนของมันก็มีเหตุปัจจัยส่วนหนึ่ง ตัวมันเองก็มีเหตุปัจจัยส่วนหนึ่ง, ฝ่ายรูปก็เปลี่ยนไป ฝ่ายนามก็เปลี่ยนไป เพราะเหตุว่ามันหมุน การเปลี่ยนย่อมเป็นไปในอาการสามอย่าง คือ *เจริญขึ้น ทรงตัวอยู่ แดกดับไป* นี้เท่านั้น. เกติยที่ไหลเชี่ยวไปนี้ มีกำลังกันให้หมุนไปในตัวมันเอง เช่นเดียวกับรถยนต์คันหนึ่ง มีการแล่นไปหมุนไป และพร้อมกันนั้นมีส่วนที่ทำกำลังงานสำหรับให้วิ่งนั้นด้วย, และส่วนที่ทำกำลังงานนั้น ก็มีเหตุปัจจัยส่วนที่ให้มีมันทำงานนั้นด้วย คือ *คนผู้ขับ น้ำมัน อากาศ* เป็นต้น. ซึ่งแต่ละส่วนๆ นั้น ก็มีเหตุปัจจัยที่ทำให้มันต้องทำหน้าที่ หรือทำงานเช่นนั้นๆ เป็นของมันเอง; และปัจจัยชั้นที่ลึกเข้าไปนั้นเล่า ก็ล้วนแต่มีปัจจัยสืบทยอยเข้าไป ไม่มีที่สิ้นสุด จึงจัดว่าเป็นเกติยและเป็นสายเดียวกัน. *คน*, กับการหมุนไปในวัฏสงสาร หรือการทำความของ *คน* ก็เป็นเพียงสมมต. ที่แท้เป็นเพียงปัจจัยที่ส่งต่อกันมาเป็นเกติยเท่านั้นเอง, เป็นแต่เราสมมตเรียกกันว่า *คน* เช่นเดียวกับเราสมมตเรียกกลุ่มๆ โนนว่ารถยนต์. สมมตอาการต่างๆ ในเกติยนั้นว่า เกิด แก่ เจ็บ ตาย ทำกรรม รับผลกรรม ดีชั่ว บุญบาป, เช่นเดียวกับ

สมมติที่เกี่ยวกับรถยนต์ว่าสวย ไม่สวย วิ่งดี ไม่ดี คือ ไม่ดี
 คือ น่าซื้อ ไม่น่าซื้อ โดยไม่มีการแยก (Analysis) ให้เห็น
 ความจริงอันเป็นส่วนๆ นั้นเสียเลย.

คนก็ตี กรรมและผลกรรมของคนก็ตี การเกิด แก่
 เจ็บ ตาย เกิดใหม่ของคนก็ตี นี่เป็นเพียงสมมติ ซึ่งได้สมมติ
 เข้าที่เกลียวหรือส่วนของเกลียวที่ไหลไปนั่นเอง แห่งใดแห่ง
 หนึ่ง หรืออาการใดอาการหนึ่ง. เมื่อรวมกลุ่มของอาการเข้า
 เป็นกลุ่มๆ ก็ย่อมพอที่จะสมมติเป็นอย่างหนึ่ง หรือเป็นลักษณะ
 หนึ่ง, แล้วสมมติทั้งหมดนั้น เป็นคนหรือเป็นตัวเจ้าของ.
 เมื่อเพิกสมมติออกทั้งเสีย ก็พบความจริงเป็นชั้นๆ เข้าไป จน
 กระทั่งพบอนัตตาชั้นสูงสุด และหมดสมมติโดยเด็ดขาด. กรรม
 คืออาการหนึ่งๆ ของ สิ่งที่มีใช้คน แต่เราสมมติกันว่าคนนั้น
 เอง. ผลกรรมก็คือปฏิกิริยาที่กระชอนออกมาตามควรของ
 กรรมนั้นอีกต่อหนึ่ง. ถ้ากรรมมีใช้ของคน ผลกรรมก็มีใช้ไป
 ตาม. ดีหรือชั่วเป็นสมมตย่อๆ ออกไปอีก ซึ่งสมมติให้แก่
 ลักษณะของผลกรรมชนิดหนึ่งๆ. ถูกอกถูกใจ ไม่ต้องทน
 ทรมาน ก็เรียกว่าบุญหรือดี, ตรงกันข้ามก็เรียกว่าบาปหรือชั่ว,
 แต่ที่แท้ คนนั้น ไม่มี มีแต่ *เกลียวหมุน*. กรรมและผลกรรม
 ก็คือส่วนหนึ่งแห่งอาการหมุนของเกลียวนั่นเอง.

ตัวอย่างแห่งการถอนสมมตนั้น เช่น :-

คน ถอนสมมตออกแล้ว เหลือ เนื้อ หนัง กระดูก ฯลฯ
เนื้อหนัง ฯลฯ ถอนสมมตออกแล้วเหลือ ชาติุผสม

หลายชาติุ

ชาติุผสม ถอนสมมตออกแล้ว เหลือธรรมชาติ ที่
เป็นชาติุแท้

ชาติุแท้ ถอนสมมตออกแล้ว เหลือส่วนย่อยของชาติุ
แท้

ส่วนของชาติุแท้ ถอนสมมตออกแล้วเหลือ ธรรม-
ชาติุที่หมุนไป ๆ อยู่เป็นเกลียวตามเหตุปัจจัย ที่ผลัดกันกันมา.
นี่เป็นส่วนรูปหรือกาย

คน ถอนสมมตออกแล้ว เหลือ จิตที่คิด และรู้สึก
ได้

จิต ถอนสมมตออกแล้ว เหลือ นามธรรมย่อย ๆ ที่
เป็นส่วนประกอบให้สำเร็จการคิด และความรู้สึก.

นามธรรมส่วนย่อย ถอนสมมตออกแล้ว เหลือ
ธรรมชาติ ฝ่ายนามธรรมที่หมุนไป ๆ อยู่เป็นเกลียว ตามเหตุ
ตามปัจจัยทั้งภายในและจากภายนอก ที่ผลัดกันกันมา.

นี่เป็นส่วนนามหรือใจ

ทั้งส่วนกายและใจนี้ สมมตรวมกันอีกชั้นหนึ่ง ว่าคน
 ชื่อนั้น ชื่อนี้. ส่วนสภาพอันเป็นที่จับ และหยุดหมุนเวียน
 ของสมมตนั้น เรียกว่า นิพพาน. ทั้งกาย ใจ อันมีความ
 หมุนเวียน. และสมมตต่าง ๆ ที่สมมตเข้าที่อาการหมุนเวียน
 ของมัน เช่นกรรม ผลกรรม นั้นก็ดี หรือพระนิพพานอัน
 ตรงกันข้าม กับสิ่งเหล่านั้นทั้งหมดก็ดี ล้วนเป็นอนัตตา.
 การที่เรียกสภาพอันเป็นความดับ ความหยุดของสิ่งทั้งปวง
 ว่า พระนิพพาน นั้นก็เป็นคำสมมตเหมือนกัน. การที่สมมต
 นี้ เป็นการจำเป็นของภาษาพูดของมนุษย์ และจำเป็นสำหรับ
 มนุษย์ที่ยังถอนสมมตไม่ได้ ยังรู้จักแต่ค้ำโลก ที่ต้องใช้สมมต
 อย่างเดียวเท่านั้น ที่ทำความเข้าใจกันด้วยคำพูด. สมมต นี้
 ถ้าเป็นชั้นละเอียดลงหน่อยก็เรียกว่าบัญญัติบ้างก็มี, เช่นบัญญัติ
 ว่า ชันธ ธาตุ อายตนะ เป็นต้น ซึ่งเป็นส่วนย่อยส่วนหนึ่งๆ
 ของสมมตทั้งดุ้นทั้งแท่ง ว่าสัตว์ ว่าคน. สมมตชั้นหยาบที่สุด
 ก็คือนามชื่อที่ตั้งให้ ว่า นาย ก. นาย ข. เป็นต้น. สมมต
 ที่เป็นไปเพื่อความยึดถือ ก็คือสมมตที่มีความหมายไปในทาง
 แสดงคุณลักษณะ เช่น สมมตว่า ลูก เมีย เงิน ทอง
 เป็นต้น.

ตามทีกล่าวก่อนนี้ จะเห็นได้ว่า อนัตตานั้นแสดงไปใน

ทางความจริง, ส่วนกรรม ผลกรรม หรือคนผู้ทำกรรมและ จะได้รับผลกรรมนั้น แสดงไปในส่วนสมมต. แต่พึงเข้าใจไว้ ด้วยว่า นามชื่อทั้งหมด ที่ให้แก่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่นคำว่า คน กรรม นิพพาน เหล่านี้ก็ดี, หรือที่ให้แก่คุณลักษณะอย่างใด อย่างหนึ่ง เช่น คำว่า อนัตตา ตี ชั่ว เหล่านี้ก็ดี ล้วน เป็นนามสมมต หรือค่านามบัญญัติ เหมือนกันทั้งนั้น. แต่ว่า สมมตนามเหล่านี้ บางประเภทเป็นสมมตที่ให้แก่สิ่งนั้น ๆ ด้วย อำนาจอุปาทานหรือความหลงผิด. ส่วนอีกประเภทหนึ่งนั้น เป็นความจริง ให้ด้วยปัญญาที่มองเห็นสิ่งทั้งปวงตามที่เป็น จริงแล้วเท่านั้น. เพราะฉะนั้นเพื่อกันความพินเสีย เราควร จำกัความหมายของคำที่จะใช้ให้แน่นอนเสียก่อน คือสมมตที่ใช้ไปด้วยความหลงผิด หรือความรู้สึกอย่างโลก ๆ นั้น จะ เรียกว่า สมมต ตามเดิม. ส่วนสมมตที่ให้ไปด้วยความรู้สึกที่ แท้แจ่มแจ้ง อย่างธรรมนั้น จะเรียกว่า บัญญัติ. ตัวอย่าง เช่น คำว่า นาย ก. นาย ข. คน สัตว์ ลุง เมีย เงิน ทอง ฯลฯ เหล่านี้ เป็นสมมต. ส่วนคำว่า ธาตุ ชันธ์ อายตนะ อนัตตา ทุกข์ นิพพาน ฯลฯ เหล่านี้ เป็นบัญญัติ. บางคำคำเดียวกัน ใช้ในที่ต่างกัน ความหมายแยกไปได้สองอย่าง เช่นคำว่า *กรรม* ถ้าผู้กล่าวถือเสมือนเป็นทรัพย์สมบัติอะไรของตนอย่าง

หนึ่งก็เป็นสมมติ, ถ้ากล่าวในฐานะเป็นชื่อของกฎความจริง
 อย่างหนึ่ง ก็เป็นบัญญัติ เช่นเดียวกับคำว่าจันทร์ ว่าธาตุ นั้น
 เหมือนกัน. ผู้ศึกษาควรกำหนดความแตกต่างในส่วนนี้ให้ดี,
 และคำๆ หนึ่ง อาจให้ความหมายทั้งสองแง่อย่างนี้ ได้แทบ
 ๕ ๕
 ทั้งหมด.

การที่ถามว่า หลักรกรรมกับหลักอนัตตาขัดกันหรือไม่
 นั้น ย่อมตอบได้ทันทีว่า ไม่ขัดกัน. หลักรกรรม คือหลักอัน
 ว่าด้วยกฎความจริงเรื่องการทำ และผลสะท้อนของการ
 ทำ. *ตัว กรรม* นั้น คือตัวกระทำ หรือตัวการเคลื่อนไหว
 เป็นอาการอันหนึ่งของนามรูปที่กำลังหมุนไปๆ. ผลกรรมนั้น
 คือตัวปฏิกิริยาที่กระทำออกมา เป็นเหมือนเงาของกรรมที่
 ประจำกันอยู่กับกรรมนั่นเอง. ตัวกรรมและผลกรรมนี้ ตาม
 ความจริงแล้ว ก็เป็นสักว่า *ธรรม* อันหนึ่ง (คือสิ่งๆ หนึ่ง)
 ซึ่งเป็นเพียงอาการของนามรูป. เมื่อนามรูปเป็นอนัตตามิใช่
 ตัวตนแล้ว กรรมและผลกรรม ก็ย่อมเป็นอนัตตาด้วย. ตาม
 ความจริง มันจึงเป็นอนัตตา. แต่คนเราไม่ได้ถือเอาในค้ำ
 จริง ไปถือเอาในค้ำเท็จ คือนามรูปเป็นตัวเรา. กรรมและ
 ผลกรรม ก็เลยถูกยึดถือให้เป็นตัวตนของเราขึ้นมาด้วย ยึดถือ
 มันเหมือนกับบุคคลหรืออะไรอย่างหนึ่ง ซึ่งมีเจตนาคอยจ้อง

ให้ผล คอยจอล้างจอบผลาญ หรือคอยให้รางวัล (หนักเข้าก็คล้ายกับตัวพระเจ้าที่คอยเผ่าทุโลก) ทำให้เกิดความกลัว หรือความหวังอย่างมาก นั่นก็เพราะความยึดถือนั่นเอง. กรรมและผลกรรมที่ถูกมนุษย์ลบล้างด้วยตัณหา และความเห็นผิด เช่นนี้ ก็ถูกเห็นเป็นอัตตาไป ทั้งที่ความจริงมันเป็นอนัตตา. สำหรับพวกอนัตตา หรือหลักอนัตตาเองนั้น เป็นความจริงขั้นที่เกิดปัญญาสูญเสียแล้ว จึงถูกลบล้างเล่นเช่นนั้นไม่ได้ เป็นกฎความจริงที่ครอบงำสิ่งทั้งปวง ไม่ยกเว้นอะไรเลย, ไม่ขัดกับกรรม เพราะว่ากรรมเป็นอนัตตาเต็ม ๑๐๐% นั่นเอง แต่การที่ใครไปเห็นกรรมเป็นอัตตา หรือของอัตตาไปในั้น ย่อมไม่ทำให้ความจริงเปลี่ยนไปได้เลย. เขาเห็นอนัตตาเมื่อไร ก็รู้จักกรรมในด้านสูงได้เอง.

เมื่อกรรมเป็นอนัตตาดังนี้แล้ว การที่ถามว่าถ้าเป็นอนัตตาแล้ว ทำไมจึงมีตีมี่ชั่ว แก่ผู้ทำนั้น? นี้ก็เพราะไม่รู้อีกว่า แม้ตัวดีตัวชั่วนั้นก็เป็นอนัตตาอีกเหมือนกัน เพราะคำว่า ดี ว่า ชั่ว เป็นเพียงคำบัญญัติที่บัญญัติให้แก่อาการหนึ่งๆ ของสิ่งที่เรียกว่ากรรมเท่านั้น. ผู้ทำดีทำชั่ว จะมีได้ก็แต่เมื่อมองอย่างสมมต หรือยึดถือด้วยอวิชชาเท่านั้น. ถ้ามองด้วยอวิชชาหรือเพิกสมมตได้แล้ว ไม่มีใครที่เป็นผู้ทำดีทำชั่วเลย,

มีแต่เกลียวที่กำลังหมุนไป ๆ ประกอบด้วยลักษณะและอาการต่าง ๆ ตามนัยที่กล่าวมาแล้วข้างต้นเท่านั้น. เมื่อตัวผู้ทำเป็นคนเพียงสักว่าสมมติให้ ทั้งนี้แล้ว ตัวผู้ที่จะรับผลคือผลชั่วก็เช่นเดียวกันอีก คือ มีตัวต่อเมื่อกล่าวอย่างสมมติ, แต่จะไม่มีตัวเลย ในเมื่อกล่าวอย่างความจริง. จึงสรุปกล่าวได้ง่าย ๆ แค่อ่อนข้างจะพึงยากกว่า :-

*การกระทำหรือกรรมนั้น มีอยู่เสมอ กรรมนั้น ๆ ก็
ได้ทำไปเสร็จแล้วอยู่เสมอ แต่ตัวผู้ทำ หรือผู้รับผลของการ
กระทำนั้น หามิได้เลยแม้แต่ขณะเดียว.*

อธิบายว่า จะโดยสมมติหรือวิมุติ (คือยึดถือหรือหมกยึดถือ) ก็ตาม กรรมนั้นมีได้ทุกเมื่อ. แต่สำหรับความรู้สึกว่าบุคคลผู้กระทำและรับผลนั้น มีแต่ฝ่ายสมมติหรือยึดถือเท่านั้น. ในฝ่ายวิมุติหรือหลุดพ้นไม่ยึดถือนั้น หามิบุคคลเช่นว่านั้นไม่. นี้เพราะว่าคำว่าคนหรือบุคคลนั้น ไม่มีตัวจริงที่จริงแท้, มีตัวแต่ในค้ำที่สมมติมันขึ้น โดยฝีมือของอวิชชา. มันสมมติให้ “เกลียว” ทั้งเกลียวนั้นแหละ เป็นตัว คน. ส่วนกรรมนั้นมีตัวจริง ในเมื่อบังถึงอาการของสิ่งที่มีใช้คนนั่นเอง. แต่ว่าคน นั้นอาจไปสมมติซ้ำเอากรรม ให้เป็นกรรมชนิดสมมติขึ้นมาอีกชั้นหนึ่งก็ได้, คือให้เป็นกรรมของตน กรรมที่ทำ

อันตรายหรือให้รางวัลแก่ตน. เพราะฉะนั้น กรรมมีได้ทั้งตัวจริง และตัวที่ถูกสมมติซ้ำ, และเพราะเหตุนี้เอง ในก้านสมมตก็มีกรรม, ในก้านวิมุติหรือความจริงก็มีกรรม; แต่ระวังให้ตีเถิด หาใช่กรรมอันเดียวกันไม่. กรรมอันหนึ่ง ถูกมิจนาทิจูบลูกค้า, อีกอันหนึ่ง ไม่ถูกลูกค้านำ. กรรมเฉยๆ หรือกรรมดีกรรมชั่ว ที่ใครยึดถือเอาเป็นของตน หรือเป็นตัวตนที่จะทำอันตรายหรือให้รางวัลแก่ตน นั่นคือกรรมที่ถูกลูกค้านำหรือถูกสมมติซ้ำ. และกรรมพวกนี้เอง เมื่อฟังเฝิน ๆ ทำให้รู้สึกว่ามันขัดกับหลักอนัตตา เมื่อถอนสมมตเสียแล้ว กรรมนี้กับวิสุทธิ เป็นกรรม สักว่าการกระทำ เป็นเพียงอาการอันหนึ่งของธรรมชาติ (ทั้งฝ่ายนามและรูป) ที่หมุนเวียนไปล้วน ๆ. ซึ่งถ้าไม่ยึดถือ มันก็ไม่เป็นคนขึ้นมาได้, แต่ถ้ายึดถือเข้าเมื่อใดก็มีคนขึ้นมาเมื่อนั้น. จะยึดถือหรือไม่ยึดถือนั้น อยู่ที่ว่าในนามรูปนั้นมีอวิชชาลูกค้านำอยู่หรือไม่, จะยึดถือเมื่อใดนั้นอยู่ที่ในนามรูปนั้น อวิชชากำลังทำงานอยู่หรือไม่. สรุปความว่า คนผู้ทำกรรม และคนผู้รับผลกรรมนั้น มีก็ต่อเมื่อกล่าวอย่างสมมต, เมื่อกล่าวตามความจริง *ไม่มี*, (มีแต่กลุ่มของธรรมชาติที่ประชุมกันหมุนเวียนไปตามอำนาจเหตุปัจจัยตามที่แยกให้เห็นแล้วข้างต้น). เมื่อคนผู้รับผลกรรมไม่มี กรรมนั้น

ดีหรือชั่ว ไม่มีปัญหาเพราะความอยู่เหนือความมีตัวมีตนเช่นนั้น ย่อมอยู่เหนือดีหรือชั่วโดยประการทั้งปวงด้วย เหนือบุญเหนือบาปด้วยประการทั้งปวงด้วย แต่อย่างไรก็ตาม เราจะวินิจฉัยในข้อที่เรียกว่าดีหรือชั่วกันบ้างตามที่ควร เพื่อให้เข้าใจได้ชัดเจนขึ้นอีก ว่าสิ่งเหล่านี้ เป็นแต่เพียงสมมติเท่านั้น มันมีความจริงเพียงใด

คำว่า ดีหรือชั่ว นี้ จะเป็นอย่างแท้หรืออย่างเทียมก็ตาม ล้วนแต่เป็นสมมติทั้งนั้น ที่เป็นอย่างเทียม ก็คือที่เข้าใจผิดว่าดีหรือชั่ว ลูกเมียของใครก็ตาม ใครก็มักจะว่าดีกว่าคนอื่นเสมอ ทั้งที่ความจริงหาได้ดีกว่า หรือดีไม่ คนบางคนของคนอื่นที่ไม่ใช่ของตนแล้ว ย่อมชั่วทั้งนั้น มีดีแต่ของตน หรือของพวกของตนเท่านั้น. คนพวกนี้ อวิชชาลบลูกค้าเอาหนักเกินไป ถึงกับเรียกได้ว่าลบลูกศรัทธา. ดีหรือชั่วมองคนพวกนี้เรียกได้ว่าเป็นอย่างปลอม หรือเทียม หรือเท็จทั้งนั้น ทั้งที่ไม่ต้องเอาหลักเกณฑ์ตาเข้ามาจับ มันก็เป็นสมมติที่แดงโร่อยู่แล้ว. ส่วนดีชั่วที่เป็นไปตามหลักที่ว่าถูกต้องหรือยุติธรรมแท้จริงนั้น เรียกว่าดีชั่วที่เป็นอย่างแท้ในทันที. แต่ถึงกระนั้นมันก็ยังเป็นเพียงสมมติอยู่นั่นเอง. ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า กรรมหรือผลกรรม เป็นเพียงอาการหนึ่งๆ แห่งอาการทั้งหลายทั้งสิ้นของธรรมชาติ.

ล้วน ๆ ที่หมุนไปเป็นเกลียว. ถ้าอาการนั้น ๆ ให้เกิดปฏิกิริยา
 ชนิดที่เราเรียกกันว่า *เจ็บปวด* แก่ตนหรือแก่ผู้อื่น (ในเมื่อ
 เรียกอย่างสมมต). เราเรียกว่า *ชั่ว* หรือ *บาป*; ถ้าให้เกิดตรงกัน
 ข้าม เราเรียกว่า *ดี* หรือ *บุญ*. ความหมายของคำว่า *ดี*
ชั่ว *บาป* *บุญ* เลยไปตกอยู่ที่ *เจ็บปวด* ทนทรมาน หรือ
 สนุกสนานเพลิดเพลิน ของปฏิกิริยานั้น ๆ เสียแล้ว. ความเจ็บ
 ปวด หรือสบายนั้น ก็อย่างเดียวกันนั่นเอง คือ เราต้องสมมต
 ให้ และเอาความตัดสินของอวิชาเป็นเกณฑ์ สมมตเรียกว่า
เจ็บปวด หรือ *สนุกสบาย* เพลิดเพลิน. ถ้าไม่แยกสมมตดังนี้
 มันเป็นปฏิกิริยาล้วน ๆ เสมอกันเสีย ไม่แปลกกัน. ผลกรรม
 หรือปฏิกิริยาทั้งหลายที่กระท้อนออกมานั้น ถ้าไม่ได้กระท้อน
 เข้ามาในวงสมมตนี้แล้ว มันจะไม่มีที่ *ชั่ว* หรือ *สุขทุกข์* เลย.
 อาการหมุนของธรรมชาติล้วน ๆ บางอาการที่เราเรียกว่ากรรม
 นั้น มักกระท้อนปฏิกิริยาออกมาตามกฎธรรมชาติ เท่านั้น ไม่
 มีความหมายสำหรับธรรมชาติอย่างใดมากไปกว่าว่าเป็นเพียงปฏิกิ
 ริยาที่กระท้อนออกมา. แต่พอตกมาถึงอวิชา และอุปาทาน
 ความหมายก็เกิดขึ้น ตามแต่ที่มันจะบันดาลให้เกิดสมมตคำใด
 ขึ้น, และทั้งหมดนี้ ต้องมีอวิชาและอุปาทานหนุนหลังอยู่
 ตลอดทั้งแนวจนกว่าจะเลิกหลุดจากอุปาทาน. เพราะฉะนั้นการ

สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ท่านจึงใช้คำสั้นๆ เกี่ยวกับ อุปาทาน อย่างเดียวเท่านั้น ก็พอแล้วเช่นกล่าวว่า “จิตหลุดพ้นจาก อุปาทาน” เช่นนี้หมายถึงการสำเร็จพระอรหันต์ และมีความหมายกว้างขวางครบถ้วนโดยประการทั้งปวง ที่เกี่ยวกับอวิชชา ตัณหา ทิฏฐิ และกิเลสอย่างอื่น ๆ อีกมากมาย และหมายถึงความที่ทุกข์ดับสนิทไม่มีส่วนเหลือ และผลเวกัลลัมมอย่างอื่น อีกด้วย ซึ่งล้วนแต่เป็นสมมตด้วยกันทั้งนั้น. ถ้าไม่มีอุปาทาน อย่างเดียวเท่านั้นก็จะไม่มี ตีชั่ว บาปบุญ สุขทุกข์ กรรมและ ผลกรรมเลย. ผู้หมกอุปาทานคือพระอรหันต์ ไม่มีกรรม ไม่ ทำกรรม. สิ่งที่ท่านทำเป็นเพียง กิริยา หรือ “การเคลื่อนไหว” ล้วนๆ ไม่เรียกได้ว่า กรรม เพราะไม่มีอุปาทานอันเป็นเหตุให้ ทำ และให้ทำด้วยยึดถือว่า ท่านั้น ท่านี่. มันจึงมีแต่ “การ เคลื่อนไหวอันบริสุทธิ์แท้.” บริสุทธิ์นั้น นอกจากไม่ชั่วแล้ว ต้องไม่ตีด้วย คือ พันดึขึ้นไปอีก จนอยู่เหนือการที่จะจับว่าตี หรือชั่ว. ถ้ายังเรียกว่าตีอยู่เพียงใด ยังถูกตัณหาอุปาทานลุ่มลุ่มเล่น อยู่เพียงนั้น หาใช่บริสุทธิ์ตามความหมายอันแท้จริงในที่นี้ ไม่. เพราะฉะนั้น ตีชั่ว ก็ยังอยู่ในพวกที่ไร้ความจริง เป็น เพียงสมมตอยู่นั่นเอง.

ที่ว่าคตินั้น มีขึ้นมาได้เพราะอุปาทาน ที่เราสมมตหรือ

ยึดถือกันว่าดี. ถ้าเข้าใจว่าไม่ดี มันก็ดีขึ้นไม่ได้. อุทาหรณ์ทางวัตถุ เช่นเครื่องเพชรพลอยกับไก่ ที่เห็นว่าข้าวสารเม็ดเดียว ยังจะดีกว่าเพชรเม็ดนี้. ทางใจ ก็เช่นบางคนเห็นอยู่ชัดเจนแล้วว่าความหลุดพ้นไปจากโลกนั้น เขาเห็นว่าสู้อยู่ในโลกนี้ไม่ได้ สนุกกว่า ดีกว่า. เป็นบ่าวกิเลสมีรสมีชาติดีกว่าชณะกิเลส ดังนั้นเป็นต้นเมื่อจะพูดให้หมดกันจริงๆ แล้ว จะพูดว่า สิ่งทั้งหลายมีแต่ ดี กับ ชั่ว นั้นยังไม่พอ. ยังต้องมีอีกประการหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า อยู่เหนียวหรือพูดไม่ได้ บัญญัติไม่ได้ ว่าดีหรือชั่ว คืออยู่เหนียวดีกับชั่วนั้นเอง มิใช่อยู่ระหว่างดีกับชั่ว ซึ่งความจริง สิ่งที่อยู่ระหว่างดีกับชั่วนั้นไม่มี เพราะอาจจัดเป็นดีหรือชั่วได้อย่างหนึ่งเสมอ ตามแต่ความรู้สึก และความยึดถือของผู้นั้นเป็นคน ๆ ไป. และเพราะว่าสิ่งที่ไม่มีดีอะไร เราก็ยอมเรียกว่าไม่ดี หรือชั่วอยู่แล้ว. ด้วยเหตุคังว่ามานี้ ดีกับชั่ว จึงเป็นพวกสมมตและบัญญัติเท่านั้น. เพราะฉะนั้นจึงเป็นการไม่แปลก ที่ถ้ามีการยึดถือว่ามีตัวเราผู้ทำกรรมแล้ว ย่อมจะมีการยึดถือว่ากรรมดีชั่วเป็นธรรมจลา. ด้วยเหตุที่ว่า ก่อนแต่จะทำกรรมใดลงไป ย่อมยึดถือว่าอย่างไรดี อย่างไรชั่วอยู่ก่อนแล้ว. มิฉะนั้น ก็ทำกรรมไม่ได้ ไม่เป็นกรรม. เมื่อยึดถือว่ามีผู้ทำกรรมดีชั่วแล้วยอมมีการยึดถือว่า มีตัวได้รับ

ผลกรรมที่ชั่วนั้นด้วย. มิฉะนั้นก็ไม่ทำ และถึงทำ ก็ไม่เป็นกรรมนั่นเองอีก. การทำกรรมที่ชั่ว และการได้รับผลที่ชั่วจึงมีในตำแหน่งสมมตด้วยกันเท่านั้น.

สมมต หรือพันสมมต คือ วิมุติ ก็ตามทั้งสองอย่างนี้ล้วนแต่เป็นอนัตตา. แต่คนเราอาจมีความหลงผิด ยึดถือให้เป็นอัตตา ทั้งสมมตและวิมุติก็ได้. ที่ยึดถือว่าอัตตาในสังขารทั้งหลายด้วยความโง่หลงนั้น เป็นธรรมชาติอยู่แล้ว. แต่ที่ยึดถือวิมุติหรือวิสังขารว่าเป็นอัตตานั้น ก็อาจมีได้ เพราะความหลงผิดยังเหลืออยู่อย่างละเอียด. หมกอวิชชาสันเชิงเมื่อใด ก็ถอนอัตตาออกหมดได้ คงเหลือแต่ธรรม หรือธรรมชาติล้วน; ซึ่งพวกหนึ่งหมกมุ่นเวียนและแตกดับ และอีกพวกหนึ่งไม่หมกมุ่นเวียนและไม่แตกดับ. ไม่ยึดถืออะไรเอาเป็นของตน เพราะหมกความยึดถือเสียแล้ว. ในภุมินีเอง หรือในชั้นนี้เอง ผู้เห็นเช่นนั้นย่อมเห็นได้ด้วยตนเองว่า กรรมดีกรรมชั่ว นั้นก็อยู่ที่สมมตและหมกมุ่นเวียน เป็นมาयाเช่นเดียวกับตัวคนผู้ทำกรรมดีกรรมช่วนั้นเหมือนกัน. กรรมดีอย่างสูงสุด ก็ให้ผลเพียงเข้าถึงสวรรค์หรือพรหมโลก ซึ่งยังเป็นพวกสังขาร เป็นขณะของเกิดเวียนหมุนเท่านั้น เพราะฉะนั้น กรรมดีกรรมช่วนั้นจึงมีได้แก่คนผู้ทำทั้งที่เป็นอนัตตาด้วยกันทั้งสองฝ่าย. บัดความยึดถือออกเสีย ก็

ไม่มีกรรมดีกรรมชั่ว ไม่มีคนผู้ทำ. มีแต่ธรรมชาติล้วนๆ เท่านั้น หมุนไปๆ และหยุดหมุนในที่สุด ไม่มีตัวผู้เกิด ผู้แก่ ผู้ตาย. ไม่มีผู้ทำกรรมและรับผลกรรม. ถ้าเราจะปิดสมมติเฉพาะที่ตัวคนผู้ทำ ยังคงยึดถือไว้ที่ส่วนกรรมและผลกรรม ปัญหาก็เกิดขึ้นคงค้างกันอยู่เรื่อยไปเพราะความจริงนั้น มันเป็นอนัตตาทั้งผู้ทำ และกรรมพร้อมทั้งผลที่เขาทำค้างที่กล่าวมาแล้วอย่างยืดยาว.

ที่นี้จะมีปัญหาเกิดขึ้นมาว่า ถ้าอะไร ๆ เป็นอนัตตาหมดแล้ว เราจะพยายามทำดีกันไปทำไม นอนหรือฆ่าตัวตายเสียเลยไม่ดีกว่าหรือ. ข้อนี้ผู้ถามยังไม่ได้ถาม. ถ้าจะตอบ ก็ต้องอีกเรื่องหนึ่ง.

การเกิดใหม่

บัดนี้ จะได้ข้ามไปยังปัญหาที่ว่า การเกิดใหม่ คืออะไร สืบไป. ซึ่งมีใช้ปัญหายืดยาวอะไรเลย.

เมื่อตอนสมมติออกเสีย และไม่มี ตัวคน ตัวสัตว์ คงมีแต่ธรรมชาติล้วน ๆ สองพวก; พวกที่หนึ่งหมุนเวียน อีกพวกหนึ่งหยุดสงบคือนิพพาน ตั้งนี้แล้ว. การเกิดและการตาย ก็ไม่มี ซึ่งการเกิดใหม่ก็ไม่อาจมีอีกต่อไปด้วย การเกิดที่มีขึ้นและกำลังมีอยู่นี้ เพราะไปยึดถือเอาอาการอันหนึ่งของเกลียวหมุน ให้เป็นการเกิด อันหนึ่งให้เป็นการตาย. และไปยึดเอาอาการ

ที่เวียนกลับไปถึงอาการแรกอีก ว่าการเกิดใหม่ สลับกันไปไม่มีที่สิ้นสุด; จึงมีวิฏฐสงสารขึ้น. ได้แก่การเวียนเกิดเวียนตาย อันไม่รู้สิ้นสุด. เปรียบเหมือนน้ำกลายเป็นไอไปหมด เรียกว่ามันตายก็ได้. ครั้นมันไปเป็นเมฆฝน และกลับตกลงมาอีก เรียกว่ามันมาเกิดใหม่ ก็ได้ดั่งกัน. เมื่อใดหมดเหตุหมดปัจจัย ที่ทำให้หยุดเข้าใจผิดเช่นนั้น การเกิดและการตายก็ไม่มี เกสียวหมุนของอวิชชาที่ขาดออก หรือหักลง หมุนอีกไม่ได้ ทุกข์ก็ไม่มีอีกต่อไป. ครั้นต่อจากนั้นไป ปัจจัยที่ทำให้มันหมุน ก็หมดลงไปอีก สังขารกลุ่มนั้นดับสนิทไป ไม่มีการหมุนอีก ไม่มีเชื้อเหลืออยู่สำหรับก่อภพ เป็นการดับครั้งสุดท้าย. เกสียวหมุนของชากที่เหลืออยู่บ้างก็หยุดหมุนเป็นครั้งสุดท้าย. การดับอันแรกได้แก่ดับอวิชชา เป็นพระอรหันต์ยังมีชีวิตอยู่. ดับอันหลัง รูปร่างและนามกายดับอีกครั้งหนึ่ง หมดเชื้อกันพอดี. การดับอวิชชาของครั้งแรกนั้นเอง เป็นเหตุให้หมดคดีหาอุปาทาน อันเป็นเหตุให้ต่อภพต่อชาติ. ซึ่งทำให้มีการดับของรูปร่างและนามกาย อันเป็นการดับครั้งที่สอง. อาการอันนี้ จะเปรียบกับสิ่งใดได้ยากมาก ถ้าจะเปรียบพอรู้ความการดับ อันหลังก็เท่ากับการที่ฝนนั้น หมดเหตุหมดปัจจัย เช่นหมดธาตุไฮโดรเจนกับออกซิเจน ที่จะประกอบกันเข้าเป็นน้ำฝนเป็นต้น. แต่การหมดเหตุหมดปัจจัยเช่นของน้ำฝนนี้ เป็นฝ่ายรูปธรรม

ล้วน อันไม่อาจมีขึ้นได้เพราะเหตุสักว่าการหยุดเข้าใจผิดอย่าง
 เดียว ซึ่งเป็นฝ่ายนามธรรมล้วน. แต่พอที่จะกำหนดความดับ
 เป็นสองชั้นได้เหมือนกัน. คือครั้งแรกดับความเข้าใจว่าฝนเกิด
 หรือฝนหาย คือตกและหยุดตก. เพราะเหตุที่ได้มาทราบว่าเป็น
 นั้นหามีตัวจริงไม่ มีแต่เกลียวของความหมุนเวียนของธาตุย่อย ๆ
 เช่น ไฮโดรเจน และ ออกซิเจน เป็นต้นเท่านั้น. คนไปหลง
 สมมติเข้าที่อาการตอนหนึ่งของเกลียวอันนี้ คืออาการตอนที่
 น้ำหล่นลงมาซ่า ๆ ว่าเป็นฝน จึงเลยมีฝนตก ฝนหยุดตก.
 ถ้าไปมองที่ความจริง คือเกลียวแห่งความหมุนเวียนทั้งหมด
 ของมันแล้ว จะพบแต่เพียงว่า ธาตุย่อย ๆ หลาย ๆ อย่าง
 เหล่านั้น แสดงปรากฏการณ์ของมันในรูปต่าง ๆ กัน ด้วย
 อำนาจแห่งเหตุปัจจัยบังคับเท่านั้น. เมื่อเข้าใจถึงขั้นนี้ความยึด
 ถือว่าฝน ว่าตก หรือว่าแล้ง ก็หมดไป. ชั้นต่อไป อยากจะ
 เปรียบอีกครั้งหนึ่งซึ่งลึกเข้าไปชั้นหนึ่งอีก. ได้แก่ขั้นที่ว่า แม้
 ว่าธาตุย่อย ๆ เหล่านั้น ที่หมุนเวียนด้วยการแสดงอาการต่าง ๆ
 กัน มันก็หาใช้ธาตุที่มีตัวตนเป็นธาตุเช่นนั้น ๆ ไม่. เมื่อถ้า
 สามารถแยกออกเป็นส่วนย่อย ก็จะมีมากกว่า มันเป็นเพียง
 เกลียวของอะโรสติกสายหนึ่งเหมือนกันเป็นแน่ เช่นเดียวกับที่
 แรกเราเข้าใจว่าเป็นฝน ต่อมาพบว่าเป็นเพียงเกลียวของความ

หมุนเวียน ของธาตุย่อยๆ เหล่านั้นเท่านั้น. ฝนเป็นมายาที่
เราลงเห็นเป็นฝนขึ้นมาเองฉันใด ธาตุเหล่านั้น ก็จักเป็น
เพียงมายาฉันนั้นเหมือนกัน. หากแต่วิทยาศาสตร์ของมนุษย์
เราในเวลานี้ ยังค้นมันไม่ได้ลึกลงไปยิ่งกว่านั้นเท่านั้นเอง. แต่
อย่างไรก็ตาม ก็คงพบธาตุแท้เหล่านั้นประกอบขึ้นด้วยปรมาณู
ของมัน ซึ่งปรมาณูหนึ่งๆ ประกอบด้วยที่ว่าง. โปรตรอน.
และอีเล็กตรอน. ซึ่งเมื่อเป็นดังนั้น ก็พอจะกล่าวได้ชั้นหนึ่ง
ก่อนว่า ธาตุแท้หนึ่งๆ ก็คือเกลียวหมุนของส่วนประกอบของ
มันนั่นเอง. ความเข้าใจว่าธาตุนั้นธาตุนั้นก็ดับไปอีกชั้นหนึ่ง ต่อ
จากความเข้าใจว่าฝน ที่ได้เคยดับมาชั้นหนึ่งแล้ว โดยทำนอง
เดียวกัน. เพราะฉะนั้น ฝนจึงไม่มีการตกลงและการแล้งของ
ฝน ก็ไม่ควรจะมีด้วยมีแต่ “เกลียวแห่งความหมุนเวียน ของ
ธรรมชาติล้วนๆ” เท่านั้น.

อะไรเกิด อะไรตาย อะไรเกิดใหม่ท่านย่อมตอบได้
เอง. เมื่อตอบได้ดังนั้น ท่านก็ตอบได้สืบไปเองอีกว่า การ
เกิดคืออะไร การตายคืออะไร และการเกิดใหม่คืออะไร อีก
ด้วย.

ยังไม่เข้าใจตอนไหน ยินดีรับคำตามใหม่เสมอ.

ปัญหาข้อ ๓๔

ถาม : ความสุขในทางโลกที่เราเข้าใจว่าสุขๆ นั้น เป็นความ
 สุขที่นอกเอาจากอารมณ์ ที่มาสร้างความพอใจของคนๆ
 เม้ออารมณ์ย้ายไปอีก ก็เปลี่ยนแปลงไปตาม, ถ้า
 ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า อนิจจัง ทุกขัง อนตตฺตา คงจะ
 เนื่องมาจากเหตุนี้กระมัง?

ตอบ : อนิจจัง ทุกขัง อนตตฺตา ของพระพุทธเจ้าหมายถึง
 ลักษณะนั้นถูกแล้ว, แต่หมายกว้างไปถึงทุกข์ และอทุกขมสุข
 (คือความรู้สึกที่ยังไม่จัดถึงขั้นสุขหรือทุกข์ได้) อีกด้วย. หมาย
 ความว่า สุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม อทุกขมสุขก็ตาม ย่อมเป็น
 ของที่เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนตตฺตา โดยเท่ากัน. และการที่
 ตรัสสามัญญลักษณะทั้งสามนี้ เนื่องมาจากการมองเห็นลักษณะ
 ของสังขารหรือโลกิยธรรมทั้งสิ้นตามที่ เป็นจริง ว่ามีอยู่อย่างไร
 โดยชัดเจนแล้วนั่นเอง จึงสรุปได้ว่าเป็นกัณฑ์.

บทนิพนธ์ ๑๕

ถาม : ชั้นสุดของการสอนและปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา นั้น คือให้เพิกถอนอัตตาทิฏฐิออก คงเหลืออนัตตา, ทสฺสเมวเปโนนัตตาแล้ว ก็ไม่มีอะไรเลย ไม่มีใคร สุข ไม่มีใครทุกข์ เป็นกลางอยู่ในความว่างเปล่า ดังนี้ จึงสงสัยว่า เมื่อไม่มีใครรับผลของความทุกข์ที่เกิดจากการปฏิบัติธรรม แล้วอะไรเล่าที่เป็นผู้รู้ ว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว ภาระกิจได้ทำเสร็จแล้ว ก็จอมนอนจะต้องทำเช่นนี้ไม่อีก?

ตอบ : ควรจะคิดว่าอะไรเล่า ที่ก่อนนี้เป็นผู้รู้ว่า ยังเป็นทุกข์, ชาติยังไม่สิ้น พรหมจรรย์ยังไม่จบ ภาระกิจยังไม่เสร็จ ยังมีกิจที่ต้องทำอีก. ในตอนหลังก็สังนัตนเองเป็นผู้รู้.

ผู้ถามอาจเข้าใจว่า เมื่อยังถอนอัตตาไม่ได้ อัตตานั้นแหละเป็นผู้รู้. ที่จริงนั้นอัตตาเป็นเพียงสิ่งที่เกิดขึ้นเพราะความรู้สึก. ถ้าจะให้อัตตาเป็นผู้รู้พระนิพพาน ก็แปลว่า อัตตานั้นเป็นคนละอย่างกับนิพพาน เพราะจะต้องเป็นผู้รู้นิพพาน. เมื่อถอนอัตตาออกเสียแล้ว ในตอนหลังก็เลยไม่มีผู้รู้นิพพานไป. แต่เรายังมีผู้รู้อยู่ จึงเกิดเป็นปัญหาว่าอะไรรู้. โดยเจาะจง

ตัวผู้รู้ในที่ท้งปวงนั้น คือ จิต, นับตั้งแต่รู้ผิดมากจนถึงรู้ถูก และรู้ว่ามันเองรู้ถูกแล้ว ถึงที่สุดแล้ว ไม่มีอะไรผลักใสให้เกิด ต่อไปอีก จะต้องดับสนิทลง เป็นชาติสุดท้ายของตนเอง คือ จิตเอง. สิ่งที่ยังเหลืออยู่ตลอดคอนันตกาล ก็คือนิพพานหรือ อสังขตธรรม. หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สภาพแห่งวิสังขาร. และสิ่งนี้เองที่บางท่านเรียกว่าอตฺตาที่แท้จริง และเป็นผู้อยู่ ตลอดคอนันตกาล. ทั้งนี้ เพราะท่านเหล่านั้นอยากให้มีตัวเหลือ อยู่ เสียหายที่จะต้องดับไป. ยิ่งกว่านั้นตัวที่เหลืออยู่ยังคิดนึก และรู้สึกอะไรได้อีก ซึ่งมันเป็นการยึดถือหรือติดอยู่ในสิ่งนั้น โดยแท้ เช่นพอใจในความรู้ ความสุข ความบริสุทธิ์ของตัว เป็นต้น.

นิพพานหรืออสังขตธรรม ไม่ใช่จิต จะมีความรู้สึก นึกคิดเช่นนั้นไม่ได้ จึงเห็นได้ว่า ผู้นั้นได้บัญญัติจิตที่บริสุทธิ์ ให้เป็นนิพพานเข้าแล้ว, และให้รู้อะไรได้ด้วย. ทำให้วนเวียน กันใหญ่. ที่แท้ ตัวที่ยืนโรงตลอดมาแต่ต้น คือจิตนั่นเอง. รู้ผิดมากมากมายจนกระทั่งรู้ถูก และรู้ว่าตัวเองรู้ถูก และรู้ว่า จะดับเป็นครั้งสุดท้าย ไม่เวียนมาใหม่อีก เหมือนที่แล้วๆมา. การที่มีอตฺตา หรือความรู้สึกว่าอตฺตาเกิดขึ้นนั้น เป็นเพียง ความเข้าใจผิดยึดถือตัวเอง เพราะตัวเป็นผู้ทำอะไรได้ และ

ได้รับผลของสิ่งนั้น และเวียนเกิดเวียนตาย เพราะมีเหตุปัจจัย
 ยังไม่ขาด ปรุ้งหรือบ่ารุงให้กงมีอยู่เสมอ. ต่อมารู้ความจริงว่า
 ตัวของตัวไม่มี มีแต่สิ่งที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย และบัญญัติ
 เรียกสิ่งนั้นว่า จิต, สิ่งนี้ว่า รูป, สิ่งโน้นว่า เจตสิก, เป็นต้น;
 ซึ่งทั้งหมดนั้น ไม่มีใครเป็นเจ้าของใคร เป็นแต่หมุนไปตาม
 ปัจจัยด้วยกัน มีความรู้ผิดเห็นผิด และยึดถือเป็นเรา เป็น
 ของเราขึ้นมาเองจึงได้ทุกข์ และเวียนเกิดเวียนตาย มีกิจหรือ
 พรหมจรรย์ที่ต้องทำ ต้องปฏิบัติเพื่อให้พ้นจากทุกข์. การที่จะ
 พ้นจากทุกข์ จึงต้องเป็นการเข้าใจหรือรู้เสียใหม่ให้ถูก คือรู้ว่า
 ไม่มีเรา ไม่มีสิ่งที่ควรยึดถือว่าเรา หรือของเรา มีแต่สิ่งที่
 ต่างก็หมุนไปตามเหตุปัจจัยกับสภาพอันหนึ่งที่เป็นความหยุด
 หมุนของสิ่งนั้น ๆ เท่านั้น. สิ่งแรกเราเรียกสังขตธรรม, สิ่งหลัง
 เรียกอสังขตธรรม; ล้วนเป็นธรรมหรือธรรมชาติดังนั้น ๆ
 เท่านั้น ไม่ใช่ตัวตนของใครที่ไหน เป็นธรรมล้วน ๆ. เมื่อ
 จิตรู้ความจริงเช่นนี้ ก็ปล่อยวางภาระหนัก คือตัวตนในส่วน
 สังขตธรรมเสีย และทิ้งไม่ไปยึดจับเอาฝ่ายอสังขตธรรมขึ้นมา
 เป็นตัวตนด้วย มันจึงผ่องแผ้วบริสุทธิ์ และรู้ว่าตัวเป็นเช่นนั้น
 จนกว่าจะดับไปเป็นครั้งสุดท้าย เช่นจิตของพระอรหันต์ที่ทั้งปวง.

พวกสังขตธรรมหรือสังขาร เกิดดับ ๆ ดับอยู่ในตัวตาม

ธรรมชา, พวกอสังขตธรรมหรือวิสังขาร หยุดหนึ่งอยู่ โดยไม่มีการเกิดดับ. แต่ทั้งองพวกนี้ ไม่ใช่ธตทา ไม่มีสิ่งทีเรียกวา ธตทาอยู่ในสิ่งทั้งองนี้ หรือไม่วรยียถือแม้วัยความคิด วา สิ่งนี้ สิ่งไถสิ่งหนึ่งเป็นธตทา, แม้วที่สุกแถอสังขตธรรม, ความรู้ ทุกๆ อย่าง หรือจิตผู้รู้ทุกๆ ชนิด เป็นสังขตธรรม มีเกิด แล้วยมีดับ; การรู้ันเป็นองชั่วคราวเท่านั้น, แม้วที่รู้ว่าตนพ้น แล้วย.

ลักษณะองจิตกล่าวไว้แล้วยในเรื่อง “ชีวิตกับนิพพาน,” จิตเป็นองเปลี่ยนตัวไถ้เสมอ มันจึงเปลี่ยนจากไม่รู้ มาเป็น รู้ผิด และเป็นรู้ถูกในภายหลัง. เพราะฉะนั้น จิตนั่นเองเป็น ผู้รู้ตลอดเวลา ไม่มีธตทาที่เป็นผู้รู้ นอกไปจากจิต. ถ้าวัยาก จะมีธตทา ก็องมีที่จิตนั่นเอง. และมันจะไถ้ดับพร้อมกันไปกับ การบรรลอรหัตตผล.

ปัญหาข้อ ๑๖

ถาม : จิตที่หลุดพ้นอิสระจากกิเลสแล้ว ความรู้ว่าจิตบริสุทธิ์ เป็นอัตตาหรือไม่?

ตอบ : ถ้าคำว่าอัตตา หมายถึงสิ่งที่มันคงถาวร ไม่แปรผัน ไม่มีอะไรปรุงแต่ง, ความรู้นั้น ก็เป็นอัตตาไม่ได้ เพราะตัวความรู้นั้น ยังคับได้ และเกิดขึ้นเพราะมีเหตุของมันเอง.

ถ้าคำว่าอัตตา หมายถึงสภาพที่หลุดลวงเกิดขึ้น เป็นเพียงมายา เพราะอำนาจวิชาหรือความหลง หาสาระอันใดมิได้, ตัวความรู้นั้น ก็เป็นอัตตาไม่ได้อีก เพราะความรู้ที่ว่ามัน ไม่ลวง และมีใช่มายา.

ถ้าคำว่าอัตตา หมายถึงจิต, ความรู้นั้นก็เป็นอัตตาไม่ได้อีก เพราะความรู้เป็นเพียงสิ่งอีกสิ่งหนึ่ง ที่เกิดขึ้นกับจิตที่ได้รับการศึกษาพอแล้ว.

ถ้าคำว่าอัตตา หมายถึงสิ่งที่คนไทยเราเรียกกันว่า เจตมุต หรือ ซีโว ที่เป็นตัวท่องเที่ยวจากร่างนี้สู่ร่างโน้น หรือที่ชอบเรียกกันว่า ผี (ตามที่เชื่อกันในคนบางพวก) ความรู้นั้นก็มีใช่อัตตาอีกนั่นเอง.

บัญชาข้อ ๑๗

ถาม : จิตกับอารมณ์นั้น ต่างกันอย่างไร ?

ตอบ : ธรรมชาติที่เป็นนามธรรมชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นเหมือน
จุดศูนย์กลางของสิ่งที่มีชีวิตทุก ๆ สิ่ง นั่นคือ จิต. จะสูงหรือต่ำ
ย่อมแล้วแต่ว่าสิ่งนั้น ๆ เป็นสิ่งที่มีชีวิตอยู่ในขั้นไหน เลวประณีต
อย่างไร. จิตมีธรรมชาติเบาและเร็วในการที่จะรู้สึก คือเปลี่ยนแปลง
แปลงตัวมันเองในเมื่อมีอะไรเข้าไปเกี่ยวข้องกับมัน. สิ่ง que เข้าไป
เกี่ยวข้องกับมันจากภายนอกนี้ เรียกว่า *อารมณ์*, คำว่าภายนอก
นี้ หมายถึง นอกจากตัวจิต คือ นอกจากจิตในขณะนั้น. เพราะว่า
ความจำในกาลก่อน ๆ มากก็กลับเป็นอารมณ์ของจิตขึ้นได้เหมือน
กัน และก็เรียกว่าอารมณ์ด้วย โดยไม่ต้องอาศัยการคิดต่อทาง
ตาหรือหูในขณะนั้น.

คำว่า จิต แปลว่า *ผู้ก่อเรื่อง* คืออะไรจะเป็นเรื่องขึ้นได้
ก็เพราะจิต นับตั้งแต่ก่อตัวเองขึ้นในเบื้องต้น และก่อเรื่องต่างๆ
สืบไปอยู่ไม่รู้จบ จนกว่ามันจะดับสนิทไปอย่างไม่มีเชื้อเหลือ.

คำว่า *อารมณ์* แปลว่า *ที่เกาะเหนี่ยว*, คือเป็นที่เกาะ
เหนี่ยวของจิต. จิตเป็นผู้เกาะ, อารมณ์เป็นสิ่งที่ถูกเกาะ ต่าง
กันอย่างนี้.

บัญชาข้อ ๑๘

ถาม : จิตเป็นสังขารหรือวิสังขาร ?

ตอบ : ปัญหาข้อนี้ เป็นปัญหาเกี่ยวกับทฤษฎีสลั่วนๆ ทั้งเป็นการถามล่วงหน้าถึงสิ่งที่อยากจะเข้าใจ หรือมีฉันทันทีเพื่อสอบสวนความเข้าใจ หรือหลักเกณฑ์อะไรบางอย่าง, เพราะว่าถ้าผู้ตามรู้จักสิ่งเรียกว่า *จิต* ก็แล้ว จะไม่ตั้งคำถามเช่นนี้. เพราะฉะนั้น จำเป็นที่จะต้องกล่าวกันไปถึงว่า *จิต* กับ *สังขาร* และ *วิสังขาร* คืออะไร, แล้วผู้ตามจะเข้าใจได้เอง และตรงตามที่ต้องการ.

สิ่งที่เรียกว่าจิตนั้น มีความเข้าใจกันเป็นสองอย่าง (หรือบางที่อาจหลายอย่าง). พวกหนึ่ง หมายถึงนามธรรมที่เกิดขึ้นมาจากเหตุปัจจัย เช่นอวิชชาเป็นต้น, และพวกนี้ นับจิตเนื่องอยู่ในขันธห้าอันเอง คือ เป็นตัววิญญาณขันธ, อีกพวกหนึ่ง, ถือว่าจิตเป็นสิ่งหนึ่งอีกต่างหากจากเบญจขันธ เป็นสิ่งที่ไม่มีเหตุปัจจัยปรุง เป็นอมตะหรือนิพพานอยู่เองตามธรรมชาติ, (ซึ่งเรียกกันว่าพวกขันธหก). ผู้ที่ศึกษาตามคัมภีร์ที่มีอยู่เช่น พระไตรปิฎกส่วนมากที่สุกเห็นเป็นอย่างแรก,

ส่วนคำว่า *สังขาร* กับ *วิสังขาร* นั้น ต้องจับความหมาย

ของคำว่า *สังขาร* ให้พอเพียงเสียก่อน แล้วจะรู้ความหมายของ
คำว่า *วิสังขาร* ได้ดี.

สังขารที่ตามในที่นี้, มิใช่สังขารชั้นในเบญจขันธ์,
และมีสังขาร ในคำที่ว่า “*เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมี
สังขาร;*” แต่เป็นคำบัญญัติของมันเองอีกคำหนึ่ง ซึ่งใช้เป็น
คำสำหรับแบ่งประเภทกรรม หรือสิ่งทั้งปวง, คือสิ่งทั้งหลาย
บรรดามีในโลกนี้ และนอกโลกทั้งหมดนั้น เราแบ่งได้เป็น
สองพวกเท่านั้น. คือถ้าสิ่งใดเป็นสิ่งที่มิใช่สิ่งอื่นเป็นเหตุเป็นปัจจัย
ปรุงแต่งมันขึ้นมา หรือตั้งอยู่ได้ เพราะมีสิ่งอื่นเป็นเหตุ มี
สิ่งอื่นเป็นส่วนประกอบของตัว, สิ่งนั้นๆจัดเป็นพวก “*สังขาร*”
แปลว่า สิ่งซึ่งมีของปรุงแต่ง, และทั้งมันเองก็จะปรุงแต่งสิ่งอื่น
สืบไปด้วย. ถ้าสิ่งใดไม่มีเหตุปรุงแต่งหรือเป็นที่ตั้งอาศัยตั้งว่า
นั้น มีอยู่ได้ด้วยตนเองตลอดอนันตกาล เป็นอมตะ ไม่มีการ
เกิด แปร และการดับ, สิ่งนั้นเป็น “*วิสังขาร,*” แปลว่า
สิ่งที่ไม่ใช่สิ่งอื่นปรุงแต่ง และทั้งตัวมันเองก็ไม่ปรุงแต่งสิ่งใดด้วย.

ปัญหาจึงเหลืออยู่ว่า คำว่า *จิต* ที่ผู้ตามๆ นั้น หมายถึง
เอาอะไรเป็นจิต, ถ้าหมายเอานามธรรมที่ทำการคิดนึกได้
รู้สึกได้ เกิดได้ ดับได้ จิตก็เป็นสังขาร, (สำหรับผู้ตอบเอง
ก็อยู่ในพวกนี้ คือใช้นามศัพท์ว่า “*จิต*” นี้ ให้เป็นเพียงชื่อของ

นามธรรม อันเป็นธรรมชาติที่คิดนึกได้ชนิดหนึ่งเท่านั้น). แต่ถ้า
ในที่อื่นซึ่งผู้อื่นเขาใช้อย่างอื่นเขาอาจเอาคำๆ เดียวกันนี้ ไปใช้
เป็นชื่อของธรรมอื่น ที่มีลักษณะที่ตรงกันข้ามก็ได้. เพราะ
ฉะนั้น ควรถามกันเสียให้ดีกว่าก่อนว่า ที่ท่านว่าจิตๆ นั้น ท่าน
หมายถึงอะไร, แล้วจึงค่อยตอบว่า เป็น *สังขาร* หรือ *วิสังขาร*.

ปัญหาข้อ ๑๙

ถาม : จิตที่หลุดพ้นไปจากอารมณ์ทั้งปวงนั้น จะเรียกว่า **วิมุตติจิต** ได้หรือไม่ ?

ตอบ : ถ้าคำว่า **หลุดพ้น** ที่ตามมานี้หมายถึง “**การไปหรือไม่ยึดถือด้วยอุปาทาน**” แล้ว ก็เรียก **วิมุตติจิต** ได้. เพราะ คำว่าอารมณ์ทั้งปวง ย่อมหมายถึงทุกๆ สิ่งที่จิตสัมผัสได้.

วิมุตติจิต ในที่นี้ ย่อมหมายถึงจิตที่หลุดพ้นของผู้บรรลุนิพพานแล้ว. แม้จะมีบางท่าน แยกการหลุดพ้นหรือนิพพาน เป็นสี่ครั้งตามจำนวนของมรรคผลสี่ขั้นก็ตาม การหลุดพ้นที่ตามมาในที่นี้ ก็อาจจะแยกเป็นสี่ขั้นได้ตามนั้น ตามสูงตามต่ำนั้นอีก.

ปัญหาข้อนี้ เป็นการบอกลักษณะ แล้วให้ทายตัว, เช่น ถามว่าสัตว์มีรูปร่างเช่นนั้นๆ เรียกว่าสัตว์ชื่อนั้นใช่ไหม. ถ้าเป็นการได้เห็นมาแล้วจริง เพียงแต่ไม่รู้จักชื่อชื่อนี้ก็ไม่เป็นไร, และนำอนุโมทนาเท่ากัน. แต่อาจจะมีคนนึกขำ ที่คล้ายๆ กับถามว่า คนที่เอาตราวนออกได้หมดแล้ว ชื่อว่าคนหลุดจากตราวนใช่ไหม.

ปัญหาข้อ ๒๐

ถาม : อะไรมาทำให้จิตหวั่นไหวแปรปรวนไปต่าง ๆ ?

ตอบ : ความต้องการอันเกิดมาจากความหลงไม่รู้จริงในสิ่ง
ทั้งปวง เป็นผู้กระทำ. ต้องการจะได้, ต้องการจะมีจะเป็น,
ต้องการจะไม่มีไม่เป็น, ทั้งสามอย่างนี้เป็นตัวการ; และมัน
เกิดมาจากอวิชชาหรือความไม่รู้. เมื่อมองเห็นสิ่งทั้งหลายตาม
เป็นจริงและรู้แล้ว, ความต้องการก็ไม่มีไปเอง เพราะสิ่ง
ทั้งปวงนั้นตามความจริงมีลักษณะ ไม่น่าต้องการอย่างใดเลย.
เมื่อจิตเลือนฐานะตัวเอง มาอยู่ในภาวะที่ไม่มีความต้องการ
อะไรอีก นั่นคือ *ที่สุตทุกขี* อันความเกิด แก่ เจ็บ ตาย
ตามเข้าไปไม่ถึง.

บทนิพนธ์ ๒๓

ถาม : ใจที่รู้สึกว่าเป็นใจของเรา หนึ่งว่าเป็นกิเลส กับ
ใจที่ไม่รู้สึกว่าเป็นใจของเรา ที่ไม่นับว่าเป็นกิเลส
นั้น ต่างกันอย่างไร?

ตอบ : ข้อความในทวิปัญญาเอง ก็เกือบจะชัดแจ้งอยู่แล้ว.
อย่างแรก เป็นใจที่มีความยึดถือหนัก และเป็นทุกข์ เศร้า-
หมอง มีความเห็นแก่ตัว. อย่างหลัง ตรงกันข้ามทุกอย่าง.

อันการยึดถือตัวตน ภายในอภิปภาพนี้ ก็คือการยึด
เอาใจเป็นตัวเอง และเป็นสัญชาตญาณ หรือสัญชาน ซึ่ง
ยึดเป็นมาแต่เดิม โดยเป็นกฎธรรมชาติของสิ่งที่มีชีวิต มิฉะนั้น
มันก็ปฏิสนธิขึ้นมาไม่ได้ หากไม่มีความยึดถืออันนี้ติดเป็นเชื้อ
มาด้วย. ความยึดถือว่ามีตัวของตัว เป็นเหตุให้ทำกรรมได้ทั้ง
ดีและชั่ว ซึ่งถือว่าเป็นกิเลสเหมือนกันทั้งสองอย่าง เพราะแม้
ความดีหรือบุญ ก็เป็นเหตุผูกมัดให้ติดและวนเวียน ไปใน
สังสารวัฏฏ์ แต่เมื่อเรายังไม่อาจหลุดพ้นอยู่เพียงใด ก็ต้องทำดี
อยู่เพียงนั้น ทั้งนี้เพราะว่า ติดในฝ่ายดี ยังดีกว่าติดในฝ่ายชั่ว
จึงต้องทำดีและยึดถือตัวเพื่อทำดีไปก่อน. ครั้นเมื่อมีความรู้สึก
อันสูงพอที่จะพ้นอยู่เหนือสิ่งทั้งปวง จึงวางทั้งหมด และใจก็

ไม่ยึดถือตนว่าเป็นตนของตน หมกเครื่องเศร้าหมองทั้งที่เป็นฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว.

คนที่ไม่ยึดถืออะไรเสียเลย ย่อมไม่ทำอะไรเสียเลย หรือทำก็ไม่เป็นอันทำ จึงต่างกันเป็นอันมากกับคนที่อยากทำอะไรอยู่ และทำก็เป็นอันทำ, ซึ่งได้แก่คนที่ยังมีความยึดถือว่าเป็นตัวอยู่. ในชั้นโลกียะ มีความจำเป็นที่จะต้องยึดถือ หรือมีการยึดถืออยู่เอง ซึ่งเป็นเหตุให้กลัวบาปและรักบุญ. พวกที่ไม่กลัวบาปหรือรักบุญ โดยความฝัน หรือสำคัญผิดก็มี แต่มิใช่หมกความยึดถือ. เช่นพวกโจรหรือคนพาลเป็นต้น. พวกนี้ยึดถือตัวตนอย่างหยาบยิ่งขึ้นไปอีก คือเห็นแก่ตัวจนหลงใหลไม่รู้จักกฎความจริง เห็นกงจักรเป็นดอกบัว.

จึงกล่าวได้ในที่สุดว่า ใจที่ไม่ยึดถืออันสูงมาก และเป็นคนละชนิดทีเดียว, ผู้มีใจชนิดนี้ เท่ากับว่าอยู่ในโลกอีกโลกหนึ่ง คนละโลกกับผู้ที่ยังต้องยึดถือ. คือมันเป็นโลกที่ปราศจากบุญและปราศจากบาป, ต่างกับโลกนี้ซึ่งมีบุญและบาปหนาแน่น.

เมื่อยังต้องอยู่ในโลกนี้ ก็ยังต้องยึดถือ จำเป็นจะต้องยึดในฝ่ายที่เป็นเหตุให้ทำดี กลัวความชั่ว ให้ความเห็นแก่ตน เป็นรากฐานของศีลธรรม รักตัวสงวนตัว เพื่อยกตัวขึ้นสู่

สภาพที่สูงขึ้นไปเป็นลำดับ. มันเหมือนกับหนามยอก จะต้องใช้หนามบ่ง; เมื่อความยึดถือเป็นเหตุให้หลงติด ก็ต้องใช้ความยึดถือนั่นเองเป็นเหตุให้รักตัว ถอนตัวออกมาเสียจากความยึดถือ. ความที่ยังยึดถือ กับความที่หมดความยึดถือแล้ว ต่างกันตามนัยที่เปรียบเทียบมานี้.

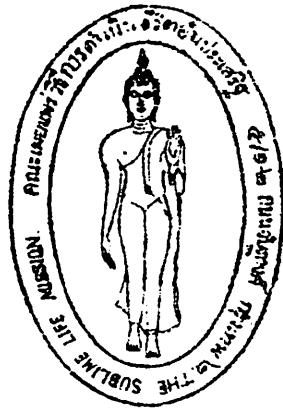
ปัญหาข้อ ๒๒

ถาม : กิเลสเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายหลัง หรือเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ?

ตอบ : ข้อความวรรคหลังในทวิปัญหายังฟังไม่ถนัดนัก. แต่จับได้ว่าคงถามว่า กิเลสเป็นสิ่งที่เพิ่งเกิดขึ้นภายหลัง หรือมีอยู่เองแล้วในสันดาน ตามธรรมชาติ.

กิเลสคือความโลภ โกรธ หลง เป็นเพียงผลที่แสดงออกมาเป็นคราวๆ ของอวิชชา. แม้กิเลสหายบๆ อย่างอื่น ที่เกิดต่อมาจากโลภ โกรธ หลง ที่เกิดเป็นคราวๆ จึงนับว่า *เพิ่งเกิด*. ส่วนอวิชชาหรือเชื้อเดิมของกิเลสนั้น มีอยู่เองตามธรรมชาติในสันดาน. แต่บางคราวเราก็เรียกอวิชชาว่าเป็นกิเลสเหมือนกัน จำต้องจำกัดความให้สั้นลงเป็นอย่างๆ ดังนี้. มีกิเลสอย่างละเอียดที่จำแนกชื่อออก ไปอีกหมวดหนึ่ง เรียกว่า *อนุสัย* มีเจ็ดอย่าง และมีชื่อว่าอวิชชาวมอยู่อย่างหนึ่งด้วยนั้น ก็คือ โลภะ โทสะ โมหะ ที่จำแนกออกไปโดยละเอียด. และคำว่าอนรรออยู่ในสันดาน ย่อมมีความหมายเพียงว่าพร้อมที่จะเกิด, เพราะเมื่อกล่าวตามนัยแห่งปรมัตถ์ เจตสิกธรรมพร้อมที่จะผสมจิตเกิดขึ้นเสมอ. แล้วแต่เมื่อไรจะมีอายตนะภายนอก

กระทบ, และอายตนะนั้น ๆ เป็นสื่อแห่งกิเลสชื่ออะไร. ถ้าเรา
 เรียกว่าเป็นกิเลส ต่อเมื่อเกิดเป็นเรื่องราวสมบุรณ์แล้ว ควรจะ
 นับว่าเพิ่งเกิดทั้งสิ้น นอกจากอวิชชาอย่างเดียว. และคำว่า
อวิชชา คำนี้ หมายความว่ากว้างกว่าอวิชชาที่มาในหมวดธรรม
 หลาย ๆ อย่างด้วยกัน เช่นที่มาในอนุสัยเป็นต้น ซึ่งในที่นั้น
 มักหมายความเหมือนกับโมหะเท่านั้น, หรือมิฉะนั้นหมายถึง
 ส่วนที่เหลืออยู่เป็นความหลงล้วน ๆ ในเมื่อได้ลบกิเลสชื่ออื่น
 ข้าง ๆ ออกเสียแล้ว.

ปัญหาข้อ ๒๓

ถาม : เพราะอะไร เราจึงยังละสังโยชน์ให้ขาดไม่ได้ ?

ตอบ : เพราะเครื่องมือยังไม่พอ หรือไม่มีกำลังพอ. (อันที่จริงสังโยชน์นั้นต้องตัดมิใช่ละ, เพราะเป็นสิ่งผูกพันเราอยู่: เราจะวิ่งไปข้างไหนย่อมติดไปด้วย. จะแก้ก็ไม่ออก เพราะไม่แสดงให้เห็นเงื่อนไขที่มันผูก, มันเป็นเรื่องที่รังถึงจิตให้ติดอยู่กับโลกียธรรม แลือกกถ้อยอยู่แต่กับโลกียธรรม ถอนออกไปไม่ไหว. โลกียธรรมเป็นสิ่งที่เกิดทุกข์เสมอ จึงเลยกล่าวเสียว่ามันผูกเราไว้กับกองทุกข์ ต้องทำลายมันเสีย จิตก็หลุดพันออกไปเอง. ทำลายด้วยปัญญาเครื่องตรัสรู้, ฉะนั้น น่าจะใช้คำว่า ตัด มากกว่า ละ).

ที่ว่าเครื่องมือไม่พอ คือมรรคมืองค์แปด หรือ ศีลสมาธิ ปัญญา ยังมีไม่พอ ต้องศึกษาเพิ่มขึ้นให้ถูกต้อง. การทำให้ถูกต้องเป็นของสำคัญ, เพราะถ้าผิดทางแม้จะทำมากทำจริงก็ไร้ผล เช่นเรือวิ่งเร็ว แต่วิ่งผิดทางวนเวียนก็ไปไม่ถึงเหมือนกัน, ถึงจะวิ่งช้า แต่ขอให้หนักแน่นและถูกต้อง จะได้รับผลอันน่าชื่นใจเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แม้ทีละนิด ก็มีค่าสูง. สังโยชน์คือสายระยางของอวิชชาผูกจิตให้หลงติดในโลกียธรรม อันเป็น

อารมณ์, ต้นเหตุของการไปไม่ได้นั้น อยู่ที่สังโยชน์ มิใช่อยู่ที่อารมณ์. บางคนตรงไปจัดการกับอารมณ์ แต่ก็ทำไม่ได้ เพราะไม่มีใครสามารถทำอารมณ์ให้หมดไปจากโลก, ถ้าตนยังยึดถืออะไร ๆ ก็เป็นอารมณ์ไปหมด เลยวนเวียนอยู่ ณ ที่นั่นเอง. จิตเหมือนกับนักโทษหรือเชลยที่ถูกจับตัวไปผูกมัดไว้โดยซ้ำศึก. จงหาวิธีเจาะคุกหรือตัดตรวนหนี โดยสร้างเครื่องมือให้พอเพียงด้วยวิธีอัมแบบกาย, มีเหตุผลของตนเองจริงๆ เป็นหลักคำนวณ, ทำไปเรื่อยตามวิธีที่ทำเป็นผลดีมาแล้ว แม้คราวละน้อย ด้วยความฉลาดที่ซ้ำศึกไม่สามารถต้านทานได้ หรือล่องรู้. ทำไมจิตของเราชอบตกไปในความรู้สึกที่ ออยาก, โกรธ, มัวเมา, ซึ่งมีความทุกข์แนบเนื่องอยู่ด้วย. นั่นเพราะสังโยชน์นี้เองเป็นเหมือนเชือกที่โยงถึงกันไว้, ถ้าจิตหยุดหนึ่งเสียก็แล้วไป, ถ้าเคลื่อนไหวก็ต้องไหลไปตามกระแส ไปยังความโลภ โกรธ หลง อันนั้นเป็นธรรมดา. นี่เป็นลักษณะประจำตัวจิตในเมื่อยังมีสังโยชน์. ครั้นตัดได้แล้วตรงกันข้าม, หลุดเป็นอิสระ อยู่เหนือโลกียธรรม เรียกว่า โลกุตตรจิต หรือจิตที่พ้นแล้วจากโลก ประสพกันแล้วกับ *ที่สุดทุกข์*.

บางทีอาจเข้าใจผิดไป คือ ไม่ได้ตัดหรือละ เป็นแค่ข่มไว้ด้วยกำลังใจหรือสมธิ หรือการส่งใจไปเสียในอารมณ์ที่

เป็นกุศล. ซึ่งเป็นการข่มหรือกลบไว้ มิใช่การ ละ หรือ ตัด. แล้วก็เข้าใจว่าทำไมจึงตัดได้ไม่ขาด. ความจริงถ้าจะละหรือตัด ย่อมขาดเลย ไม่กลับอีก. ส่วนที่ข่มหรือกลบเกลื่อนไว้ด้วยสิ่ง อื่นนั้น กลับมาปรากฏอีก เพราะมันไม่ถูกทำลาย เป็นแต่ หลบหน้าไปชั่วคราว, และบ่อยที่สุดก็ได้. ถ้าละได้ก็ต้องขาด.

บัญชาข้อ ๒๔

ถาม : จิตที่เป็นโคตรภูญาณนั้น เมื่อจะแทงตลอดคอรียสัจจนัน
จะต้องมีไตรลักษณ์ญาณอีกหรือไม่?

ตอบ : บัญชาข้อนี้จำต้องปรับความเข้าใจกันบ้าง เพื่อผู้ถาม
กับผู้ตอบจะได้เข้าใจตรงกันแน่เสียก่อน. จิตที่ประกอบด้วย
โคตรภูญาณ (ไม่ใช่เป็นโคตรภูญาณเสียเอง) นั้น หมายถึงจิต
ที่อยู่กึ่งกลางระหว่างโลกิยะกับโลกุตตระ. ถ้าสมมติว่าจิตนี้มีขา
สองขาในขณะนั้น ก็ขาหนึ่งเหยียบอยู่ฝั่งโลกิยะ, อีกขาหนึ่งก้าว
เข้าไปเหยียบอยู่ฝั่งโลกุตตระแล้ว เป็นขณะที่เร็วแวบเดียว
เพราะคำว่า *โคตรภู* ย่อมหมายถึงระยะหัวเลี้ยวหัวต่อที่มีอยู่นิด
เดียวจริงๆ, (คำว่า *โคตรภู* คำนี้ ที่เป็นคำเดิมแท้ตามไวยา
กรรมคานัน เป็นคำกลาง หมายถึงสิ่งที่กำลังจะแปรเป็นสิ่ง
ตรงกันข้ามทุกสิ่ง; เช่นใบไม้สุกเต็มที่ จะหล่น ก็เรียก *โคตรภู*
เหมือนกัน, เจ้านาคที่กำลังสวดอุทิศจิตอุทิศกรรม จะละจาก
เพศฆราวาสเป็นภิกษุในขณะนั้นอย่างเด็ดขาด ก็เรียก *โคตรภู*
เหมือนกัน, แต่ทั้งนี้ พึงเข้าใจว่าย่อมหมายถึงขณะนิตเดียวที่
มันเปลี่ยนและเปลี่ยนแน่ ไม่นึกกลับ, ส่วนคำว่า *โคตรภูญาณ*
(เติมคำว่า *ญาณ* เข้ามา และเป็นคำบัญญัติเฉพาะใช้ในการ

บรรลุมรรคผล) นั้น หมายถึงความรู้ของจิตในขณะที่มันกำลังเปลี่ยนจากโลกิยะเป็นโลกุตระนั่นเอง.

ที่ถามว่าในขณะนั้น *จะต้อง* มีไตรลักษณ์ญาณอีกหรือไม่
นี้, คำว่า *จะต้อง* ย่อมหมายถึงการต้องใช้ความพากเพียรพยายามหรือมิใช่, *ถ้าใช่* ขอตอบว่าลองคิดตามคู้ตัวอย่างต่อไปนี้. รถจักรยานที่กำลังวิ่งไปโดยเร็ว ขึ้นสะพานโค้งสูงถึงยอดสูงของสะพานแล้ว กำลังเร็วในตัวเองของรถก็ยังไม่หมด ที่นี้ การที่จะเคลื่อนไปสู่พื้นถนนราบฝ่ายโน้นนั้น คนซึ่งจะต้องใช้ความพยายามหรือไม่? ไบไม้ที่เหลื่องแล้ว สุกจัดแล้ว ความที่ยังสุกจัดขึ้นไปอีกตามกฎของธรรมชาติ ก็ยังดำเนินไปเรื่อย ๆ ดังนั้น ไบไม้นั้นจะหล่นเองโดยไม่ต้องใช้ความพยายามหรือไม่?

ทั้งหมดนี้ เราจะเห็นได้เองว่า *จะต้อง* มีไตรลักษณ์ญาณหรือไม่ในขณะแห่งโคตรภูญาณ. กำลังพุ่งไปข้างหน้าเปรียบกันได้กับกำลังของไตรลักษณ์ญาณ มันมีแรงมากพอที่ไม่จำเป็นต้องใช้ ในขณะนั้น แต่ก็มีกำลังในตัวเหลืออยู่. อีกประการหนึ่ง อัญฐานคิมมรคณั้น ทรงตรัสไว้ว่า เอียงเทไปหาพระนิพพานอยู่แล้ว เช่นเดียวกับแม่น้ำทุกสาย มีธรรมคาเอียงไปหามหาสมุทร น้ำในแม่น้ำจึงไปอื่นไม่ได้, โดยทำนองที่คล้ายกัน เมื่ออริยมรรคมีองค์แปดเป็นธรรมสมังคีสมบุรณ

แล้ว ก็นับว่าถึงขั้นที่ได้เห็นตนจนล้ำเข้าไปในเขตที่เอียงลาดไป
หาพระนิพพานแล้ว มันก็เลื่อนลอยไปเอง และเป็นของแน่นอน
ต่อนิพพาน แม้ไม่ใช้ความพยายามเสียเลยก็ถึง แต่ถ้าใช้ความ
พยายามที่ถูกทางเพิ่มเข้าอีก มันก็ถึงเร็วเข้ากว่าธรรมคาวอีก
เท่า่นั้น, เช่นเดียวกับรถจักรยานที่ลงสะพานไม่ตีบก็ลงเอง
แต่ถ้าช่วยตีบเข้าอีก มันจะเป็นอย่างไร คงไม่มีปัญหา.

และเมื่อพิจารณาโดยละเอียด จะเห็นได้ว่ากำลังของ
ไตรลักษณ์ญาณยังหาหมดสิ้นไม่ มันยังคงส่งมาอยู่ตลอดเวลา
เช่นเดียวกับกำลังพุ่งของสิ่งธรรมคาวอย่างอื่น. แต่ที่ผู้ถาม ๆ ว่า
จะต้องใช้ไหม ซึ่งหมายถึงเจตนาหรือการกำหนดด้วยเจตนา
โดยเฉพาะ เหมือนเมื่อแรกฝึกยังไม่มาถึงขั้นนั้นนั้น ย่อมจะต้อง
ตอบว่า *ไม่ต้อง*. เพราะมันมีอยู่แล้ว. และมันจะต้อง
ซึมซาบอยู่เองตลอดกาลนาน.

บัญชาข้อ ๒๕

ถาม : ความสุขที่เกิดจากการปฏิบัติธรรมนั้น เป็นความสุขชนิดไหน? ผิดจากความสุขที่เราเข้าใจอยู่อย่างไร?

ตอบ : เป็นความสุขชนิดที่ไม่ต้องอาศัยวัตถุหรือสิ่งของภายนอกเข้าช่วยเหลือ, ไม่ติดเหยื่อหรืออารมณ์ในโลก อันจะทำให้เราตกเป็นฝ่ายที่จะต้องวิ่งว่อนไปตามโลก เพราะอยากได้เหยื่อนั้น ๆ, ไม่มีสิ่งใดที่เราหวังและอยากได้ หรืออยากรู้ หรือสงสัยอีกต่อไป. ส่วนสุขตามที่เราเข้าใจกันอยู่นั้น คือสุขอย่างโลก ๆ ตรงกันข้ามทุกชนิดกับสุขที่เกิดจากการปฏิบัติธรรม.

ตามธรรมชาติ คนเรามีความรู้สึกสุขอย่างโลก ๆ มาแต่เล็ก คือสุขก็เมื่อได้รับความพอใจ อันเกิดจากได้สิ่งที่ตนอยากจะได้ทุก ๆ สิ่ง ตั้งแต่อยากได้ของกินของเล่นของเรีงรมย์ทางอินทรีย์ ลาม ยศ ชื่อเสียง และเครื่องอำนวยความสะดวกสบายอื่น ๆ. แต่เพราะว่าความอยากนั้นก็ดี สิ่งที่ได้มาสนองแก่ความอยากนั้นก็ดี ล้วนผันแปรอยู่เสมอ ไม่สามารถทำความพอใจให้ตลอดเวลานาน, ได้แต่เฉพาะครู่ยาม, เราจึงไม่ได้รับความสุข ได้รับแต่ความเพลิดเพลินชั่วครู่ยาม ซึ่งเราหลงไปเองว่าเป็นความสุข. ครั้นต่อ ๆ มาก็คพบแต่ความเหนื่อย และ

ความวณเวียนเที่ยววิ่งหาเหยื่อ. ที่มี “บุญ” น้อย ก็ได้เหยื่อมาหล่อเลี้ยงความอยากไม่ขาดสาย จึงทำให้มัวเมาอยู่ในความเพลิกเพลिनนั้น ๆ ได้จนตายและหลายชาติ, แต่ที่**สุดแห่งความอยาก** ไม่ปรากฏ. ในการที่ต้องวิ่งตามเหยื่อทั้งหลายภพ หลายชาตินี้เอง ทำให้เกิดบาปแชกแซงล้มลุกคลุกคลานกันไปตามเรื่อง, แม้เพียงชาติเดียว, ปีเดียว, หรือแม้ที่สุดแต่วันเดียว ถ้าเรามองให้ดี ให้สุขุมแล้ว จะเห็นว่ามี การขึ้น ๆ ลง ๆ หลายๆ ครั้ง วณเวียนอยู่ในอารมณ์ต่างๆ ที่แปลกกันก็เฉพาะรูปร่าง แต่เหมือนกันโดยลักษณะสำคัญ คือ “**หลอกทั้งนั้น.**” จึงเกิดความหน่าย ที่จะพัวพันอยู่กับของลวง. สิ่งที่เคยเข้าใจว่าสุขมากกลายเป็นเพียงความเพลิกชั่วคราว ต้องเปลี่ยนแปลงตามวัยอยู่เสมอ วิ่งไปวิ่งมาไม่มีหยุด. จึงเกิดความเห็นแจ้งขึ้นมาว่า “**สุขที่ต้องอิงอามิสหรือเหยื่ออันเป็นสุขตามวิสัยโลกนี้ เล่นกล เป็นมายาโดยตรง**” จึงคิดหาทางเอาชนะมันคือหา**ลักษณะที่ตรงกันข้าม**. เมื่อเอาชนะแล้ว ได้รับรสใหม่อันหนึ่ง ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกว่า **นิรามิสสุข** – สุขไม่ต้องอาศัยเหยื่อหรือสุขอันเกิดแต่การปฏิบัติธรรม คือวิธีการที่เราจะเอาชนะอารมณ์อันเป็นมายาเหล่านั้นเอง.

นิรามิสสุข ไม่ต้องอาศัยการได้ หรือการมีของรัก ไม่

ต้องอาศัยวัตถุสิ่งของอันเป็นภายนอก, เป็นการสะสางความโง่หลงได้หมด ค้นหาก็ก็ดไปตาม จิตหยุดจากการทะเยอทะยานตามสิ่งที่เป็นมายาชั่วคราว ได้รับรสความเย็น อันเกิดจากการไม่เหี่ยวผ่อลง ไม่โพล่งลุกขึ้น ไม่ต้องวิ่งไปวิ่งมา บริสุทธิ์สะอาด สว่างแจ่มใส อันเป็นลักษณะที่ไม่เคยรับมาก่อน และผู้ที่ไม่เคยรับจะคาดคะเนว่าเป็นอย่างไรไม่ได้. ต่อเนื่องไป ก็เป็นผู้ชนะอารมณ์อยู่โดยธรรมชาติ อันอะไรมายั่วให้รักหรือเกลียดไม่ได้อีกต่อไป. เมื่อจิตไม่ต้องกระหืดกระหอบอีกต่อไป เราจึงเรียกว่าสุขที่แท้จริง มีชีวิตอยู่ในโลกโดยเอาโลกมาเป็นทาส แทนที่ตนเคยเป็นทาสโลกมาก่อน อย่างตรงข้าม. มีอำนาจเหนืออารมณ์ แทนที่อารมณ์เคยมีอำนาจเหนือตนมาก่อน (ในฐานที่ทำให้รักหรือเกลียดได้ทุกเมื่อ) อย่างตรงข้าม.

นิรามิตสนุนี่ ไม่ใช่สุขตามที่เราเข้าใจกันอยู่ เพราะเป็นของที่คาดไม่ถึง จะเริ่มสนใจได้ ก็ต่อเมื่อมีการศึกษามากพอ หรือต่อเมื่อเบื่อบรรยากาศความไม่แน่นอนของโลกียสุข หรือสามิสสุขมาเสียก่อน. เมื่อสนใจแล้ว ก็เริ่มฝึกฝนตามแนวทางใหม่, ฝึกฝนแล้วจึงจะรับรู้สุขอันใหม่ และเข้าใจมันได้. มันจึงต่างกับสุขที่เราเข้าใจกันอยู่โดยทุก ๆ ทาง คือทั้งมูลเหตุทั้งความสนใจ การปฏิบัติ ผลที่ได้รับรสชาติ คุณสมบัติและอื่นๆ
ทั้งหมด:

ปัญหาข้อ ๒๖

ถาม : คำที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า พระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง นั้นเป็นสุขอย่างไร ?

ตอบ : สุขอยู่ที่ จิต มิใช่สุขอยู่ที่ พระนิพพาน. พระนิพพานเอง ไม่สุขไม่ทุกข์และไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นอย่างไรด้วย. คำนี้เป็นโวหารพูด ทำให้บางคนหลงไปว่าสุขที่ตัว พระนิพพานเอง เพราะท่านกล่าวว่า นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง.

ในภาษาไทยเรา ก็มีโวหารพูดที่คล้ายๆ นี้ เช่นเราพูดว่า “กรุงเทพฯ ๖ สนุกมาก” ดังนี้ เรามีได้หมายความว่ากรุงเทพฯ สนุก แต่เราหมายความถึงใจของคนทีพอใจในกรุงเทพฯ ๖ ต่างหากสนุก. พระอรหันต์อาจจะกล่าวว่า กรุงเทพฯ น่าอึดอัดมาก หรือสกปรกมากก็ได้ เท่ากัน. เพราะฉะนั้น ตัวกรุงเทพฯ ๖ เองนั้น เราไม่อาจกล่าวได้ว่าอย่างไร และสนุกกะเขาไม่เป็น. ส่วนใจของผู้พอใจเพราะตรงกับความต้องการของเขานั้นต่างหากรู้สึกสนุก. แต่ก็ต้องพูดว่ากรุงเทพฯ ๖ สนุก ซึ่งเป็นสำนวนของภาษา.

มีผู้กล่าวอยู่เสมอว่า นิพพานพ้นบุญ พ้นบาป พ้นสุข พ้นทุกข์ ดังนี้, อาจเกิดความสงสัยว่าถ้าอย่างนั้นจะเป็นสุข

อย่างไร. ข้อนี้ขอตอบว่า เมื่อจิตหลุดพ้นแล้วจากอวิชชาเครื่อง
 ท่อหุ้ม จิตก็พบกับพระนิพพานหรือสภาพแห่งความปราศจาก
 อวิชชา ปราศจากกิเลส ปราศจากทุกข์ได้ทันที เช่นเดียวกับ
 เมื่อยกกะลาครอบขึ้นเสีย สัตว์ตัวน้อยๆ ที่อยู่ภายใต้กะลามาก่อน
 ย่อมได้รับแสงสว่างทันที. เมื่อจิตหลุดถึงสภาพนั้น มันย่อม
 รู้สึกโปร่งและเยือกเย็นเอง หมคความคั้นรนอยากได้ทุกอย่าง
 โดยไม่ต้องได้อามิสสินจ้างอันใดจากภายนอกตั้งแต่ก่อน, มัน
 เป็นนิรามิสสุขชั้นพิเศษ มิใช่เวทนาอันเกิดมาจากการสัมผัส
 ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อันเป็นสิ่งที่มิสิ่งอื่นปรุงแต่ง
 คืออารมณ์สามัญ. จิตหลุดพ้นและรู้ว่าตัวเองหลุดพ้น ไม่มี
 อะไรที่จะยึดถือหรือต้องยึดถือ ไม่ต้องพึ่งใครเพราะไม่ต้องการ
 ที่พึ่ง ไม่สงสัยอะไรเพราะไม่यरู้อะไรอีก ฯลฯ เหล่านี้เป็น
 รสที่จิตได้รับและรับเองโดยไม่ต้องมีเจตนา เช่นเดียวกับตัว
 สัตว์ได้รับแสงสว่างเมื่อยกกะลาครอบขึ้นเสียได้. นี่คือความ
 หมายถึงคำว่า นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง

สุขนี้ มิใช่สุขเวทนา เพราะไม่มีเหตุ มีปัจจัย. ไม่
 ควรเรียกว่า สุข เลย, แต่เราก็ไม่รู้จะเรียกว่าอะไร ถ้าจะให้
 คนที่ยังไม่เคยได้เคยฟังถูก ก็ต้องเรียกทับซ้ำลงไปอีกว่า สุข
 ทั้งที่คำนั้นมีความหมายอย่างหนึ่งอยู่แล้ว. แต่ถ้าเรียกให้ถูก

จริงๆ แล้ว ควรเรียกแต่เพียงว่า “ที่สุดทุกข์,” เพราะเป็นที่สุดจบของความทุกข์ทั้งหมด ความมีอยู่แห่งสังขารธรรมหรือโลกียธรรม ทั้งหมดคือตัวทุกข์ เพราะฉะนั้น โลกนี้ จึงคือทุกข์, ความไม่มีแห่งสังขารธรรมหรือโลกียธรรม คือที่สุดของความทุกข์หรือแดนเป็นที่ดับสนิทของความทุกข์ทั้งหมด. นั่นคือนิพพาน. แต่การกล่าวอย่างนี้ ไม่ถูกกับนิสัยของสัตว์ ผู้เคยชินกับความอยากสุข ทะเยอทะยานต่อสุขมาก่อน จึงต้องกล่าวว่าเป็นสุขอย่างยิ่งหรือยอดสุข เลยทำให้เขาเหล่านั้นคาดฝันผิดความจริงไปถนัดก็มี. เช่นบางคนไปหมายความว่าความสุขได้แก่สวรรค์ เป็นต้น, ยอดสุข ก็คือยอดของสวรรค์ หรือสวรรค์ร้อยเท่าพันเท่าก็มี. แต่ก็จิตใจที่ไม่มีคำอื่นจะมาใช้ให้เขาฟังถูก. เพราะเหตุนี้ จึงเกิดการกล่าวว่านิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง ซึ่งบางคนถึงกับฝันว่า เป็นบ้านเป็นนครไป.

ปัญหาข้อ ๒๗

ถาม : ทักกล่าวว่า เมื่อบรรลุประอรหันต์ในเพศฆราวาส จะต้องนิพพานภายใน ๗ วัน ถ้าบวชเป็นภิกษุจะมีชีวิตต่อไปอีกที่เป็นเช่นนี้เพราะเหตุใด ?

ตอบ : ข้อนี้เป็นัยแห่งการอนุমান, ยังไม่เคยมีใครตาย ความสำคัญในเรื่องนี้อยู่ที่ความหมายของคำว่า เพศฆราวาส หรือ บรรพชิต. เพศฆราวาสต้องหมายถึงการหนาแน่น หมักหมม อยู่กับเรื่องของโลกีย์ เช่นคนที่ เป็น *ฆราวาส*จริง ๆ เขากระทำกันอยู่. เพศบรรพชิต ต้องหมายถึงเพศที่สละสิ่งเหล่านั้นออกไปแล้ว. อย่าหมายเพียงโกนหัวนุ่งผ้าเหลือง อยู่วัดเท่านั้น, เพราะถ้าเป็นเช่นนั้น จะทำให้ไม่ต่างกับฆราวาส ซึ่งพระอรหันต์ก็ต้องตาย อีกเหมือนกัน ทั้งที่อยู่ในเพศที่เรียกกันว่า ภิกษุแล้ว. ก็ทำไมจึงต้องตาย เพราะอยู่ในเพศฆราวาส ถ้าหาก ว่าท่านเกิดไปอยู่เข้า ?

ทำไมปลาน้ำจืดจึงตาย เมื่อต้องไปอยู่ในน้ำเค็ม ? เพราะเกลือที่อยู่ในน้ำนั้นมันไม่ถูกกันกับตัวของปลาน้ำจืด. ในเพศฆราวาสที่เป็นฆราวาสจริง ๆ มีอะไรซึ่งคล้ายกับเกลือ. แม้พระอรหันต์จะเคยเป็นฆราวาสมาก่อน ซึ่งเปรียบเหมือนกับเคย

อยู่เต็มมาก่อนแล้ว แต่บัดนี้มากลายตรงกันข้ามเสียแล้ว กายของท่านไม่ถูกกับที่อยู่เก่าอีกต่อไป. สำหรับใจของท่านแม้จะให้อยู่ที่เท่ากับไม่อยู่ เพราะความที่ใจไม่มียึดถือสิ่งใด. แต่ส่วนกายซึ่งเป็นวัตถุนั้น เมื่อได้สิ่งแวดล้อมที่เป็นข้าศึก ย่อมกระสับกระส่าย เลยต้องอนุমানเอาว่า จะต้องตายใน ๗ วัน

ที่ต้องอนุমান ก็เพราะว่า พระอรหันต์ท่านไม่เคยอยู่และท่านอยู่ไม่ได้ ในเพศฆราวาส. แม้จะให้ท่านอยู่ที่บ้านนุ่งผ้าสี ท่านก็ต้องมีอะไรๆ ในตัวท่านที่เป็นบรรพชิตอยู่นั้นเอง ไม่มีอะไรมาทำให้เปลี่ยนเป็นใจฆราวาสไปได้, มันจึงเท่ากับจับมาขังคุกเมื่อถูกบังคับ (ซึ่งทำได้แต่ทางกาย); หนักเข้า ก็ต้องตายไปโดยส่วนกายหรือสังขารธรรม แต่ท่านหาตายได้ไม่ เพราะฉะนั้นจึงกล่าวว่า ไม่มีใครสามารถจับพระอรหันต์ใส่ลงไปในเพศฆราวาสได้เลย. ท่านจึงไม่เคยอยู่ เพราะเหตุนี้ที่นี้สมมติว่า ถ้าอยู่หรือชินอยู่จะต้องมอดดับไปเหมือนไฟที่เขาวางไว้กลางฝน. จึงมีคำว่า “*นัยว่า,*” ในเมื่อกล่าวถึงเรื่องนี้ทั้งนี้ก็เพื่อชี้ให้เห็นลักษณะแห่งความเปลี่ยนแปลงของท่านว่า มีอยู่อย่างประหลาดใจอย่างไรเท่านั้น. แต่อย่างไรก็ตาม ถ้าหากว่าเกิดมีใครที่บังคับให้ท่านครองชีพอย่างฆราวาส ให้ได้จริงๆ ก็จะต้องตายจริง ด้วยเหตุดังกล่าวแล้ว, แต่มันไม่เป็นวิสัยที่

ใครจะบังคับท่านได้ เพราะเหตุที่จิตเปลี่ยนไปจนตรงกันข้าม. แม้ทั้งมนุษย์ เทวดา พรหม หรืออะไรอื่นอีกทั้งหมดรวมกัน ก็ไม่สามารถเปลี่ยนใจท่านได้. เพราะฉะนั้น ท่านจะครองชีพอย่างฆราวาสบริโภคนามได้อย่างไร และไม่เคยมีใครทำให้ท่านตายได้เพราะเหตุนี้.

บทนิพนธ์ข้อ ๒๘

ถาม: ความรู้อันเห็นจริงนั้น หมายถึงรู้อะไร?

ตอบ: รู้อะไรเมื่อรู้อะไรแล้วทำให้ใจหมกความอยากรู้อะไรอื่น ๆ อีกต่อไป. ถ้ารู้อะไรแล้ว ก็ยังอยากรู้อะไรอื่นอยู่อีก ฟังทราบเถิดว่าสิ่งที่รู้นั้นเท็จ^๑ และการรู้นั้นก็ต้องเท็จไปตามด้วย. ความรู้ที่ทำให้รู้ว่า ทุกข์ไม่มีแก่เราต่อไปอีก เราไม่มีการว้ายเวียนมาในหมู่ทุกข์อีกต่อไป ความเกิดไม่มีอีกต่อไป เพราะก่อนนั้นเคยหลงไปต่าง ๆ นานา บัดนี้ไม่หลงไม่ยึดถือสิ่งใดหมก ดังนั้น, ชื่อว่ารู้อะไรเห็นจริงแล้ว. และความรู้อันเห็นจริงนี้หาเรียนได้จากเบญจขันธ์หรือกายอันยาวประมาณวาหนึ่งพร้อมทั้งใจนี้เองเป็นโรงเรียน. เราวมเรียกโรงเรียนของเราทั้งหมดว่า สังฆารธรรม หรือ โลกียธรรม เมื่อรู้อะไรเหล่านี้ดี ก็รู้อะไรตรงกันข้ามคือรู้อะไรสังฆารธรรม หรือ โลกุตตรธรรม, เช่นเดียวกับถ้าเรารู้จัก “*ความมี*” ได้ดีถึงที่สุดแล้ว เราก็ต้องรู้จัก “*ความไม่มี*” ซึ่งเป็นสิ่งตรงกันข้ามด้วย, โดยบัดสิ่งที่มือออกไปเสียให้พ้น.

ตัวอย่างเช่น เราเห็นพระจันทร์ในน้ำเราไม่รู้อะไร, แต่รู้เท็จว่า พระจันทร์มีอยู่ในนั้นจริง ๆ ใคร ๆ ก็เห็นเหมือนกัน.

๑. เท็จในที่นี้หมายถึงยังไม่จริงพอ, เท็จคือความหลุดพ้น.

กระดับการศึกษาต่างๆ จนในที่สุดลงเอยน้ำออกเสียหรือ
 แหงนขึ้นดูพระจันทร์ในท้องฟ้า เราชู้จริงในขั้นนี้ว่า พระจันทร์
 ที่นั่นที่เราๆ เคยหลงนั้นไม่มี. ถึงพระจันทร์ในท้องฟ้านั้นก็อีก
 เหมือนกัน คงไม่มีเช่นเดียวกับที่พระจันทร์ในชั้นน้ำไม่มี ถ้า
 เรามองตามแง่ของปรมาัตถธรรม (ไม่ใช่มองตามแง่โลก), เช่น
 เดียวกับที่สัตว์บุคคลไม่มี ตามนัยแห่งปรมาัตถ์ฉันนั้น. เมื่อใด
 ู้ความจริงที่เราู้แล้ว ู้สึกว่าเท่านี้พอแล้ว เพราะพันทุกข์จริง
 ไม่อยากรู้อะไรอีก เมื่อนั้นชื่อว่ารู้จริงเห็นจริง. ข้อนี้อาจกว้าง
 แคบกว่ากันได้ตามลักษณะของบุคคลผู้รู้ แต่ตรงกันโดยฐาน
 เป็นความจริงที่ทำให้พอใจ หมคความอยากรู้อีกต่อไป เพราะ
 สิ่งที่รู้นั้นทำให้ไม่ปรารถนาอะไรอีก.

หลักพุทธศาสนา ๑๒ ข้อ

ของ ฮัมเฟรย์

พร้อมทั้ง
บันทึกท้ายเรื่อง

โดย

พุทธทาส ภิกขุ

หลักพุทธศาสนา ๑๒ ข้อ

ของ ฮัมเฟรย์

ควรได้รับการพิจารณาจากพุทธศาสนิกชนชาวไทย
อย่างละเอียดทั่วถึง

โดย พุทธทาส อินทปัญโญ

ข้าพเจ้าถูกซักถามทั้งในพระนครและชนบทหลายครั้ง
หลายหน ว่า หลักพุทธศาสนา ๑๒ ข้อ ของ ฮัมเฟรย์ นั้น
มีหลักเป็นข้อๆ อย่างไร เพราะคุณเป็นข้อความยืดยาว และซ้ำๆ
กันเกือบทุกข้อ ไม่สามารถจะจับใจความให้ได้เป็นข้อๆ ว่าข้อ
ไหนว่าด้วยหลักอะไร และแยกเด็ดขาดจากข้ออื่นอย่างไร และ
ซ้ำข้อความบางตอน ก็ไม่สามารถจะทราบได้ว่า เขากล่าวว่า
อย่างไรด้วยซ้ำไป.

ข้าพเจ้า ไม่อยู่ในฐานะที่จะตอบได้ทันทีในเมื่อถูกถาม
เพราะว่าในครั้งแรกข้าพเจ้า ก็ไม่เคยได้อ่านข้อความเหล่านั้น
และ ไม่มีเวลาที่จะพิจารณาข้อความนั้นโดยถี่ถ้วนตลอดเวลาที่
ข้าพเจ้าเข้ามาพักอยู่ในพระนคร. ครั้นภายหลังเมื่อได้อ่านและ
พิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้ว ทำให้เกิดความรู้สึกขึ้นว่า พุทธ-
ศาสนิกชนชาวไทย ควรจะเอาใจใส่ในถ้อยคำของ ฮัมเฟรย์ให้

เพียงพอกำหนดจิตใจของเขา และข้าพเจ้าควรจะตอบปัญหา ข้างต้นที่เป็นหน้อยนั้น ให้แจ่มแจ้งเท่าที่ข้าพเจ้าจะสามารถ ตอบได้. ข้าพเจ้ารู้สึกว่าการที่จะปล่อยให้เจตนาดีของ นายฮัม-เฟรย์ เป็นหมันไป เช่นเดียวกับความอยากของพวกเราบางคน นั้น เป็นการไม่สมควรเลย.

นายฮัมเฟรย์ มีความประสงค์จะได้หลักพุทธศาสนาที่ ถูกต้อง และตรงกันหมดในวงพุทธศาสนิก ไม่ว่าชาติใดประเทศ ใดนิกายไหน เพื่อถือเอาเป็นมาตรฐานสำหรับสมัยปัจจุบันว่า พุทธศาสนาของเรามีหลักอย่างนี้-เท่านี้-โดยตายตัว แล้วเร่ง มือช่วยกันระดมเผยแพร่ให้แก่โลก ในสมัยที่กำลังต้องการเครื่อง ระวังทุกข์.

เราจะไม่พากันคิดว่า นายฮัมเฟรย์ เป็นคนอวดดี ทะเยอ ทะยาน จะเอาชื่อเสียงในการเป็นผู้วางหลักพุทธศาสนา ระหว่าง ประเทศ เพราะเราเห็นกันอยู่แล้วว่า ตลอดเวลาที่แล้วมา ซึ่ง ก็นานไม่ใช่น้อย ไม่เคยมีใครพยายามทำการสื่อสารติดต่อ ระหว่างชาติเป็นที่เป็นพุทธศาสนิก เพื่อปรับปรุงความเข้าใจ ในเรื่องนี้ให้แน่นอนลงไป. คุณคล้าย ๆ กับไม่มีใครรู้สึกว่าศาสนา ของเรามีหลักสำคัญ ที่จะต้องปรับปรุงความเข้าใจให้ตรงกัน และช่วยกันเผยแพร่หลักอันถูกต้องเหล่านั้น, และคล้าย ๆ กับว่า

พุทธศาสนามีหลักแตกแยกกัน จนไม่สามารถจะลงรอยกันได้ ระหว่างชาติที่เป็นพุทธศาสนิกด้วยกัน แต่ว่าต่างพวกหรือต่าง นิกายกัน.

และอีกอย่างหนึ่ง กุลล้าย ๆ กับว่าพุทธบริษัททั้งหลาย หมดความสามารถที่จะปรับปรุงกันในเรื่องนี้เสียแล้ว หรือมี ฉะนั้น ก็เต็มไปด้วยความเกียจคร้านดูหมิ่นในการที่จะปฏิบัติ หน้าที่ของตัว ในส่วนที่จะพึงทำแก่มุขยชาติโดยวงกว้าง.

หลักพุทธศาสนาระหว่างชาติ คือ ตรงกันทุกชาติ^๕ เป็นของสำคัญอย่างไรหรือ เราจึงควรพยายามให้มีขึ้น.

คำถามข้อนี้ ไม่สู้จำเป็นที่จะต้องวินิจฉัยกันให้มากมาย ไปกว่าความประสงค์อันสำคัญที่สุด คือถ้ามีหลักพุทธศาสนาที่ ยุติถูกต้อง เป็นที่รับรองกันในวงพุทธบริษัททั่วโลกแล้ว ชาว โลกส่วนที่ยังไม่เป็นพุทธบริษัท ก็จะเข้าใจหลักพุทธศาสนาได้ ง่ายตาย และปราศจากความระแวง ซึ่งกำลังระแวงกันอยู่อย่าง หนักว่า หนักพุทธศาสนาของประเทศไทย หรือคนไทย เป็นของถูกต้องกันแน่ เราควรจะศึกษาพุทธศาสนาของคณะ ไทหนก็ดี. และอีกประการหนึ่งซึ่งเป็นเสมือนวัตถุทดลองได้โดยไม่ต้องลงทุนอะไรเลย ก็คือว่า เมื่อยุติกันได้เช่นนั้นแล้ว พุทธ-บริษัททุก ๆ หย่อม ทั่วทุกมุมโลก ต่างก็จะได้ระดมแรงเร้งมือ

ทำการโฆษณาหลักศาสนาของตัวได้ โดยไม่ต้องห่วงหน้าหันทิ้ง ซึ่งจะช่วยให้ธรรมะในพุทธศาสนาแพร่หลายไปทั่วถึงโดยเร็ว.

ปัญหาอาจมีขึ้นได้ในห้วงความคิดนึกของคนบางคนว่า พุทธศาสนาเรามีหลายนิกายและแยกกันอยู่ในหลายประเทศ แล้วเราจะทำให้นักจำนวนมากเช่นนั้นมีความคิดเห็นตรงกันหมด มิเป็นของเหลววิสัยไปหรือ เพราะปรากฏว่าเป็นที่รับรองกันแล้วว่า ศาสนาต้องมีแบ่งแยกเป็นนิกาย จะมีทางให้รับรองหลักตรงเป็นอันเดียวกันได้อย่างไร.

ในข้อนี้ เราควรจะเหลือบสายตามองไป ยังความขยັນขันแข็งอย่างน่าเอ็นดูของ นายฮัมเฟรย์ ก็แล้วกัน. เขาได้กล่าวไว้พอเป็นเครื่องชี้ให้เห็นความมุ่งหมายของเขาแล้ว ว่าเขามุ่งหมายเฉพาะ “หลักธรรม” ที่สำคัญๆ และเท่าที่ถือตรงกันหมดเท่านั้น. ส่วนที่เราอาจถือตรงกันหมด ไม่ขัดแย้งกัน มีเท่าใด เราก็เอาเท่านั้นก่อน, และปริมาณเท่านั้น ก็มากถมไปแล้ว ข้อปฏิบัติปลีกย่อยระหว่างนิกาย ซึ่งแตกแยกกันจนเข้ากันไม่ได้นั้น เป็นเครื่องประกอบนอกๆ ไม่ใช่ ‘ใจความสำคัญ’ อะไรเลย, มิหนำซ้ำแห่ง ก็เป็นเพียงเรื่องที่เห็นๆ กันอยู่ว่า เป็นเป็นเครื่องอวดเครื่องของบางพวก และความปล่อยให้หย่อนยานของบางหมู่ ซึ่งที่แท้ก็ทำไปทั้งที่รัฐฯ อยู่แก่ใจเองด้วยกันทั้งนั้น. ในส่วนใจความที่เป็นหลักสำคัญแล้ว ย่อมตรง

กันทั้งร้อยเปอร์เซ็นต์ เช่นทุกนิกายมุ่งนิพพาน การไปนิพพาน
 อาศัยการปฏิบัติมรรคมืดองค์แปด ทุกคนต้องช่วยตัวเอง ทุก
 อย่างไม่เที่ยงอย่ายึดถือสิ่งนี้เป็นต้น. ไม่ว่านิกายไหน ซึ่งนิยม
 กันว่าสูงหรือต่ำอย่างไร ย่อมรับรองหลักนี้เสมอกันหมด.
 เพราะฉะนั้น เรามีทางที่จะเลือกเพื่อนเอา “หลักพุทธศาสนา”
 เท่าที่ถืออยู่ตรงกันทุก ๆ นิกาย หรือทุก ๆ ประเทศได้โดยแน่
 นอน. เราจึงควรตั้งอกตั้งใจเลือกเพื่อนมาให้มากที่สุดและแยก
 ภายที่สุด เพื่อประโยชน์แก่การเผยแผ่ศาสนาของเราเป็นการ
 ใหญ่ในยุคปัจจุบันนี้, และทั้งจะได้ผลพิเศษในวงภายในพวก
 เราเอง คือ ว่าเมื่อพิจารณากันหนักเข้าไปในส่วนที่ตรงเป็นอัน
 เดียวกัน เราอาจคลายความถือมั่นยึดมั่นระหว่างนิกายลงได้
 ความสามัคคีอาจเกิดขึ้นได้ สมกับที่พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่ง
 ความจริง เพราะความจริงนั้นต้องตรงกันหมด ไม่ทำให้เกิด
 ความแตกแยกกัน. เหตุผลดังนี้ จะทำให้เราเกิดความเห็นอก
 เห็นใจใน นายฮัมเฟรย์ และไม่ปล่อยให้ความเหน็ดเหนื่อยของ
 เขาเป็นหมันไป เพราะอย่างไรเสียก็ได้ชื่อว่าเราได้ลงมือทำใน
 สิ่งที่เราควรทำ แต่เราพากันเฉยอยู่เพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์
 หรือมิฉะนั้น ก็ความขี้เกียจคิด ขี้เกียจนึก อย่างใดอย่างหนึ่ง
 ในสองอย่างนี้เท่านั้นกระมัง.

นั่น ก็มาถึงปัญหาที่ว่า เท่าที่ นายฮัมเฟรย์ ได้
เสนอขึ้นมา นั้น ผิดถูกอย่างไร เราจะรับรองแก่เขาได้เพียง
ใดหรือว่าเราไม่เข้าใจเขาเสียเลย.

เราควรพิจารณาคู่หลัก ๑๒ ข้อของเขาให้เข้าใจจริงๆ
เสียก่อนว่าเขาวางไว้อย่างไร. เราจะต้องเข้าใจไว้ด้วยว่า การที่
จะสรุปหลักการรวมอันกว้างขวางปานมหาสมุทร ให้ยื่นเข้ามาเป็น
ข้อๆ เพียงไม่กี่ข้อนั้น ทำได้ยาก, ยิ่งให้สั้นข้อเพียงใด ก็ยิ่ง
ยากขึ้นเพียงนั้น. เพราะจะรวมความที่ควรรวมไว้ไม่หมด. และ
ยังแถมยากตรงที่ข้อความทั้งหลายเหล่านั้น เกี่ยวสัมพันธ์กันอยู่
เป็นธรรมชาติ. ถ้ามีการเข้าใจผิดอย่างใดอย่างหนึ่งเข้ามาแทรก
แซง เช่นเข้าใจภาษาอังกฤษที่เขาใช้. เข้าใจความหมายที่เขา
หมาย ไขว้กันแล้ว ก็จะยุ่งจนจับหลักอะไรไม่ได้เลย. ผู้ที่เป็น
นักศึกษาด้านภาษา ย่อมเข้าใจกันอยู่ดีแล้วว่า การแปลภาษา
หนึ่งไปสู่ภาษาหนึ่ง โดยอาศัยบทบาทของภาษานั้นเป็นหลัก
นั้น บางที่ย่อมทำให้ได้ความเป็นอย่างอื่น เพี้ยนไปจากความ
มุ่งหมายของผู้เขียนเดิมก็ได้. นี้ชั้นหนึ่ง; และอีกชั้นหนึ่ง ก็คือ
คำในภาษานั้นๆ เมื่อเขาใช้ในสำนวนกลางบ้านร้านตลาด ก็เป็น
อย่างหนึ่ง เมื่อไปใช้ในสำนวนวรรณคดีหรือศาสนา คำๆ เดียว
กันนั้น ย่อมมีความหมายแตกต่างกันออกไปอีก จนบางครั้งหมาย

ไม่เหมือนกัน หรือไม่เท่ากันทีเดียว; ซึ่งทั้งหมดนี้ เป็นสิ่งที่ต้องสำรวจไว้ชั้นหนึ่ง; แล้วอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า ขอให้สังเกตดู จะเห็นได้ว่า เรื่องธรรมะชั้นสูงนั้น แม้เขียนอยู่ในภาษาไทย ซึ่งเป็นภาษาของเราเองแท้ ๆ บางทีเราก็ยังมีอคติที่เดียวว่า มันหมายถึงอะไรเพียงไหน. ยิ่งถ้อยคำที่เป็นอรรถเป็นธรรมนั้นไป อยู่ในภาษาอังกฤษด้วยแล้ว ก็ยังมีทางที่จะผิดได้ถึงสองชั้น คือ ชั้นจากภาษาเขามาสู่ภาษาเราชั้นหนึ่ง และจากภาษาเราเข้าไปสู่ความจริงอีกชั้นหนึ่ง. ถ้าเราแก้ไขข้อขัดข้องที่กล่าวมานี้ไม่ตกเรา อาจเข้าใจความรู้ของ *นายฮัมเฟรย์* ผิดไปจากที่เขา รู้ก็ได้ แล้ว ผลก็คือความเข้าใจผิดซึ่งกันและกัน.

แต่เมื่อมองดูให้ดี ยังมีช่องทางที่ดีอยู่ทางหนึ่ง ก็คือว่า ภาษาธรรมะนั้น ถ้ารู้ธรรมะจริงก็ย่อมอาจที่จะตีความหมายของ ภาษาใดภาษาหนึ่ง ซึ่งกำลังกล่าวถึงธรรมะนั้น ได้ดีกว่าการใช้ ปทานุกรม หรือใช้ตามความหมายพื้น ๆ ทั่วไป. ข้อนี้ข้อเดียว เท่านั้น ที่จะช่วยให้เราเข้าใจธรรมะที่เขา กล่าว *ตรง* หรือเท่ากันกับที่เขา รู้ อยู่ในใจ และต้องการให้เรา รู้ เหมือนที่เขา รู้. เพราะ ฉะนั้น การที่เราจะถือเอาใจความจากข้อเขียนธรรมะที่เขียนอยู่ใน ภาษาต่างประเทศ ภาษาใดภาษาหนึ่งนั้น *เราจะต้องใช้ 'ปทานุกรม' ถึง ๓ เล่ม หรือ ๓ ชั้น* คือปทานุกรมคำซึ่งมี

พิมพ์อยู่เป็นเล่ม ๆ, ปทานุกรมแห่งการตีความเอาจากคำอื่น ๆ ที่ห้อมล้อมคำนั้นอยู่ ในเมื่อคำนั้น ๆ ในปทานุกรมแปลได้หลายอย่าง, และ *ปทานุกรมหลักธรรมะ* ที่มีอยู่ในจิตใจของเราเอง ว่า *แนวธรรมะมันมีอยู่อย่างนี้ ๆ*. เมื่อภาษาที่แปลออกมาตรง ๆ มันไม่ให้ความเข้าใจที่ถูกต้องได้ ก็เขียนถ้อยคำใหม่ ให้ให้ความเข้าใจตรงกับของเดิม ตรงตามธรรมะที่ผู้เขียนเขาก็รู้และตั้งใจกล่าวให้เราเข้าใจเช่นนั้นเหมือนกัน, อันนี้จะว่าเดินไปตามเหตุผลก็ได้ แต่ต้องเป็นเหตุผลของหลักธรรมะ. เพราะฉะนั้น เราจะอ่านเอาใจความจากข้อเขียนของ *นายฮัมเฟรย์* ก็ดี หรือเราจะหยั่งถึงความรู้ของ *นายฮัมเฟรย์* ก็ดี เราต้องไม่ลืมที่จะใช้ความพินิจอย่างละเอียดลออ แล้วมาปรึกษาหารือกันดู ก่อนที่จะวินิจฉัยอะไรลงไป. เราทำคังนี้ เพราะเราเคารพต่อหลักธรรมแห่งพุทธศาสนาของเรา และอยากจะได้หลักที่สรุปขึ้นอย่างถูกต้อง เพื่อใช้ในการเผยแผ่จริง ๆ มิใช่เพียงแต่จะเคารพเจตนาดีของพุทธบริษัทผู้เจตนาดี คือ *นายฮัมเฟรย์* อย่างเดียว.

การที่บางคน กล่าวขึ้นว่า *หลัก ๑๒ ข้อ* ของ *นายฮัมเฟรย์* ไม่ได้เรื่องได้ราว คู้ตักกันเป็นพืด ไม่เป็นหลักเป็นข้อนั้น ควรจะคิดเสียใหม่ว่า ก่อนที่เราจะคิดเช่นนั้น หรือกล่าวเช่นนั้น หรือกำลังสงสัยกันอยู่ว่าเป็นอย่างไรแน่ก็ดี,

เราไม่ได้พิจารณาของเขอย่างละเอียดทั่วถึงก็เป็นได้. เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าขอวิงวอนชักชวนเพื่อนพุทธศาสนิกชนชาวไทยทั้งหลายว่าสมควรที่จะพิจารณา หลักข้อ ๑๒ ของ นายฮัมเฟรย์ อย่างละเอียด ให้สมกับเจตนาของเขาในการที่เข้ามาขอความร่วมมือจากเรา.

สำหรับท่านบางคน ที่ได้ตั้งคำถามแก่ข้าพเจ้า ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น.

ขอตอบว่า นายฮัมเฟรย์ ได้กล่าวเป็นข้อๆ เป็นหลักๆ ไม่ได้ปะปนกันจนเลอะเทอะ แต่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่เขาจะต้องกล่าวแก้ความข้อหนึ่งเกี่ยวไปถึงข้อหนึ่ง ในเมื่อเรื่องมันสัมพันธ์กัน ถ้าเราจับใจความให้ได้เสียก่อนว่า ข้อไหนเขามุ่งกล่าวถึงอะไรแล้วก็ง่ายขึ้น. เพื่อช่วยให้ท่านเข้าใจได้บ้าง ข้าพเจ้าจะให้หัวข้อตามที่ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ข้อไหนว่าด้วยอะไรแล้วให้อ่านไปอ่านหลัก ๑๒ ข้อของ นายฮัมเฟรย์ เองจนทั่วถึง ซึ่งอยู่ในอันดับติดต่อกันนี้. แล้วต่อจากนั้น ข้าพเจ้าจะอธิบายเพิ่มเติมชี้ให้เห็นว่า ข้อไหนได้กล่าวถึงเรื่องอะไรเพียงไหนต่อไป. ครั้นท่านจับหลักได้เป็นข้อๆ แล้ว จึงค่อยวินิจฉัยกันต่อไปถึงประเด็นสำคัญของเรื่อง ก็ว่าเราจะรับรองหลัก ๑๒ ข้อนี้ได้เพียงไร. หัวข้อนี้มีดังต่อไปนี้:—

- หลักข้อที่ ๑ ลงมือทำทันทีที่ทราบว่ามีทุกข์ (ไม่ต้อง
รอเรียนพระไตรปิฎก)
- หลักข้อที่ ๒ สิ่งที่ไม่เที่ยง
- หลักข้อที่ ๓ สิ่งที่เที่ยง
- หลักข้อที่ ๔ กฎแห่งกรรม
- หลักข้อที่ ๕ เมตตา
- หลักข้อที่ ๖ อริยสัจ
- หลักข้อที่ ๗ มรรคมงคลแปด และต้องเดินไม่ใช่เพียง
แต่เรียน
- หลักข้อที่ ๘ ตรัสรู้ได้ทุกคน
- หลักข้อที่ ๙ ญาณสัมปยุตต์
- หลักข้อที่ ๑๐ สติ (เป็นเครื่องมือสำคัญ และต้องการได้
ทุกเมื่อ)
- หลักข้อที่ ๑๑ บัณฑิตตถาวะ (ความเป็นของเฉพาะผู้นั้น ไม่
เกี่ยวกับผู้อื่น)
- หลักข้อที่ ๑๒ ความกลมกลืนกันได้กับลักษณะที่ปวง.

ต่อไปนี้เป็นคำแปลหลัก ๑๒ ข้อของ นายฮัมเฟรย์
ซึ่งขอให้ท่านค่อยๆ อ่านไปที่ละข้อ เพื่อจับหลักให้ได้ไปพลาง

ว่าตรงกันกับหัวข้อที่ให้ไว้ข้างบนหรือไม่. เมื่อไม่เห็นว่าเป็นตรงกัน
ได้จริงๆ ก็เก็บเอาไว้สอบกับคำอธิบาย ให้เห็นว่าเป็นอย่างนั้น
หรือไม่ ซึ่งจะเขียนไว้ต่อท้ายนี้ไป. (สำหรับต้นฉบับภาษาอังกฤษ
นั้น ได้คัดมาลงไว้เป็นข้อๆ เพื่อเป็นเครื่องเทียบสำหรับ
ท่านผู้รู้ภาษาอังกฤษ).

ต้นฉบับ

Twelve Principles of Buddhism. (February, 1948)

ได้พิมพ์ลงไว้ในท้ายเล่มหนังสือนี้

หลักพุทธศาสนา ๑๒ ข้อ

โดย

นายคริสตมาส ฮัมเฟรย์

เอม. เอ. แอลแอล. บี

นายกพุทธสมาคม ลอนดอน

(1) Self-salvation is for any man the immediate task. If a man lay wounded by a poisoned arrow he would not delay extraction by demanding details of the man who shot it, or the length and make of the arrow. There will be time for ever increasing understanding of the Teaching during the treading of the Way. Meanwhile, begin now by facing life as it is, learning always by direct and personal experience.

(๑) การช่วยตัวเองให้รอดพ้น เป็นสิ่งที่แต่ละคนต้องลงมือทำทันที. เมื่อใครคนหนึ่งถูกยิงล้มลงด้วยลูกศรอาบยาพิษ เขาไม่ควรรื้อรอในการดึงเอาลูกศรออก เพราะไปมัวต้องการทราบรายละเอียดเสียก่อนว่า ใครเป็นผู้ยิง หรือว่าลูกศรนั้นยาวเท่าไร ทำด้วยอะไร เป็นต้น. เวลาจะมีเพียงพอสำหรับการเข้าใจในพระโอวาทยิ่งขึ้น ๆ เสมอ ในขณะที่กำลังดำเนินไปในธรรมปฏิบัติมันเอง. จงเริ่มต้นด้วยการมองดูชีวิต ตาม

ที่มันเป็นอยู่อย่างไร เสียแต่ในบัดนี้ตั้งแต่ขณะนี้เป็นต้นไปเกิด, ตีฆราวาสอยู่เสมอ โดยอาศัยสิ่งซึ่งเกิดขึ้นแก่ชีวิตจิตใจของตนเอง โดยตรง เป็นบทเรียน.

(2) The first fact of existence is the law of change or impermanence. All that exists, from a mole to a mountain, from a thought to an empire, passes through the same cycle of existence-i.e., birth, growth, decay and death. Life alone is continuous, ever seeking self-expression in new forms. "Life is a bridge ; therefore build no house on it." Life is a process of flow, and he who clings to any form, however splendid, will suffer by resisting the flow.

(๒) กฎความจริงข้อแรกที่สุด แห่งความมีความเป็นของสิ่งทั้งหลายนั้น คือ "กฎแห่งความเปลี่ยนแปลง" หรือความไม่คงอยู่ถาวร. ทุกสิ่งที่กำลังมีอยู่เป็นอยู่ นับตั้งแต่ไฟดำเล็กๆ ขึ้นไปจนถึงภูเขา, หรือจากความคิดฝัน ขึ้นไปจนถึงอาณาจักรที่สร้างขึ้นสำเร็จตามฝัน ล้วนแต่ผ่านไปในภพสังสาระ (กล่าวคือความวนเวียนของความมีความเป็น) วงเดียวกัน กล่าวคือวงกลมแห่งความเกิดขึ้นแห่งความงอกงาม ความเสื่อม และความแตกดับ. ลำพังชีวิตล้วน ๆ เป็นของไม่มีที่สิ้นสุด, กำลังแสวงหาโอกาสที่จะแสดงตัวมันเองออกมาในรูปใหม่แบบใหม่ เสมอไปไม่มีหยุด. ชาวจีนกล่าวไว้ว่า *ชีวิตคือสะพาน*

ฉะนั้น อย่าสร้างบ้านเรือนลงบนชีวิตนั้นเลย. ชีวิตคือเกลียวของความไหล, และบุคคลที่เข้าไปยึดมันต่อชีวิตจากใด ๆ แม้จะเป็นฉากที่สวยงามที่สุดก็ตาม เขาจะต้องได้รับทุกข์อันเกิดจากการทวนกระแส.

(3) The law of change applies equally to the 'soul'. There is no principle in an individual which is immortal and unchanging. Only the "Namelessness," the ultimate Reality, is beyond change, and all forms of life, including man, are manifestations of this Reality. No one owns the life which flows in him any more than the electric light bulb owns the current which gives it light.

(๓) กฎของความเปลี่ยนแปลง ตามที่กล่าวมานั้นนำไปใช้ได้กับสิ่งที่เรียกว่า "ตัวตน" โดยเสมอกันกับสิ่งอื่น ๆ. ไม่มีหลักเครื่องยืนยันอันใด ในแต่ละสิ่ง อันจะยืนยันว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ตาย และไม่เปลี่ยนแปลง. เว้นเสียแต่ "ภาวะซึ่งใครตงข้อให้ไม่ได้" กล่าวคือสัจภาวะอันตายตัว เท่านั้น, อันนี้ย่อมอยู่เหนือความเปลี่ยนแปลง. ชีวิตหลาย ๆ รูป หลาย ๆ แบบ รวมทั้งที่เป็นมนุษย์นี้ด้วย ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ถูกส่งออกมาจากสัจภาวะอันตายตัวนั้น. ไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของชีวิต ซึ่งกำลังไหลผ่านอยู่ในตัวเขา ได้มากไปกว่าที่หลอดไฟฟ้าจะเป็นเจ้าของกระแสไฟฟ้า ซึ่งกำลังไหลเข้าไปจุดไส้ในหลอดนั้นให้สว่าง.

(4) The universe is the expression of law. All effects have causes, and man's soul or character is the sum total of his previous thoughts and acts. Karma, meaning action-reaction, governs all existence, and man is the sole creator of his circumstances and his reaction to them, his future condition, and his final destiny. By right thought and action he can gradually purify his inner nature, and so by self-realisation attain in time liberation from rebirth. The process covers great periods of time, involving life after life on earth, but ultimately every form of life will reach Enlightenment.

(๔) โลกนี้ทั้งโลก คือ ฝีมือลายมือที่กฎธรรมชาติ (คือ สัจภาวะอันตายตัว) นั้นแสดงออกมาให้เห็น. สิ่งซึ่งเป็นผล ล้วนแต่มีเหตุ. สิ่งซึ่งเราพากันเรียกว่า *ตัวตน* หรือลักษณะ ประจำตัวตน ของมนุษย์เรา นี้ ก็คือผลรวบยอดของความคิดนึก และการกระทำอันมีมาแล้วในอดีต ของมนุษย์นั่นเอง. *กรรม* ซึ่งหมายรวมทั้งการกระทำ และผลอันเกิดจากการกระทำนั้น ๆ ย่อมบังคับบัญชาอยู่เหนือสิ่งทุกสิ่ง ซึ่งกำลังมีกำลังเป็น, และ มนุษย์นั่นเอง ซึ่งเป็นผู้สร้างเหตุการณ์ต่าง ๆ ขึ้นใส่ตัวเขา พร้อมทั้งผลสะท้อนต่อ ๆ ออกไปจากเหตุการณ์นั้น ๆ, สร้าง สภาพอนาคตของเขา และโชคชะตาสุดท้ายของเขา. โดยอาศัย การกตัญญูและกระทำชอบ เขาย่อมสามารถทำสันดานในภายใน ของเขาให้บริสุทธิ์ขึ้นทีละน้อย ๆ. และอาศัยการเห็นความจริง

อย่างแจ่มแจ้งของเขาเอง ภายในเวลาอันสมควร เขาย่อมลุถึงความเป็นอิสระ พ้นจากการที่ต้องเวียนมาเกิดใหม่. ความค่อยเป็นค่อยไปเช่นว่านี้ อาจกินเวลานานหลายกัลป์ นับรวมทั้งการเกิดแล้วเกิดอีกบนแผ่นดินโลกนี้ ก็จริง, แต่ว่าในที่สุดชีวิตที่กำลังเป็นอยู่ในบัดนี้ ทุกรูปทุกแบบ จะเข้าถึงการตรัสรู้ โดยจะเป็นอย่างอื่นไปไม่ได้.

(5) Life is one and indivisible, though its ever-changing forms are innumerable and perishable. There is, in truth, no death, though every form must die. From an understanding of life's unity arises compassion, a sense of identity with the life in other forms. Compassion is described as "the Law of laws—eternal harmony," and he who breaks this harmony of life will suffer accordingly and delay his own Enlightenment.

(๕) ชีวิตเป็นของสิ่งเดียว และแบ่งแยกไม่ได้, 'แม้ว่ามันจะมีรูปร่างซึ่งกำลังเปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อยไปไม่หยุดหย่อน อันมีจำนวนนับไม่ไหว และเป็นของพังทลายได้ก็ตาม. ตามความจริงนั้น ความตายของชีวิต ไม่มี, แม้ว่ารูปหนึ่งแบบหนึ่งของชีวิต จะต้องละลายไปทุกๆแบบ. จากความเข้าใจซึ่งถึงความที่ชีวิตเป็นของอันเดียวกันหมด นี้เอง ย่อมเกิดความเมตตา กล่าวคือ ความรู้สึกต่อชีวิตในรูปอื่นๆ ว่าเป็นชีวิตอันเดียวกัน

ทั้งนี้. ความเมตตาที่ท่านยกขึ้นเป็น “กฎแห่งความเข้ากันได้ ไม่มีที่สิ้นสุด,” ผู้ใดละเมิดกฎแห่งเมตตา หรือความเข้ากันได้ได้สนิทระหว่างชีวิตต่อชีวิต นี้แล้ว ผู้นั้นจะต้องทนรับผลคือความเห็นช้าในการตรัสรู้ของตนเอง โดยเพียงพอกันกับความละเมิดของตนที่เดียว.

(6) Life being One, the interests of the part should be those of the whole. In his ignorance man thinks he can successfully strive for his own interests, and this wrongly-directed energy of selfishness produces suffering. He learns from his suffering to reduce and finally eliminate its cause. The Buddha taught four Noble Truths: (a) The omnipresence of suffering; (b) its cause, wrongly directed desire; (c) its cure, the removal of the cause; and (d) the Noble Eightfold Path of selfdevelopment which leads to the end of suffering.

(๖) เมื่อชีวิตมีเพียงชีวิตเดียวเช่นนี้ ผลได้ผลเสียของคนแต่ละส่วน ก็คือผลได้ผลเสียของคนทั้งหมดกันเอง. เพราะไม่ทราบเรื่องนี้ มนุษย์ก็คิดว่าเขาสามารถเก็บเกี่ยวเอาผลประโยชน์เพื่อตัวเขาโดยเฉพาะ ไม่เกี่ยวกับคนอื่นเลย ก็ทำได้. แรงอำนาจแห่งความเห็นแก่ตัว ซึ่งพุ่งไปอย่างผิดๆ เช่นนี้ ย่อมก่อให้เกิดความทุกข์ขึ้น. และเขาย่อมศึกษาจากความทุกข์ของเขานั้นเอง เพื่อบรรเทามันเสียในเบื้องต้น และตัดรากเง่า

มันเสียในที่สุด. พระพุทธองค์ ได้ทรงสอนความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการไว้ คือ (ก) ความเต็มใจด้วยทุกข์. (ข) ต้นเหตุของความทุกข์นั้น ๆ, กล่าวคือความปรารถนาอันพุ่งไปผิด. (ค) การดับทุกข์นั้น ๆ, กล่าวคือการเพิกถอนต้นเหตุของมันเสียให้สิ้น. และ (ง) วิธีอันประเสริฐประกอบด้วยองค์แปดประการ เพื่อความบ่มตัวเอง อันเป็นทางนำไปสู่ความสิ้นสุดแห่งความทุกข์นั้น ๆ.

(7) The Eightfold Path consists in Right (or perfect) Views or preliminary understanding, Right Aims or Motive, Right Speech, Right Acts, Right Livelihood, Right Effort, Right Concentration or mind-development, and, finally, Right Samadhi, leading to full Enlightenment. As Buddhism is a way of living, not merely a theory of life, the treading of this Path is essential to self-deliverance. "Cease to do evil, learn to do good, cleanse your own heart: this is the Teaching of the Buddhas."

(๗) วิธีอันประกอบด้วยองค์แปดประการนั้น คือ ประกอบด้วย ความเห็นถูก หรือความเข้าใจถูก ในเบื้องต้น

๑ ความมุ่งหมายหรือความดำริที่ชอบ ๑ พุศชอบ ๑ ทำชอบ ๑ เลี้ยงชีพชอบ ๑ พยายามชอบ ๑ ดำรงสติชอบ ๑ และองค์สุดท้าย คือการเพ่งจิตอย่างถูกต้อง ๑ ซึ่งนำไปสู่สมาธิเต็มที่ หรือการตรัสรู้. เพราะ พุทธศาสนาเป็นวิธีแห่งการครอง

ชีวิตแบบหนึ่ง มิใช่เป็นเพียงข้อคิดล้วน ๆ อันเกี่ยวกับชีวิต
 อย่างเดียว, ฉะนั้น การปฏิบัติดำเนินไปตามทางมีองค์แปดนี้
 จึงเป็นตัวแก่นสาร ของการทำตนให้หลุดพ้น. “จดเว้นไม่ทำ
 ชั่ว, พยายามทำดี, ทำใจของท่านให้สะอาด นี่คือคำสอน
 ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย.”

(8) Reality is indescribable, and a God with attributes is not the final Reality. But the Buddha, a human being, became the All-Enlightened One, and the purpose of life is the attainment of Enlightenment. This state of Consciousness, Nirvana, the extinction of the limitations of self-hood, is attainable on earth. All men and other forms of life contain the potentiality of Enlightenment, and the process therefore consists in becoming what you are. “Look within : thou art Buddha.”

(๘) สัจภาวะนั้น เป็นสิ่งซึ่งมีลักษณะบรรยายไม่ได้
 พระเป็นเจ้ารวมทั้งคุณสมบัติประจำพระเป็นเจ้า ก็ไม่ใช่สัจ-
 ภาวะอันสุดท้าย. แต่พระพุทธองค์ ซึ่งเป็นมนุษย์ ได้เป็นผู้
 ตรัสรู้สิ่งทั้งปวง, อนึ่ง จุดที่ประสงค์ของชีวิต ก็คือการตรัสรู้
 นั้นเอง. ระดับแห่งจิตในขั้นนี้ กล่าวคืออินพพาน ซึ่งเป็น
 ความดับแห่งความยึดติดในความเป็นตัวเป็นตนนั้น เป็นสิ่งที่
 เราอาจได้ถึงบนแผ่นดินผืนนี้. มนุษย์ตลอดถึงชีวิตที่กำลังอยู่

ในรูปอื่น ๆ (นอกไปจากรูปมนุษย์) ทั้งหมดก็ล้วนแต่มีอำนาจ ซึ่งจะทำให้ตรัสรู้ได้ อยู่ในตัวพร้อมแล้วทั้งนั้น, เพราะฉะนั้น การดำเนินไปสู่นิพพานโดยอำนาจนั้น เรื่อย ๆ ก็รวมอยู่ในความ ค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งท่านกำลังมีอยู่นั่นเอง. “จงมองดูข้างในซี ท่านเป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งเหมือนกัน.”

(9) From potential to actual Enlightenment there lies the Middle Way, the Eightfold Path “from desire to peace,” a process of selfdevelopment between the “opposites,” avoiding all extremes. The Buddha trod this Way to the end, and the only faith required in Buddhism is the reasonable belief that where a Guide has trodden it is worth our while to tread. The Way must be trodden by the whole man, not merely the best of him, and heart and mind must be developed equally. The Buddha was the All-Compassionate as well as the All-Enlightened One.

(๙) จากการตรัสรู้ชนิดที่ยังเป็นเพียงความหวัง ไปจนถึงการตรัสรู้แล้วจริง ๆ นั้น มีทางสายกลางทอดไว้ให้เดิน, คือทางประกอบด้วยองค์แปด “จากความดิ้นรนไปสู่ความสงบ,” เป็นการคืบหน้าของการบ่มตัวเองไปในระหว่างสิ่งซึ่งผิดตรงกันข้าม และหลีกเลี่ยงเสียจากการเล่นเตลิดเกินขอบเขตทุก ๆ อย่าง. พระพุทธองค์ได้ทรงดำเนินไปตามนี้จนถึงที่สุดแล้ว ฉะนั้น ในพุทธศาสนานี้ จึงต้องการแต่ความเชื่อ ชนิดที่เชื่อโดยมีเหตุผล

เพียงพอว่าทางที่ท่านผู้นำได้เดินไปจนถึงที่สุดแล้วนั้น ย่อมคุ้มค่าของเวลา ในการที่เราจะเดินตาม. ทางๆนี้ ต้องเดินกันทุกคน มิใช่เฉพาะแต่คนที่ใครเห็นว่าดีกว่าเขาทั้งหมด, ทั้งหัวใจบัจฉิตใจ ต้องเจริญสูงเสมอกันด้วย. พระพุทธองค์เป็นผู้กรุณาต่อสรรพสัตว์ เช่นเดียวกับที่เป็นผู้รู้ในสรรพสิ่ง.

(10) Buddhism lays great stress on the need of inward concentration and meditation, which leads in time to the development of the inner spiritual faculties. The subjective life is as important as the daily round, and periods of quietude for inner activity are essential for a balanced life. The Buddhist should at all times be "mindful and self-possessed," refraining from mental and emotion attachment to "the passing show." This increasingly watchful attitude to circumstance, which he knows to be his own creation, helps him to keep his reaction to it always under control.

(๑๐) พุทธศาสนาย้าหนัก ไปในทางต้องการให้ผู้ปฏิบัติรวบรวมกำลังจิต และเพ่งพิจารณา ในด้านใน ก็จะนำเขาไปสู่ความแก่จัดของอินทรีย์ในฝ่ายจิต และที่เป็นภายใน. การบำเพ็ญประโยชน์ทางจิตที่ได้รับเฉพาะตนผู้เดียวนี้ เป็นสิ่งสำคัญเหมือนกับหน้าที่ประจำวันอื่น ๆ อันตนจะพึงทำ. เวลาที่ทำความสงบจิต เพื่อให้เกิดกรรมนิมิตภาพ (คือความคล่อง

แล้วพร้อมที่จะตรัสรู้) แก่จิตนั้น นับว่าเป็นตัวแก่นสารของชีวิตที่มีการประทับประคองไว้ตามทางธรรม. พุทธบริษัทควรเป็น “ผู้มีสติ และคุ้มครองตนเองได้” อยู่เสมอทุกเวลา เว้นขาดเสียจากการหลงติดอกติดใจ และพุ่งไปตามอารมณ์ยั่วยวน ที่ “ผ่านมาชั่วแล่น.” กิริยาที่เขามีสติสัมปชัญญะต่อสิ่ง ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเขา สมบูรณ์รอบคอบยิ่งขึ้นเป็นลำดับๆ ซึ่งเขาก็ทราบดีว่า เป็นคุณธรรมที่เขาสร้างขึ้นมาเองนี้ ย่อมจะช่วยให้เขาสามารถควบคุมการที่เขาจะทำตอบ ต่อสิ่งใดๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับนั้น ให้อยู่ในอำนาจของเขาได้เสมอไป.

(11) The Buddha said: “Work out your own salvation with diligence.” Buddhism knows authority for truth save the intuition of the individual, and that is authority for himself alone. Each man suffers the consequences of his own acts, and learns thereby, while helping his fellow men to the same deliverance; nor will prayer to the Buddha or to any God prevent an effect from effowing its cause. Buddhist monks are teachers and exemplars, and in no sense intermediates between Reality and the individual. The utmost tolerance is practised towards all other religions and philosophies, for no man has the right to interfere in his neighbour’s journey to the Goal.

(๑๑) พระพุทธองค์ตรัสว่า “จงสร้างความปลอดภัยของท่านเองให้สำเร็จด้วยความแข็งขันเถิด.” พุทธศาสนาไม่

ใช้อำนาจบัญญัติอะไรไว้ตายตัว เกี่ยวกับความจริงที่ใครจะบรรลุดี, แต่ปล่อยให้เขาเข้าใจซึมซาบของเขาเอง ให้เป็นอำนาจบัญญัติของเขาเองโดยเฉพาะ. ทุกคนยอมทนเสวยผลแห่งการกระทำของตนเอง และศึกษาหาความจริงจากการเสวยผลกรรมนั้นเอง, ทั้งในขณะนั้น ก็กำลังช่วยเพื่อนฝูงของตน ให้ได้รับความรอดพ้นอย่างเดียวกันด้วย, ทั้งไม่ทำการอ้อนวอนต่อพระพุทธรองค์ หรือต่อพระเป็นเจ้าองค์ใด ๆ ว่าให้ทรงช่วยห้ามกัน อย่าให้ผลกรรมติดตามเหตุของมัน มาสู่ตัวเขา. บรรดาพระพุทธรสาวกทั้งหลาย ย่อมเป็นทั้งครูผู้สอน และผู้ทำตัวอย่างให้ดู, ไม่ได้ทำตนเป็นเอเย่นต์หรือสื่อกลางระหว่างสัจภาวะ กับบุคคลผู้ปรารถนาจะถึงสัจภาวะนั้นเลย ไม่ว่าโดยทางใด. พุทธศาสนายอมอะลุ่มอะหล่วย จนถึงสุดขีดที่จะอะลุ่มอะหล่วยได้ ต่อบรรดาศาสนาและปรัชญาของพวกเขาอื่น ๆ ทุกคน เพราะว่าไม่มีใครทรงไว้ซึ่งสิทธิอันชอบธรรมในอันที่จะเข้าไปขัดขวางทางดำเนินไปสู่จุดยอดแห่งความปรารถนาของเพื่อนร่วมโลกด้วยกัน.

(12) Buddhism is neither pessimistic nor "escapist," nor does it deny the existence of God or soul, though it places its own meaning on these terms. It is, on the contrary, a system of thought, a religion, a spiritual science

and a way of life, which is reasonable, practical and all-embracing. For over two thousand years it has satisfied the spiritual needs of nearly one-third of mankind. It appeals to the West because it has no dogmas, satisfies the reason and the heart alike, insists on self-reliance coupled with tolerance for other points of view, embraces science, religion, philosophy, psychology, ethics and art, and points to man alone as the creator of his present life and sole designer of his destiny.

Peace to all Beings

(๑๒) พุทธศาสนา ไม่ใช่ลัทธิแห่งการมองสิ่งทั้งหลายในแง่ร้าย และทั้งไม่ใช่ “ลัทธิที่สอนให้คอยแต่จะหลบหนี,” และทั้งไม่ใช่ลัทธิที่ปฏิเสธความมีอยู่แห่งพระเป็นเจ้า หรือความมีอยู่แห่งสิ่งที่เรียกกันว่า *ตัวตน*, แม้ว่าพุทธศาสนาจะได้ให้ความหมายตามแบบแห่งพุทธศาสนา แก่คำว่า *พระเป็นเจ้า* กับคำว่า *ตัวตน* นั้นเสียใหม่แล้ว. แต่ตรงกันข้ามทีเดียว, พุทธศาสนานั้นเป็นทั้งระบอบความคิด เป็นทั้งศาสนา เป็นทั้งวิทยาศาสตร์ทางจิต เป็นทั้งทางดำเนินของชีวิต และประกอบอยู่ตามหลักแห่งเหตุผล, ไม่เหลือวิสัยแห่งการปฏิบัติ, และเข้าไหนเข้าได้ไปทุกทาง. เป็นเวลากว่าสองพันปีมาแล้วที่พุทธศาสนาได้ทำให้ความปรารถนา ทางฝ่ายด้านจิตใจ ลุถึงผล

ตามที่ตนปรารถนา ให้แก่นุญช้เกือบหนึ่งในสาม ของพลโลก
 ทั้งสิ้น. พุทธศาสนากล้าเสนอตัวเองให้ชาวตะวันตกรับเอา ก็
 เพราะเหตุว่า พุทธศาสนาไม่มีหลักลัทธิอันใด ที่มีการบัญญัติ
 เอาเองตามใจชอบอย่างงมงาย, และเป็นศาสนาที่ทำให้เกิดความ
 พอใจขึ้นได้ ไม่ว่าจะเอาเหตุผลเป็นประมาณ หรือจะเอาความ
 รู้สึกของจิตใจเป็นประมาณ ก็ตาม, เป็นศาสนาที่รับเราให้ใช้
 ความแน่ใจของตัวเองเป็นใหญ่ และพร้อมกันนั้น ก็มีการ
 ผ่อนผันสั้นยาว ต่อความคิดเห็นของชนพวกอื่นด้วย, สามารถที่
 จะกลมกลืนกันได้กับ วิทยาศาสตร์ ศาสนา ปรัชญา จิตวิทยา
 ธรรมจริยา และศิลปะ, และเป็นศาสนาซึ่งเมื่อมีปัญหาขึ้นว่า
 ใครเป็นผู้สร้างชีวิตปัจจุบัน และใครเป็นผู้บังคับโชคชะตาของ
 มนุษย์แต่ละคนให้เป็นไป ก็ตอบชี้ไปยังตัวมนุษย์ผู้นั้น นั่นเอง

สันติสุข จงมี แค่สรรพสัตว์

๖ ๘ ๖ ๘
บันทึกท้ายเรื่อง

บทกวีท้ายเรื่อง

ผู้ที่ได้อ่านต้นฉบับก่อนนำลงพิมพ์ ได้ท้วงว่า สำเนาคำแปลนี้ ไม่เหมือนกับสำเนาคำแปลในสมุดเอกสารพุทธธรรม ซึ่งแปลโดยท่านเจ้าคุณศรีวิสุทธิญาณฯ ขอทำความเข้าใจไว้ในที่นี้ว่า การแปลเสียใหม่ไม่ถือเอาตามสมุดเอกสารฉบับนั้น ๆ ก็เพื่อให้อ่านเข้าใจได้ง่ายๆ แทนที่โดยไม่ต้องนึก สำหรับพวกที่ไม่เคยชินกับธรรมะ เช่น พวกนักศึกษาหนุ่ม, และสำหรับ อุบาสก อุบาสิกา ที่ไม่คุ้นกับคำอธิบายธรรมะด้วยภาษาไทยในสำนวนฝรั่งสั้นๆ แปลคำต่อคำเช่นนั้น. ไม่ใช่เพราะมีความเห็นแย้งสำนวนคำแปลซึ่งแปลอย่างเร่ร่อน และรักษารูปพยัญชนะนั้นแต่อย่างใด.

— ผู้แปล

ต่อไปนี่ คือคำอธิบายที่จะชี้ให้เห็นชัดยิ่งขึ้นว่า ข้อไหนสรุปเป็นหัวข้อสั้น ๆ ได้ว่าอย่างไร และทำไมจึงเป็นเช่นนั้น.

ข้อ ๑

ลงมือทำทันทีที่ทราบว่าคุณมีทุกข์

ข้อนี้อยู่ในรูปของพุทธภาษิต ที่พระองค์ตรัสตำหนิผู้ที่ไม่สนใจในการปฏิบัติตามอริยสัจ ๔ เพราะมัวแต่อยากไปสงสัยในปัญหาที่ว่าตายแล้วเกิดหรือไม่ โลกเที่ยงหรือไม่ มีที่สุดหรือไม่ คนที่ตายไปเกิดใหม่นั้น คนเดียวกันหรือไม่ ฯลฯ แล้วพระองค์ตรัสเปรียบด้วยคนถูกลูกศร. เป็นอันว่า นายฮัมเฟรย์ ได้จำลองเอาพระพุทธภาษิตมาทักคุ่น จึงไม่เป็นปัญหาอย่างใดเลย. แล้วเขายังแถมอธิบายเป็นทำนองตอบคำถามไว้ด้วยเสร็จ เผื่อใครจะเกิดสงสัยขึ้นว่า ถ้าไม่ให้ถามหรือไม่ให้เรียนอะไรเสียให้เพียงพอก่อนแล้ว จะปฏิบัติได้อย่างไร. เขาตอบไว้เสร็จว่า การดำเนินทางนี้ เมื่อเดินไปนั้นแหละ เป็นการเรียนไปพร้อมกันในตัว เวลาที่มีเพียงพออยู่ในนั้น ไม่ต้องรอเรียนจบพระไตรปิฎก เป็นต้น แล้วจึงลงมือปฏิบัติ. ให้ดูสิ่งที่เกิดขึ้นแก่ชีวิตที่ตนรู้สึกด้วยใจเอง แล้วหากำตอบเอาจาก

นั้น จะได้คำตอบที่ถูกต้องยิ่งกว่าการอ่านหรือการฟังจากผู้อื่น ซึ่งช่วยได้แต่เพียงขั้นต้น ๆ.

ข้อ ๒ สิ่งที่ไม่เที่ยง

หมายถึงชีวิต และแบบหรือรูปต่าง ๆ ของชีวิต ไม่ว่าจะ
จะเป็นวัตถุ หรือเป็นนามธรรม ล้วนแต่ตกอยู่ใต้กฎแห่งความ
ไหลเวียน จึงไม่เที่ยง. ชีวิตไหลเลื่อนไปเป็นวงเหมือนล้อรถ
คืนตะขาบ ชาวจีนจึงว่า ชีวิตนี้เหมือนสะพานเลื่อน. ครั้น
ใครเข้าไปยึดถือเอาคอนใดคอนหนึ่ง หรือรูปใดรูปหนึ่งเป็น
ของตัว เขาก็ต้องใจหายใจว่า กระหืดกระหอบไปตามความ
ไหลเลื่อนเปื้อนของชีวิต ซึ่งเปลี่ยนรูปเสมอไม่หยุดหย่อน
ชีวิตนั้น ที่แท้ไม่มีตัว, แต่ได้สมมตลงบนตัวความไหลนั้นเอง
เป็นตัวชีวิต และถือว่าไม่มีที่สิ้นสุด เพราะสิ่งที่ไหลเลื่อนนั้น
คงทยอยตามกันเข้ามาไม่ขาดสาย เป็นอนันตกาล. หมายความว่า
สั้น ๆ ว่า สังขารทั้งหลายแล้ว ก็ต้องไม่เที่ยงคือเปลี่ยนเสมอ
ความเปลี่ยนนั้นมีเป็นอนันตกาล เพราะฉะนั้น ชีวิตจึงถูกถือว่า
เป็นอนันตกาล คือมีไม่สิ้นสุด.

ข้อ ๓ สิ่งที่เที่ยง

ข้อนี้หมายถึงธรรมะประเภทสังขตะ คือเป็นวิสังขาร
ได้แก่นิพพาน. เมื่อจะปฏิเสธฝ่ายที่ไม่เที่ยง อย่าให้เข้ามาปะปน
กับฝ่ายที่เที่ยง นายฮัมเฟรย์ จึงกล่าวปฏิเสธอย่างเด็ดขาด
อีกครั้งหนึ่ง คือปฏิเสธ “ตัวตน” ซึ่งเคยเข้าใจกันว่า เที่ยง,
ซึ่งว่าเป็นสิ่งที่ตกอยู่ภายใต้กฎแห่งความเปลี่ยนแปลง เช่นเดียวกับ
กับสิ่งที่ไม่เที่ยงและเห็นได้ง่ายๆ ทั้งหลาย. ยกเว้น “ภาวะซึ่ง
ใครดั่งขอให้ไม่ได้” เสียแล้ว สิ่งนอกนั้นไม่มีหลักอะไรในตัว
มันเอง อันแสดงให้เห็นว่ามันเป็นของเที่ยง, ยิ่งดูไปพิจารณาไป
ยิ่งเห็นว่าไม่เที่ยงมากขึ้นทุกที. แล้วยืนยันไว้ว่า พวกสังขาร
ทั้งหลายนั้น ออกมาจากวิสังขาร ซึ่งข้อนี้พุทธบริษัทในประเทศไทย
ก็เคยยืนยันกันเหมือนกัน เพราะถือว่า กฎที่บังคับ
ให้สิ่งทั้งปวงเวียนไป (คือ เกิด เจริญ เสื่อม ตับ) เป็น
สิ่งที่มีอยู่ และกฎนี้เป็นธรรมะประเภทวิสังขาร หรือสังขตะ,
เป็นตัวบังคับกาลให้สิ่งทั้งหลายที่เป็นสังขาร ไหลเวียนเลื่อนลอย
ไป และสมมติเรียกเกลียวแห่งความไหลเลื่อนนั้นว่าชีวิต มี
หลายรูปหลายแบบ เพราะมันเปลี่ยนเรื่อยไป. ตลอดเวลาที่
กฎอำนาจบังคับอันนั้นยังมีอยู่เพียงใด ชีวิตก็ยังคงมีอยู่เพียงนั้น

เพราะว่าความไหลของสิ่งทั้งหลายยังมีอยู่เพียงนั้น. ฉะนั้น ชีวิตจึงพลอยเป็นอนันตกาลไปด้วย เช่นเดียวกับที่ วิสังขารเป็นอนันตกาล แต่เป็นอนันตกาลคนละแบบ คือ อันหนึ่งไหล อันหนึ่งหยุด. อันไหนอยากพ้นทุกข์ ก็จงหลีกเลี่ยงมาเสียจากการไหล เข้ามาอยู่เสียกับอันที่หยุด ก็แล้วกัน. นายฮัมเฟรย์ จึงเห็นว่าจำเป็นที่จะต้องชี้ หรือกล่าวถึงสิ่งที่เที่ยง หรือหยุดนี้ไว้ด้วย ให้เป็นคู่กันกับสิ่งที่ไหลไม่หยุด เขาจึงกล่าวไว้เป็นข้อที่สาม. และว่าความไหลนั้น ใครเข้ายึดเอาเป็นเจ้าของไม่ได้ ถ้าใครซึนทำ ก็มีผลเท่ากับที่หลอดไฟฟ้า จะเกิดยึดเอาว่า มันเองเป็นเจ้าของกระแสไฟฟ้าที่ไหลเข้าไปจุดไส้ในหลอดนั้นให้สว่าง ซึ่งก็เป็นคำอธิบายที่ชัดเจนก็อยู่แล้ว. ทั้งนี้ ก็เพื่อให้เกิดความเบื่อหน่ายต่อสิ่งไม่เที่ยง หันไปสนใจในสิ่งที่เที่ยงนั่นเอง.

ข้อ ๔

กฎแห่งกรรม

นี่กล่าวถึงเหตุผล และกฎแห่งเหตุผล. สากลโลกเป็นผลแห่งการไหลเวียนของสิ่งที่ไหลเวียน และถือว่าอำนาจที่ทำให้ไหลเวียนนั้นอยู่ที่กฎประจำโลก หรือประจำสิ่งทั้งปวงนั่นเอง.

สิ่งที่เป็นเหตุ ย่อมให้เกิดผล หรือกล่าวกลับกันก็ว่า ผลทั้งหลาย
 ย่อมมีเหตุ จึงเกิดขึ้นได้. ที่เคยเป็นผลในระยะหนึ่ง กลับกลายเป็น
 เหตุในระยะต่อมาก็ได้ เช่นแม่ให้เกิดลูก แล้วลูกนั้นก็กลายเป็น
 แม่ให้เกิดลูก ฯลฯ ต่อไปอีกไม่มีที่สิ้นสุด. แล้วมีกฎละเอียด
 ช้อนอยู่ในนั้นอีกว่า เหตุละเอียดประณีตหายาบลาวมากน้อย
 อย่างไร ผลย่อมเกิดขึ้นอย่างนั้น. ทุกอย่างมีกฎตายตัว แต่มี
 มากเกินกว่าที่จะคำนวณไหว และเราไม่สามารถมองทะลุลงไป
 ได้ถึงเหตุเสมอไป หรือแทบจะกล่าวได้ว่า ไม่อาจมองเห็นเหตุ
 เลยก็ว่าได้ เราจึงสนใจกันอยู่เพียงแก่ผล และคอยแต่จะเข้าใจผิด
 ไปต่างๆ นานา. กรรมก็คือกฎแห่งเหตุผล จึงได้บังคับบัญชา
 อยู่เหนือสิ่งทุกสิ่งที่เป็นเหตุและเป็นผล ซึ่งไม่ยกเว้นอะไรเลย
 นอกจากนิพพานอย่างเดียว, เพราะนิพพานเป็นที่ดับแห่งเหตุ
 และผล. เหตุผลย่อมไหลเวียนไปตามอำนาจแห่งกฎของมันเอง
 เขาจึงว่า มนุษย์เป็นผู้สร้างอนาคตและบังคับโชคชะตาของตน
 เอง แล้วแต่ว่าตัวเหตุผลนั้นมันเป็นไปอย่างไร เพราะว่า ตัว
 ความเป็นไปแห่งเหตุผลนั้นแหละคือตัวมนุษย์. ที่เกี่ยวกับการ
 พันทุข์นั้น อธิบายว่าเหตุผลเดินไปในทางแห่งวิชา หรือ
 ญาณ หรือความรู้ ก็เป็นเหตุผลฝ่ายกุศล มันค่อยเป็นค่อยไป
 ของมันเอง เพราะชีวิตคือการศึกษา แต่จะช้ามากหรือช้าน้อย

นั้น อยู่ที่เหตุผลพิเศษเฉพาะราย ทุกชีวิตจึงไหลไปยังการ
ตรัสรู้ คือเหตุผลไหลไปทางสูง มีจุดยอกอยู่ที่ใต้ตรัสรู้ซึ่ง
ทำให้หยุดไหล. เพราะได้สิ่งซึ่งทำให้หยุดอยาก หยุดต้องการ
จึงหยุดไหล. นายฮัมเฟรย์ จึงยืนยันซ้ำไว้ในข้อนี้ว่า ชีวิต
ทุกรูปทุกแบบจะต้องตรัสรู้ ในที่สุดไม่ช้าก็เร็ว จะเป็นอย่างอื่น
ไม่ได้.

ข้อ ๕

เมตตา

ข้อนี้ เกือบจะไม่ต้องอธิบายอะไรก็ได้. เมตตาที่แท้จริง
หรือเมตตาบริสุทธิ์นั้น ไม่ใช่ความรัก ไม่ใช่ตั้งอยู่บนอำนาจ
ของตัณหา แต่ตั้งอยู่ด้วยอำนาจของปัญญา คือรู้ว่าชีวิตทุกรูป
ทุกนามนั้น เป็นของอันเดียวกัน หรือชีวิตมีเพียงอันเดียว
เช่นเดียวกับอากาศเป็นอากาศอันเดียว. พอเข้าใจถูก เมตตา
ชนิดที่มันคงไม่เปลี่ยนแปลงก็มีมาเอง. และเมตตานั้นเป็นความ
จริงอันหนึ่งเหมือนกัน ทุกคนต้องผ่านความจริงอันนี้ ไปหา
ความจริงใหญ่ หรือที่รวมของความจริง กล่าวคือการตรัสรู้.
ฉะนั้นผู้ที่อยากจะตรัสรู้ จึงข้ามเมตตาไปไม่ไหว และไม่มีทาง.

ข้อ ๖

อริยสัจ

นายฮัมเฟรย์ พรรณนาภูเขาลูกเดียวกัน แต่เป็นอีก
ตำแหน่ง ซึ่งเราไม่ค่อยได้พูดกันคือแทนที่จะพูดว่าทุกข์เกิดมา
จากตัณหา พูดว่าทุกข์เกิดมาจาก ความสำคัญผิดหรือเข้าใจผิด
ที่จริงเรื่องนี้ แม้ที่อยู่ในรูปพุทธภาษิตเอง ก็กล่าวไว้หลายอย่าง:
ในอริยสัจทั่วไป ตรัสว่าทุกข์มาจากตัณหา; ในอริยสัจใหญ่ คือ
ปฏิจจสมุปบาท ว่าทุกข์มาจากอวิชชา หรือความไม่รู้; และ
ในบางแห่งมีนัยอันวางไว้ว่า ทุกข์มาจากอุปาทาน คือความ
ยึดถือ. ที่กล่าวไว้หลายอย่างเช่นนี้ ไม่ใช่เป็นการกล่าวผิด เป็น
แต่กล่าวให้เหมาะกับเรื่องนั้นๆ เพราะไม่ว่าอะไรที่เป็นฝ่าย
อกุศล หรือสังขารแล้วมันก็ไปสู่อุคอยู่ที่อวิชชาด้วยกันทั้งนั้น.
ตัณหาหรืออุปาทานก็ตาม ล้วนมาแต่อวิชชา. และยังมีทางที่
จะกล่าวได้อีกหลายอย่าง ในฐานะเป็นมูลเหตุแห่งทุกข์. ข้าพเจ้า
จึงว่า เรากำลังกล่าวถึงภูเขาลูกเดียวกัน. ข้อความนอกนั้น เข้า
ใจกันอยู่ดีแล้วในประเทศไทยเรา.

ข้อ ๗

มรรคมืองค์แปด

รายละเอียดอันเกี่ยวกับองค์แปดนั้น ไม่ต้องอธิบาย

สำหรับพุทธบริษัทชาวไทยเรา. แต่มีข้อที่ต้องยากันอยู่เสมอๆ เพื่อ *กันลิม* ว่ามรรคนั้นมีไว้สำหรับเดินตาม ไม่ใช่เพียงเขียนแผนที่สำหรับเรียน. และการเดินตามมรรคเป็นลำดับไปนั้นแหละ คือตัวการกระทำเพื่อเข้าถึงการตรัสรู้. ไม่ทำชั่ว ทำดี ทำให้ใสสะอาด ๓ อย่างนี้ ก็คือมรรคนั่นเอง คือขยายออกเป็นแปดก็ได้. เท่ากับที่ “แปด” ขององค์มรรค ย่นลงให้เหลือเพียง “สาม” ก็ได้เช่นเดียวกัน.

ข้อ ๘

ตรัสรู้ได้ทุกคน

ข้อนี้เป็นข้อที่ไม่ค่อยจะชินหู สำหรับพวกพุทธบริษัทฝ่ายเถรวาท เช่นในประเทศไทยเรา. แต่สำหรับฝ่ายมหายานนั้น ก็เป็นของธรรมดา. และความเป็นมหายานหรือยานใหญ่ของเขา ก็มีใจความสำคัญ อยู่ตรงที่ทำให้ทุกคนมีหวังที่จะตรัสรู้นี้เอง และทิ้งสอนให้รอคอยกันด้วย. แต่เมื่อเอาความจริง ความถูกเป็นเกณฑ์กันแล้ว ทั้งเถรวาท และมหายานก็ต้องยอมรับตรงกัน. คือเมื่อยอมรับว่า ชีวิตทุกรูปทุกแบบ มีการตรัสรู้เป็นจุดที่ประสงค์ถึงที่กล่าวมาแล้วในข้อที่ ๔ แล้ว ในข้อนี้ก็ไม่มีปัญหาอะไร. การที่ *นายฮัมเฟรย์* กล่าวกันว่า

เราอาจตรัสรู้ได้บนแผ่นดินผืนนี้ ก็เพราะว่าโลกนี้เหมาะสำหรับ
 เป็นบทเรียนแห่งการตรัสรู้ยิ่งกว่าพรหมโลกหรือเทวโลก เพราะ
 พระพุทธเจ้าตรัสรู้บนโลกนี้. ทิวอำนาจที่จะทำให้ตรัสรู้ มีอยู่
 ในตัวพร้อมแล้วทุกคนนั้น เป็นการกล่าวถูกอย่างยิ่ง เพราะว่า
 ทุกคนกำลังไหลไปนิพพาน ผิดกันเพียงแต่ยังอยู่ใกล้ไกลกว่า
 กันเท่านั้น. เมื่อมีเจตนาอยากจะพ้นทุกข์ อันนั้นแหละ จะเป็น
 กำลังอำนาจที่ทำให้คนร่นไปยังความพ้นทุกข์เอง โดยไม่รู้สีก้าว.
 ยิ่งได้ผ่านทุกข์มามาก ๆ ก็ยังมีอำนาจมากขึ้นเสมอ. ส่วน
 สมรรถภาพดั้งเดิมของจิตใจนั้น แม้ที่สุดแต่ของสัตว์เดรัจฉาน
 ก็มีพอที่จะขยายตัวไปในทางสูง งอกงามไปในทางที่ทำให้มันรู้
 อะไรมากขึ้นกว่าเก่า จนถึงขีดที่จะเป็นฝักฝ้ายของการตรัสรู้แล้ว
 ค่อย ๆ เจริญขึ้นไปจนถึงการตรัสรู้. สำหรับผู้ที่กำลังเป็นมนุษย์
 อยู่นั้น อย่างต่ำที่สุด ก็นับได้ว่า มีส่วนสัมพันธ์อยู่กับการ
 ตรัสรู้มากมายทีเดียว. แม้ว่าเขาจะกำลังมัวสุมอยู่ในกามคุณเป็น
 ตัน ก็มีได้หมายความว่า เป็นการตัดหนทางที่จะไปข้างหน้าเสีย
 จนหมดหวัง เพราะถึงที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ชีวิตเป็นการ
 ศึกษา. มันจึงอยู่ที่ว่าเขาศึกษาได้มากน้อยเท่าไรต่างหาก ซึ่ง
 จะไม่ให้เป็นการศึกษาเสียเลยนั้นเป็นไปได้แน่. ความเบื่อ
 หน่ายที่ถึงกับทำให้หลุดพ้น ของพระพุทธเจ้า หรือพระมหา

สาวกทั้งหลาย ก็มาทางการศึกษาโลกในค้ำนคามคุณ และคุณ
เหมือนจะกล่าวได้ว่า เป็นการศึกษาชั้นประโยชน์มัธยมบริบูรณ์
หรือเตรียมอุดมอยู่ที่เดียว เพราะฉะนั้น เราจะมองไปทางไหน
ก็ตาม เราจะพบแต่การศึกษาของชีวิตทุกรูปทุกแบบ เต็มไป
หมด ไม่มีชีวิตใดที่อยู่นอกวงของการศึกษา ไม่ว่าเจ้าตัวจะรู
สึกหรือไม่รู้สึกก็ตาม: จิตใจของเขาจะได้รับความรู้ใหม่ๆ เสมอ
และนั่นคือความเจริญของจิตใจ หรือความค่อยเป็นค่อยไป ซึ่ง
เป็นการดำเนินไปสู่นิพพาน ภายใต้อำนาจบังคับบัญชาของตัว
มันเอง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พระพุทธเจ้าที่กำลังตรัสรู้.

ข้อ ๕

ญาณสัมปยุตต์

ข้อนี้หมายถึง ความเชื่อ ที่ประกอบอยู่ด้วยความรู้หรือ
เหตุผล ไม่ใช่ความเชื่อองมงายตามเขาบอก แล้วก็เชื่อทันที. ได้
ฟังอะไรแล้วมองเห็นลู่ทาง ชัดเจน ด้วยปัญญาของตนเอง ว่า
มันจะเป็นไปอย่างนั้นได้จริง นี่เรียกว่าญาณสัมปยุตต์ คือ
ความเชื่อที่เป็นไปตามเหตุผล. พุทธศาสนาเปิดโอกาสให้ใช้
ความเชื่อชนิดนี้ในเบื้องต้น ให้ความรู้กับความเชื่อเจริญสลับ
กันไปและเป็นคู่กันไป จิตใจจึงสูงเร็ว. จากความตรัสรู้ที่ยัง

เป็นเพียงความเชื่อตามเหตุผลไปยังความตรัสรู้จริง คือรู้จักนิพพานด้วยใจตนเองจริงๆ นั้น มีทางสายกลางทอดไว้ให้เดินคือมรรคมืองค์แปด ซึ่งมรรคมืองค์แปดนั้นก็คือ ความกลมกล่อมของปัญญากับความเชื่อที่ขนานเป็นเกลียวกัน ไปอีกนั่นเอง เพราะฉะนั้นผู้เดินจึงไม่มีโอกาสที่จะใช้ความเชื่ออย่างงมงายถ้าเขาเดินตามทางนี้. คนที่เลื่อมใสใน พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นั้น ก็เพราะมองเห็นว่าท่านคือตรงที่อยู่คนละฝ่ายกับความทุกข์ เปรียบเสมือนอยู่ฝั่งโน้น คนละฝั่งกันกับเรา มองเห็นจ่อหน้ากันอยู่ แต่เรากระโดดข้ามไปฝั่งโน้นไม่ได้ ทั้งที่เราเห็นว่าฝั่งนี้เต็มไปด้วยทุกข์. แต่ถึงกระนั้น เขาก็เห็นชัดด้วยปัญญาของเขาเอง ว่าท่านเหล่านั้น เดินไปถึงฝั่งโน้นแล้ว ได้รับผลเป็นเช่นนั้นๆ เราเดินตามหรือข้ามไปก็เป็นการถูกเช่นเดียวกัน คู่คุณค่าของการเสียสละทุกสิ่งทุกอย่าง. ดังนั้น เขาจึงเสียสละและเดินตาม. นี่คือนิพพานสัมปยุตต์ที่ใหญ่หลวง. ความเข้าใจถูกเบ็ดเตล็ดต่อๆ ไปอีก เช่นเห็นว่าน้ำมันเหมาะสำหรับทุกคนจริงๆ ไม่ว่าจะเป็นคนโง่ ฉลาด มั่งมี ยากจน ผู้หญิง ผู้ชาย เด็กผู้ใหญ่ ญาณสัมปยุตต์ย่อมจะลดส่วนสำคัญของมันเอง ให้พอเหมาะพอดีกับจิตใจเสมอ นายฮัมเฟรย์ จึงกล่าวว่า หัวใจกับจิตใจต้องเจริญเสมอกัน. หรือกล่าวอีกอย่าง

หนึ่งก็คือว่า ความเชื่อหรือความต้องการในสิ่งนั้นต้องเสมอกัน กับปัญญาหรือความรู้ที่เข้าใจในสิ่งนั้น. ถ้าส่วนใดมากน้อยเกิน ส่วนไป ส่วนที่มากเกินไปย่อมไร้ประโยชน์ และอาจทำให้เกิด ความสับสนอลหม่านขึ้นได้ จนกว่าจะถูกเพิ่มหรือถูกลดให้พอ สมศักดิ์สมส่วนกัน. พระพุทธเจ้ามีพระกรุณาในสรรพสัตว์ ย่อม หมายความว่า สัตว์ทั้งหมด อยู่ในข่ายของความกรุณาของ พระองค์ สัตว์ทั้งหมดจึงจำเป็นที่จะรับเอาธรรมะนั้น ๆ ตาม สักส่วนแห่งปัญญาของตน, และข้อที่พระองค์เป็นสัมพันธูคือ รู้ทุกสิ่งนั้น หมายถึงสิ่งที่พระองค์ตรัสรู้นั้น มีกว้างขวาง ครอบคลุม ทั่วทุกชั้นที่จิตใจของสัตว์ต่างๆ จะรับเอา. การเข้าใจพระพุทธ- เจ้าในลักษณะเช่นนี้ ก็นับว่าเป็นญาณสัมปยุตต์เหมือนกัน เพราะเมื่อใครมองเห็นธรรมะของพระพุทธเจ้าแล้ว ย่อมรู้สึก ว่าธรรมะนี้ มีให้ทุกคน ไม่จำกัดขนาดเลยผิดกับสิ่งอื่นๆ เขาทดลองชิมดูได้จากขนาดเล็กที่สุด ขึ้นไปตามลำดับ ก็ยิ่ง แน่ใจ และกล้าขยับขยายขึ้นไปหาขนาดหนักด้วยความมั่นใจ เพราะอำนาจแห่งปัญญา และเหตุผลของเขาเองไม่ต้องเกี่ยวกับ คนอื่น. พุทธบริษัทมีญาณสัมปยุตต์เป็นบริษัทประกันภัยให้ แก่ตัวเองตั้งว่ามานี้ และเป็นการสมควรอย่างยิ่ง ที่นายฮัมเฟรย์ จะเอามาจัดเป็นหลักข้อหนึ่ง. พุทธบริษัทชาวไทยเรา แม้ที่ สุดตามวัดตามศาลาก็พูดกันมากถึงเรื่องนี้.

ข้อ ๑๐

สติ

สตินี้ เรียกกันในนามเต็มว่า “สติปัฏฐาน” สติปัฏฐานนี้ เป็นทั้งสมาธิและปัญญาหรือทั้งสมถะและวิปัสสนา อยู่ในตัวเองเสร็จ. สมาธินั้น โดยกิริยาอาการ ก็คือการรวมกำลังจิตให้เป็นกลุ่มเป็นก้อน ให้มีกำลังมาก เพราะอำนาจความบริสุทธิ์ สงบ มีจุดหมาย มีจุดหมายอันเดียว มีกรรมนิยภาพ คือความคล่องแคล่วต่อหน้าที่อันมันจะต้องทำในขณะนั้น. และจากนั้น จึงน้อมไปเพื่อวิปัสสนา คือเพื่อจะเห็นความจริงอันลึกซึ้ง แต่โดยพฤติกรรมนั้น มันน้อมของมันไปเอง เพราะว่าความอยากรู้นั้น มีอยู่เต็มปรีเป็นต้นทุนอยู่ตั้งแต่ก่อนการเป็นสมาธิของมันจึงพอสักว่าน้อม มันก็น้อมไป. ยิ่งมีการเพ่งเพื่อจะให้รู้มากขึ้นเท่าใด กำลังแห่งสมาธิ ก็มีมากขึ้นเพียงนั้นโดยลำพังตัวมันเอง เพราะเหตุที่จิตเป็นสภาพนามธรรมคล่องแคล่วต่อการเปลี่ยนตัวเป็นอย่างยิ่งและรวดเร็ว. “ความเพ่งไม่มีแก่ผู้ไม่มีปัญญา ปัญญาไม่มีได้แก่ผู้ไม่มีความเพ่ง” คำนี้เป็นพุทธภาษิต หรือเป็นคำมีเหตุผลทนต่อการพิสูจน์. พุทธศาสนาจึงย้ำแต่เรื่องสติ (คือการรวมกำลังจิตแล้วเพ่งหาความจริงข้อใดข้อหนึ่ง) ว่าเป็นตัวแก่นสารของการงาน

ทางจิต. เราไม่ต้องเป็นห่วงว่าจะมีแต่สมาธิแล้วไม่มีปัญญา หรือมีแต่ปัญญาแล้วไม่มีสมาธิ. ขอให้มันขึ้นมาให้เห็นได้สักอย่างหนึ่งเถิด ก็จะเป็นอันว่ามีทั้งสองอย่าง. คือลงมือเจริญปัญญาเถิด. อนันตริกะสมาธิก็เกิดขึ้นมารับปัญญาเอง. หรือมีสมาธิให้รุนแรงเถิด ปัญญาไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่งจะต้องคลอออกมาเป็นผลของสมาธินั้น ไม่มากก็น้อย. แต่ตามทางของพุทธศาสนา นั้น สรรเสริญอนันตริกะสมาธิ เพราะว่าเพียงแต่เจริญปัญญามันก็มาเอง จึงเป็นของที่อาจทำได้ทุกคน ไม่เลือกว่าจะเป็นใคร. เหตุนั้น ท่านจึงสอนให้ลงมือพิจารณาขันธ์ หรือธาตุ โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เสียเลยทีเดียว. ยิ่งเพ่งพิจารณาไป อนันตริกะสมาธิก็เกิดเองโดยสมส่วนกัน ทำให้มรรคมืองค์แปด มืองค์ประกอบสมสัคสมส่วน เป็นมรรคสมังคีได้. ในที่นี้ นายฮัมเฟรย์ กล่าวโดยนิตินัย จึงกล่าวด้วยคำสองคำคือ Concentration คำหนึ่ง ซึ่งหมายถึงการรวมกำลังจิต. และ Meditation อีกคำหนึ่ง ซึ่งหมายถึงการเพ่งจิตที่รวมกำลังได้แล้วนั้น ส่งไปยังปัญหาข้อใดข้อหนึ่งเพื่อขอให้แตกออกมา ซึ่งก็นับว่าเป็นการเพียงพอแก่การดำเนินไปแล้วตามกฎแห่งจิตใจ. การเพ่งพิจารณาสังขาร โดยความเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตานี้ ก็คือการ Meditate

ในสิ่งนั้นนั่นเอง. คำว่าสมาธินี้ นักศึกษาชาวตะวันตกบางคน แปลว่า Meditation ก็มี. แต่ส่วนมากที่ยุติกันนั้น แปลว่า Concentration แทนทั้งนั้น. พวกเขาเพิ่งเอาพุทธินัยเป็นใหญ่ เติ้งไปตามความจริงที่จิตมันจะดำเนินของมันไปเอง เป็นสำคัญ ถือว่าถูกโดยอรรถะ. แต่ไม่ถูกโดยพยัญชนะ. ส่วนพวกหลัง หรือส่วนมาก ที่แปลว่า Concentration นับว่าถูกโดยพยัญชนะ ไม่มีที่ติเลย แต่ให้ผลน้อยอยู่สักหน่อยในทางหลักปฏิบัติเพราะ ให้เกิดความเข้าใจไม่เต็มที่. สำหรับพระผู้มีพระภาคเจ้าเองนั้น ถ้าเราพิจารณาดูให้ดี เราจะเห็นเจตนาของพระองค์ว่าทรงรวม วิปัสสนาไว้ในคำว่า สัมมาสติโดยตรง. และรวมไว้ในคำว่า สัมมาสมาธิโดยอ้อม หรือโดยนิตินัย. มรรคมีองค์แปดของ พระองค์จึงสมบูรณ์ ก็มีวิปัสสนา หรือปัญญารวมอยู่ด้วย อย่างเต็มเปี่ยม. ฉะนั้นในที่นี้ ข้าพเจ้าจึงสรุปหัวข้อหลัก พุทธศาสนาชั้นของ *นายฮัมเฟรย์* ว่าเขาว่าด้วย สติ. คือ ทั้ง Concentration และ Meditation รวมกัน. ข้อความ ตอนต่อไปของ *นายฮัมเฟรย์* ชัดเจนดีแล้วว่า หมายถึงสติ ระลึกได้ทันทั่วทั้งที่ ที่กระทบอารมณ์ยั่ววน คัมภรองจิตหรือ ตัวเองไว้ได้ และสามารถตั้งใจในการกระทำคอบต่อสิ่งใด ๆ ที่ เข้ามากระทบกระทั่งตนเองอันเราชอบเรียกกันในประเทศไทยเราว่า ไมยน์ตียินร้ายต่อโลกธรรมที่มากกระทบ.

ข้อ ๑๑ ปัจจัยตถภาวะ

ความที่พุทธศาสนาเป็นของเฉพาะตัวผู้นั้นเป็นคน ๆ ไป ทั้งในส่วนปริยัติ คือการเรียน และปฏิเวธคือการเสวยผลของการกระทำ นี้เราเรียกว่าปัจจัยตถภาวะ หรือภาวะแห่งความเป็นของเฉพาะตัว. เรียนเอง ทำเอง ได้ผลเอง คือปัจจัยตถภาวะ. พระพุทธภาษิตที่ว่า “อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ” อันพระองค์ตรัสเป็นคำสุดท้าย เมื่อจะเสด็จปรินิพพานนี้ นักศึกษาชาวตะวันตกชอบแปลกันอย่างที่ *นายฮัมเฟรย์* เองก็แปลเช่นนั้น หรืออ้างเอามาเช่นนั้น, คือแปลว่า *Work out your own salvation with diligence.* ซึ่งข้าพเจ้าถอดความออกมาเป็นภาษาไทยอีกชั้นหนึ่งว่า “จงสร้างความหลุดพ้นของท่านให้สำเร็จ ด้วยความแข็งขันเถิด,” แต่พวกเราในเมืองไทยพอใจแปลกันตามตัวพยัญชนะว่า “จงทำ (ประโยชน์ตนและประโยชน์ท่าน) ให้สำเร็จ ด้วยความไม่ประมาทเถิด” ชะรอยนักศึกษาพวกนั้นจะเห็นว่าความกล้าหาญและความแข็งขัน ก็คือความไม่ประมาทนั่นเอง เพราะถ้าประมาทเสียแล้ว ก็ไม่ขยันขันแข็ง. ข้อนี้ชอบกลอยู่บ้าง. แต่เมื่อฟังเสียงเอาแต่ใจความแล้ว เรื่องไปอย่างเดียวกัน คือให้รีบทำหน้าที่อันสำคัญของตัวเอง. อย่า

หวังคนอื่น อย่าผิดเวลา. และหลักที่ดีมากที่สุดที่ นายฮัมเฟรย์ นำมากล่าวก็คือว่า เมื่อปฏิบัติไปแล้วจะได้ผลปรากฏแก่จิตใจ อย่างไรนั้น เราไม่ควรจะนำมาเขียนไว้ให้ตายตัว เพราะทำไม่ได้ มันไม่เหมือนกันทุกคน และบังคับให้เป็นอย่างนั้น อย่างนี้ไม่ได้ ของใคร ใครเห็นเอง ย่อมจะดูดีกว่า ดีกว่า แน่นอนกว่า. ผลกรรมทั้งหลายผู้นั้นเสวยของเขาเอง, ขณะที่เสวยผลกรรมนั้นแหละ ไม่ว่าจะกรรมดีกรรมชั่ว เขาจะได้ความรู้ใหม่ๆ เสมอไป ทั้งสามารถบอกกล่าวแก่เพื่อนฝูง ให้มีส่วนรู้เห็นความจริงนั้นตามสมควร เพื่อเขาจะพลอยได้รับผล โดยเร็วกว่าธรรมดา. ความเป็นปัจเจกัตถภาวะของพุทธศาสนานั้น ขยายไปถึงว่า เราไม่หวังพึ่งผู้อื่น แม้แต่พระศาสนาของเราเอง ในเรื่องอันเกี่ยวกับการกระทำและการรับผลของการกระทำ. เขาทำสิ่งใดไว้ เขาต้องรับผลของสิ่งนั้น โดยที่พระเป็นเจ้าหรือใครก็ตามแก้ไขไม่ได้. พระศาสนาหรือสาวกก็ตาม เป็นแต่ผู้ชี้ทางอย่างเดียว ไม่สามารถอุ้มเขาไป หรือเดินแทนเขา เขาต้องเดินเอง อย่างที่พระองค์ตรัสว่า ตถาคตทั้งหลาย เป็นแต่ผู้ชี้ทางหรือบอกทางเท่านั้น (อกุขาตาโร ตถาคต). นี้เรียกว่า ปัจเจกัตถภาวะในส่วนการทำ หรือการปฏิบัติ. เพราะเหตุที่การเข้าถึงความจริงเป็นปัจเจกัตถภาวะเฉพาะตัวใครตัวเขา เขา

ต้องมีความคิดเห็นของเขาเอง เขาจามาเห็นเหมือนเราโดยไม่มี
เหตุผลของเขานั้นไม่ได้ เพราะฉะนั้น ถ้าเขากำลังเห็นอยู่
อย่างอื่นต่างจากเรา ก็ต้องอะลุ่มอะหล่วยปล่อยเขาไปก่อน
ไม่มีประโยชน์อะไร ในการที่จะไปล่อ หรือบังคับขู่เข็ญเขา
ให้มาเห็นอย่างเดียวกับเรา ในเมื่อเหตุผลของเขายังไม่เป็นไป
อย่างนั้น หรือยังไม่มากพออย่างเรา. ความรู้สึกที่ว่า ธรรมะนี้
เป็นปัจจุัตถภาวะ ทั้งการเรียน การทำ และการรับผลนี้เอง
ก่อให้เกิดความเห็นอกเห็นใจ และเป็นทางแห่งการอะลุ่ม
อะหล่วยจนสุดที่จะอะลุ่มอะหล่วยกันได้.

ข้อ ๑๒

ความกลมกลืนกัน ได้กับลัทธิทั้งปวง

ผู้ที่มีนิสัยสังเกตการณ์อยู่เสมอ ย่อมจะเห็นได้เองแล้วว่า
พุทธศาสนานั้น เป็นลัทธิที่ปล่อยสิ่งทั้งหลายไปตามเหตุผล
ไม่กล่าวอะไรเด็ดขาดลงไปโดยส่วนเดียว. อย่างมีผู้มาทูลถาม
พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า คำจริงนั้นเป็นของควรกล่าวเสมอไป
ไหม, ตรัสตอบว่าต้องดูก่อน ถ้ามีประโยชน์เกื้อกูลแก่เขาจึง
จะกล่าว ถ้าไม่มีประโยชน์ แม้เป็นคำจริง ก็ไม่กล่าว. โดย
เหตุที่พุทธศาสนาถือหลักเหตุผลเป็นประมาณนี้เอง จึงไม่วาง

หลักลงไปว่า สิ่งทั้งปวงเป็นของร้าย หรือเป็นของดี. แต่ถือหลักเหตุผลว่า สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุผล หรือปัจจัยของมัน, เราอาจแก้ไขได้ที่เหตุหรือปัจจัยของมันก็ได้ ถ้ามีความจำเป็นและมีเหตุผลเพียงพอ. เราไม่หนี เพราะเราไม่มีที่จะหนี. ที่ *นายฮัมเฟรย์* ว่า พุทธศาสนาไม่ปฏิเสธความมีแห่งพระเป็นเจ้า และสิ่งที่เรียกว่าตัวตนนั้น ดูเหมือนว่าความมุ่งหมายส่วนใหญ่ อยู่ที่การปราณีประนอมระหว่างศาสนาของตัวกับศาสนาที่ยังถือจัดในพระเป็นเจ้าผู้สร้าง และอาตมันที่ยั่งยืน, *นายฮัมเฟรย์* จึงถือเอาโอกาสที่พอมืออยู่บ้าง กล่าวขึ้นดังนี้. โอกาสนั้นคือ ตามหลักแห่งพุทธศาสนา มีสิ่งซึ่งเป็นต้นเหตุให้เกิดโลก หรือทุกข์ หรือเป็นประจักษ์ว่า ผู้สร้างโลกหรือทุกข์ขึ้นมาเหมือนกัน ปรากฏในปฏิจสมุปบาท คือ อวิชชา เป็นต้นเงื่อนแห่งสิ่งทั้งหลาย จึงถือเสมือนเป็นพระเจ้าผู้สร้าง, และกรรม เป็นสิ่งที่บังคับบัญชาสิ่งทั้งปวงที่กำลังปรากฏหรือเป็นไปตามที่ *นายฮัมเฟรย์* เองก็กล่าวไว้ในข้อ ๔ จึงถือเสมือนพระเป็นเจ้าผู้ควบคุมโลก คือยอมรับโดยเต็มใจว่า มีสิ่งที่สร้างโลก และคุมโลก ถอยลงโทษ และให้รางวัลไม่ขาดแคลนเลย. ส่วนข้อที่ว่า พุทธศาสนาไม่ปฏิเสธความมีแห่งตัวตนนั้น เห็นกันอยู่แล้ว ว่าตัวตนคือความยึดถือ เมื่อใด

มีความคิดนี้กว่ามีตัวเรา มันก็มีตัวเรา. พุทธศาสนากล่าวถึง
 ตัวเราชนิดนี้ และสอนให้เข้าใจถูกเสียใหม่ โดยประการที่จะ
 ไม่เกิดความถือครองขึ้นมาได้ คือเห็นสิ่งทั้งหลายเป็นเพียง
 ความไหล ดังที่ *นายฮัมเฟรย์* กล่าวไว้ในข้อ ๒. แต่ถ้าจะ
 พ่วงเส็กกันถึงตัวคนอีกประเภทหนึ่ง โดยเฉพาะเช่น *อาตมัน*
 ของลัทธิเวทานตะ ซึ่งอธิบายลักษณะของตัวตนหรืออาตมันนี้
 ไว้ในทำนองตรงกันข้าม ก็คือว่า เมื่อได้ปฏิเสธตัวตนอย่างต่ำๆ
 เช่นที่กล่าวมาข้างต้นว่าไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริงแล้ว ก็แสดง
 ลักษณะแห่งตัวตนที่แท้จริงว่า ตัวตนที่แท้จริง หรืออาตมันนั้น
 ไม่มีการเกิด การดับ ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจกฎแห่งความเปลี่ยนแปลง
 มีอยู่ในที่ทั่วไป เป็นที่ไหลออกของสิ่งทั้งปวงหรือโลกนี้
 ดั้งเดิมแล้ว พุทธศาสนาก็ตอบว่า เรามีสิ่งที่มีลักษณะดังที่กล่าว
 มาแล้วนั้นเหมือนกัน เราไม่ปฏิเสธว่าสิ่งที่มีสภาพเป็นเช่นนั้น
 ไม่มี เป็นแต่ว่าเราไม่เรียกสิ่งนั้นว่าตัวตน หรืออาตมัน เรา
 เรียกโดยชื่ออื่น แล้วแต่เราจะพิจารณากันในแง่ไหน เช่น
 เขามักจะเรียกว่า *อสังขตธรรม* หรือ *ธรรม* เจயๆ ก็มี, คือ
 ถือว่าเป็นธรรมหรือสิ่ง ๆ หนึ่งล้วน ๆ ซึ่งมีลักษณะอย่างนั้น
 ตรงกันข้ามกับสิ่งทั้งหลาย. การที่เราไม่เรียกว่าตัวตน ก็เพราะ
 ว่าคำว่าตัวตนนี้ ออกมาจากความเข้าใจผิด หรือความยึดถือ

นั่นเอง, เมื่อเราถึงฝั่งแห่งเวท คือรู้ความจริงถึงที่สุดแล้ว เราไม่เรียกอะไรว่าเป็นตัวตนเลย ไม่ว่าจะเป็ตัวตนของมันเอง หรือของใคร เว้นไว้แต่เรียกโดยสมมติ หรือโลกียโวหาร เช่นที่พูดกันเป็นประจำวัน เพราะคำพูดมิให้พูดเท่านั้นอย่าง นั้น. แต่อย่างไรก็ตาม เราไม่ปฏิเสธว่า สิ่งที่มีลักษณะดังเช่น ว่านั้น ไม่มี, เรายอมรับว่า มี. ข้าพเจ้าเห็นว่า นายฮัมเฟรย์ ได้กล่าวไปอย่างเหมาะสมแล้ว ในการที่กล่าวว่า พุทธศาสนา ไม่ปฏิเสธความมีอยู่แห่งพระเป็นเจ้า และสิ่งที่เรียกกันว่าตัวตน, ในฐานะที่เห็นแก่การปรานีประนอมก็ตาม หรือกล่าวตามความจริงก็ตาม. ส่วนข้อต่อๆ ไปที่ว่า พุทธศาสนาเป็นระบอบความคิดนั้น คือเป็นระบอบความคิดที่นักปราชญ์คิดกันมาแล้ว จนถึงที่สุด ไม่รู้จะคิดให้เลยนั้นไปอย่างไรได้แล้ว วางเป็นระบอบไว้สำหรับการคิด. ที่ว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนานั้น หมายถึงศูนย์กลางของความจริง เท่าที่เกี่ยวกับความพันทุกซ์ แล้วชี้แจงไว้ว่า เมื่อสิ่งทั้งปวงมันเป็นอย่างนั้น ๆ เช่นทุกสิ่ง ไม่เที่ยงเป็นต้น แล้วเราจะต้องปฏิบัติตัวของเราอย่างไร, กล่าวให้กะทัดรัดสั้น ๆ เป็นรูปแห่งการปฏิบัติ รวมทั้งมีฐานที่ตั้งของความเชื่อ จูงใจให้ประพฤติตาม นี้เรียกว่าเป็นศาสนา. ที่ว่าเป็นวิทยาศาสตร์นั้น โดยใจความหมายถึงความมีเหตุผล

ทนต่อการพิสูจน์, วิทยาศาสตร์เข้าไปเท่าใดก็เป็นวิทยาศาสตร์
 เข้าไปเพียงนั้น ที่เหลือยังไม่รู้นั้น คงเป็นปรัชญาสำหรับผู้นั้น
 ไปก่อน จนกว่าจะรู้ จึงกลายเป็นวิทยาศาสตร์ไป, สำหรับผู้
 ที่รู้ถึงที่สุดแล้ว เช่น พระองค์เอง และพระอรหันต์ทั้งหลาย
 พุทธศาสนาเป็นวิทยาศาสตร์สำหรับท่านโดยตรง ไม่เป็น
 ปรัชญาเลย. ที่ว่าเป็นทางดำเนินแห่งชีวิตนี้ หมายถึงว่าเป็น
 เรื่องทำ ไม่ใช่เรื่องเรียนเฉยๆ. พุทธศาสนามีพิเศษอยู่อย่าง
 ใหญ่หลวงอีกอย่างหนึ่ง คือว่าทำความพอใจให้ได้พร้อมกัน
 ทั้งสองทาง คือทางที่เอาเหตุผลเป็นใหญ่ และเอาความรู้สึก
 ของจิตใจเป็นใหญ่, ข้อนี้เองเป็นเหตุให้เกิดความกลมกลืนกับ
 ลัทธิข้างเคียงได้อย่างไม่มีซีดจางกัก ไครจะทำบุญเพราะอยากได้
 ของตอบแทน คือสวรรค์ก็ได้ นี่ถือเอาตามความรู้สึกของจิต
 ใจเป็นใหญ่, หรือไครจะทำบุญเพราะเห็นว่ามันเป็นประโยชน์
 แก่โลกก็ได้ ซึ่งถือเอาเหตุผลเป็นประมาณ ไม่ขัดขวางกัน
 เข้ากันได้. คนนอกศาสนาจึงไม่รังเกียจพุทธศาสนา เท่ากับที่
 พุทธศาสนาไม่รังเกียจเขา. จึงเป็นเหตุอันสำคัญอันหนึ่ง ซึ่ง
 ทำให้ต้องรับรองกันขึ้นว่า พุทธศาสนาที่เป็นไปอย่างถูกต้อง
 ตามหลักเกณฑ์นั้น ต้องไม่ก่อให้เกิดการกระทบกระทั่งอย่างใด
 ขึ้นเลยเป็นอันขาด และเหมาะสมแล้วที่จะเป็นศาสนากลางของ

โลกหรือศาสนาสากล. ลักษณะอันกลมกล่อมนี้ ทำให้ศาสนาที่รับเอาภาวะต่างๆ เข้ามากลมกลืนกับตัวเองได้ คืออาจคุศาสนาแล้วพอใจ ไม่ว่าจะคุกั้นด้วยสายตาของนักวิทยาศาสตร์ หรือนักศาสนา นักปรัชญา นักจิตวิทยา นักธรรมจรรยา หรือแม้ที่สุดแต่นักศิลปะผู้มองสิ่งทั้งปวงแต่ในแง่ของความดึงดูดใจก็ตาม. และประโยคสุดท้ายที่ นายฮัมเฟรย์ เขียนไว้เพื่อแสดงความกลมกล่อมที่น่าแปลกประหลาดของพุทธศาสนานั้น ก็คือว่า เมื่อเราจะเอามนุษย์เป็นเกณฑ์กันแล้วสิ่งที่จะเป็นประโยชน์แก่มนุษย์ได้นั้น ต้องเป็นสิ่งที่มนุษย์ทำเอาได้เอง จึงจะเป็นที่แน่นอนว่าสิ่งนั้นเหมาะสมสำหรับมนุษย์จริงๆ โดยไม่ต้องระวางสงสัย. เพราะฉะนั้น เขาจึงชี้ลงไปว่ามนุษย์เป็นผู้สร้างตัวเอง และควบคุมตัวเองไปในตัวเสร็จ มิฉะนั้นก็ไม่ควรจะถือว่า เป็นมนุษย์เลย.

เมื่อได้ชี้ให้เห็นว่า ๑๒ ข้อ นายฮัมเฟรย์ มีอยู่เป็นข้อๆ อย่างไม่ พอกที่ท่านจะนำไปคิดได้ด้วยตนเองเช่นนี้แล้ว เราก็มายัง ปัญหาสุดท้าย

คือ :- ปัญหาที่ว่า เราจะเห็นด้วยกับ นายฮัมเฟรย์เพียงไร ในการที่จะถือว่า หลัก ๑๒ ข้อนี้ เป็นหลักพุทธศาสนา

ที่ครบถ้วนสมบูรณ์ควรแก่การถือเป็นหลักพุทธศาสนาระหว่างชาติ และช่วยกันเผยแผ่ตามหลักนี้.

เรื่องนี้ ข้าพเจ้าไม่อยู่ฐานะที่จะแสดงความกตัญญูเห็นเป็นส่วนรวม เพราะว่าตามหลักของพุทธศาสนาที่กล่าวมาแล้ว ทุกคนมีสิทธิที่จะคิดของตัวเอง. แต่ถ้าใครมีความเห็นพ้องและไม่พบข้อที่ควรจะต้องแก้ไขเพิ่มเติมในบัดนี้ ก็น่าจะยอมรับด้วยความเปิดเผยว่า นายฮัมเฟรย์ได้ทำประโยชน์ให้แก่ศาสนาอันเป็นที่รักร่วมของเรา และลองติดต่อกับเขา เพื่อหาทางทำการเผยแผ่ศาสนาบริสุทธิ์ ไม่เกี่ยวกับการเมืองอะไรมากไปกว่าการทำโลกทั้งสันให้รักใคร่กลมเกลียวกัน เพื่อตีประโยชน์ของมนุษยชาติในส่วนรวม ตามหน้าที่ของสาวกแห่งพระศาสดาที่โลกยอมรับว่า เป็นเจ้าของศาสนาที่ทำการเผยแผ่เป็นศาสนาแรกในโลกนั้น เทอญ.

Twelve Principles

of

Buddhism

Twelve Principles of Buddhism

[February, 1948]

[These Principles, drafted for the use of Western Buddhists have been translated into Japanese, Chinese, Siamese, Burmese, and Sinhalese. In Japan, the seventeen major sects approved them; the late Venerable Tai Hsü approved them on behalf of millions of Chinese Buddhists; the Supreme Patriarch of Siam, after consulting the Buddhists Order, approved them: responsible lay Buddhists have approved them in Burma and Ceylon. They are in process of adoption by Buddhist organisations in various European countries and in the U.S.A. They may become the common platform for a world Buddhism]

Gotama, the Buddha, was born in North India in the 7th Century B.C., the son of a reigning prince. At the age of thirty, dissatisfied with luxury when life was filled with suffering he set forth as a wanderer to seek deliverance from suffering for all mankind. After years of spiritual search he attained to self-enlightenment, and was thereafter known as the Buddha, "the All-Enlightened One." For the rest of his life he taught to all who came to him the "Middle Way" which leads to the end of suffering. After his passing his teaching was carried far and wide, until to-day nearly one-third of humanity regards

the Buddha as the Guide who, having reached Deliverance, proclaims the means of reaching it to all mankind.

Buddhism to-day is divided, broadly speaking, into the Southern School, the Hinayana, or *Thera Vada*, "the Teaching of the Elders," including Ceylon Burma, Siam and parts of India [which is not, however, any longer a Buddhist country], and the Northern School, or Mahayana, which covers Tibet, South Mongolia and millions of the population of China and Japan. These schools, completely tolerant towards each other, are the complementary aspects of one whole.

Buddhism is called the Religion of Peace because there has never been a Buddhist war, nor has any man at any time been persecuted by a Buddhist organisation for his beliefs or the expression of them. The following are some of the basic truths or principles of Buddhism :—

[1] Self-salvation is for any man the immediate task. If a man lay wounded by a poisoned arrow he would not delay extraction by demanding details of the man who shot it, or the length and make of the arrow. There will be time for ever increasing understanding of the Teaching during the trading of the Way. Meanwhile, begin now by facing life as it is, learning always by direct and personal experience.

[2] The first fact of existence is the law of change or impermanence. All that exists, from a mole to

a mountain, from a thought to an empire, passes through the same cycle of existence - i. e., birth, growth, decay and death. Life alone is continuous, ever seeking self-expression in new forms. "Life is a bridge; therefore build no house on it." Life is a process of flow, and he who clings to any form, however splendid will suffer by resisting the flow.

[3] The law of change applies equally to the 'soul'. There is no principle in an individual which is immortal and unchanging. Only the "Namelessness," the ultimate Reality, is beyond change, and all forms of life, including man, are manifestations of this Reality. No one owns the life which flows in him any more than the electric light bulb owns the current which gives it light.

[4] The universe is the expression of law. All effects have causes, and man's soul or character is the sum total of his previous thoughts and acts. Karma, meaning action-reaction, governs all existence, and man is the sole creator of his circumstances and his reaction to them, his future condition, and his final destiny. By right thought and action he can gradually purify his inner nature, and so by self-realisation attain in time liberation from rebirth. The process covers great periods of time, involving life after life on earth, but ultimately every form of life will reach Enlightenment.

[5] Life is one and indivisible, though its ever-changing forms are innumerable and perishable. There is, in truth, no death, though every form must die. From an understanding of life's unity arises compassion, a sense of identity with the life in other forms. Compassion is described as "the Law of laws—eternal harmony", and he who breaks this harmony of life will suffer accordingly and delay his own Enlightenment.

[6] Life being One, the interests of the part should be those of the whole. In his ignorance man thinks he can successfully strive for his own interests, and this wrongly-directed energy of selfishness produces suffering. He learns from his suffering to reduce and finally eliminate its cause. The Buddha taught four Noble Truths: [a] The omni-presence of suffering; (b) its cause, wrongly directed desire; [c] its cure the removal of the cause; and [d] the Noble Eightfold Path of self-development which leads to the end of suffering.

[7] The Eightfold Path consists in Right (or perfect) Views or preliminary understanding, Right Aims or Motive, Right Speech, Right Acts, Right Livelihood, Right Effort, Right Concentration or mind-development, and finally, Right Samadhi, leading to full Enlightenment. As Buddhism is a way of living, not merely a theory of life, the treading of this Path is essential to self-deliverance. "Cease to do evil, learn to do good, cleanse your own-heart: this is the Teaching of the Buddhas."

[8] Reality is indescribable, and a God with attributes is not the final Reality. But the Buddha, a human being, became the All-Enlightened One, and the purpose of life is the attainment of Enlightenment. This state of Consciousness, Nirvana, the extinction of the limitations of self-hood, is attainable on earth. All men and all other forms of life contain the potentiality of Enlightenment, and the process therefore consists in becoming what you are. "Look within: thou art Buddha."

[9] From potential to actual Enlightenment there lies the Middle Way, the Eightfold Path "from desire to peace," a process of self-development between the "opposites," avoiding all extremes. The Buddha trod this Way to the end, and the only faith required in Buddhism is the reasonable belief that where a Guide has trodden it is worth our while to tread. The Way must be trodden by the whole man, not merely the best of him, and heart and mind must be developed equally. The Buddha was the All-Compassionate as well as the All-Enlightened One.

[10] Buddhism lays great stress on the need of inward concentration and meditation, which leads in time to the development of the inner spiritual faculties. The subjective life is as important as the daily round, and periods of quietude for inner activity are essential for a balanced life. The Buddhist should at all times be "mindful and self-possessed," refraining from mental and emotional attachment to "the passing show." This increasingly watchful attitude to circumstance, which he knows to be

his own creation, helps him to keep his reaction to it always under control.

[11] The Buddha said: "Workout your own salvation with diligence." Buddhism knows authority for truth save the intuition of the individual, and that is authority for himself alone. Each man suffers the consequences of his own acts, and learns thereby, while helping his fellow men to the same deliverance; nor will prayer to the Buddha or to any God prevent an effect from following its cause. Buddhist monks are teachers and exemplars, and in no sense intermediates between Reality and the individual. The utmost tolerance is practised towards all other religions and philosophies, for no man has the right to interfere in his neighbour's journey to the Goal.

[12] Buddhism is neither pessimistic nor "eseapist," nor does it deny the existence of God or soul, though it places its own meaning on these terms. It is, on the contrary, a system of thought, a religion, a spiritual science and a way of life, which is reasonable, practical and all-embracing. For over two thousand years it has satisfied the spiritual needs of nearly one-third of mankind. It appeals to the West because it has no dogmas, satisfies the reason and the hearth alike, insists on self-reliance coupled with tolerance for other points of view, embraces science, religion, philosophy, psychology, ethics and art, and points to man alone as the creator of his present life and sole designer of his destiny.

Peace to all Beings.

ภาคผนวก

ธรรมะที่ต้องใช้ในการกำจัดความเห็นแก่ตัว

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)

ท่านสาธุชนผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย

การบรรยายเรื่อง หนทางรอดของมนุษย์เรา ดำเนินมาถึงตอนที่ ๔ ในวันนี้ ซึ่งอาตมาจะได้บรรยายโดยหัวข้อว่า ธรรมะที่ต้องใช้ในการกำจัดความเห็นแก่ตัว ธรรมะที่ต้องใช้ในการกำจัดความเห็นแก่ตัว เราได้พูดถึงความเห็นแก่ตัวโทษของความเห็นแก่ตัว วิกฤตการณ์ไร้สันติภาพ มาตามลำดับว่า สิ่งเลวร้ายทั้งหลายเหล่านั้น มันขึ้นอยู่กับความเห็นแก่ตัว

เดี๋ยวนี้ก็มาถึงตอนที่จะต้อง หาสิ่งที่สามารถกำจัด
 ความเห็นแก่ตัวกันแล้ว อาตมาขอร้องให้ตั้งใจฟังเป็นพิเศษ
 สักหน่อย เพราะว่า มันฝึกความรู้สึก เพราะทุกคนไม่ต้องการ
 จะกำจัดความเห็นแก่ตัว มันจึงฝึกความรู้สึก มันไม่อยู่ในแนว
 ทางที่ต้องการ คือมันไม่ตรงกับความต้องการของคนในโลก

มองดูให้เห็นสิ่งที่น่ากลัวที่สุด อันตรายที่ร้ายกาจ
 ที่สุดนั้น คือ อวิชชา ความรู้ผิด มิจฉาทิฎฐิ ความเห็นผิด มัน
 เป็น ๒ ตอนกันอยู่ อวิชชารู้ผิด มิจฉาทิฎฐิเห็นผิด ทั้ง
 ๒ อย่างนี้มันค่อยเพิ่มพูนขึ้นมาในชีวิต เพราะสิ่งแวดล้อมและ
 การสอนผิด ๆ

ทารกคลอดมาจากท้องแม่ ก็ได้รับแวดล้อมที่ทำให้
 เกิดความเห็นแก่ตัว และการสอนก็สอนผิด ๆ โดยไม่รู้ตัว ซึ่ง
 ทำให้ทวี เพิ่มพูน ความเห็นแก่ตัว

สัตฺยชาติญาณในชีวิต พอคลอดออกมาจากท้องแม่
 สัตฺยชาติญาณก็เดินไปทางกิเลส ไม่เดินไปทางโพธิ ความเห็น
 แก่ตัวมันก็เกิดขึ้น เจริญยิ่งขึ้น จนกลายเป็นนิสัย ทารกก็มาก
 มวลไปด้วยกิเลส ไม่ค่อยจะมีโพธิ มีกิเลสมากขึ้น จนได้รับ

ความทุกข์ ได้รับความทุกข์จึงค่อยศึกษาวิธีที่จะดับความทุกข์
มันก็ตกเข้าไปอายุมากแล้ว หรือแก่แล้ว จึงจะมองเห็นโทษของ
กิเลส ที่จะกำจัดกิเลส ตอนต้น ๆ นี้พอใจในกิเลส สนุกอยู่ด้วย
กิเลส ความเห็นแก่ตัวก็เจริญ เจริญ เจริญ เจริญจนกลายเป็น
เป็นนิสัย

มาตั้งต้นศึกษากันตรงนี้ ว่ามันแวดล้อมผิด หรือ
สอนผิดกันอย่างไร เด็กทารกไม่มีความรู้สึกอะไร ไม่เป็นบวก
ไม่เป็นลบอะไร เกิดมาจากท้องแม่ พอมาเป็นเด็กทารก ถลอก
มาจากท้องแม่ ก็ทำหน้าที่ตามแบบของธรรมชาติ ता हु जमु
กลัน ภาย ใจทำหน้าที่ เด็กได้กินของอร่อย อร่อย รู้สึกอร่อย
รู้สึกพอใจ ความรู้สึกที่เป็นบวกมันก็เกิดขึ้น เมื่อได้ไม่อร่อย
ไม่พอใจ ร้องไห้ ความรู้สึกที่เป็นลบมันก็เกิดขึ้น ทั้งบวกและ
ทั้งลบนี้เป็นกิเลส ให้หลงรักหรือให้หลงเกลียด ให้ยินดีหรือ
ให้ยินร้าย

สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ มันก็ทำให้เกิดความรู้สึก
ที่เป็นตัวตนอย่างนี้ แล้วก็เห็นแก่ตน พออร่อย กุผู้อร่อยก็เกิด
ขึ้นมา พอไม่อร่อย กุผู้ไม่อร่อยก็เกิดขึ้นมาเป็นตัวกู ตัวกูมัน
เกิดที่หลังความรู้สึก รู้สึกอย่างไร แล้วมันจะเกิดตัวกูอย่างนั้น

นี่เรียกว่า สิ่งแวดล้อม เกิดขึ้นทุกทาง ทางตาหูจมูกลิ้นกายใจ
 การสังคม มากขึ้น มากขึ้น โตะมากขึ้นก็ยิ่งเดินไปทางกิเลส
 คือเป็นบวกและเป็นลบมากขึ้น ๆ

เด็กทารก เด็กทารกเดินชนแก้ว หรือชนเสาก็ตาม
 เจ็บ มันก็ร้องไห้ ความเจ็บมันทำให้เกิดตัวผู้เจ็บ ตัวผู้เจ็บ
 โกรธแก้ว มึง! ตัวมึงทำให้กูเจ็บ โกรธแก้ว ตะแก้วหรือ
 ตะเสาเป็นพัลวันเลย นี่สิ่งแวดล้อมมันทำให้เกิดตัวกู

ที่มันจะเกิดการสอนผิด ก็ว่าเมื่อเด็กกำลังร้องไห้
 อยู่อย่างนั้น แม่หรือผู้เลี้ยงก็ตาม เข้ามาช่วยที่เสา มาช่วย
 มาตีเสาอีกแรงหนึ่ง เด็กหัวเราะชอบใจว่ามีผู้ช่วย นี่คือการ
 สอนผิด มันสอนผิด มันเปิดโรงเรียนสอนตัวกูของกู ให้เกิด
 ตัวกูของกูขึ้นที่ตรงนั้นแล้ว เมื่อแม่หรือผู้เลี้ยงตีแก้วหรือ
 ตีเสาที่เด็กเดินไปชนร้องไห้นะ มันเปิดโรงเรียนสอนตัวกู
 อย่างยิ่งเลย นี่เรียกว่ามันสอนผิด มีอาการอย่างนี้เรื่อย ๆ มา
 แวดล้อมผิดและสอนผิด ตัวกูมันก็เจริญ เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป
 จนกระทั่งกลายเป็นนิสัย

สิ่งเจริญ ความเจริญ วัตถุที่เจริญ แผนใหม่ปัจจุบันนี้
 ล้วนแต่ยิ่งเพิ่ม ยิ่งส่งเสริมให้เกิดตัวกูของคุณ มันให้เกิดอารมณ์
 ต่างๆ ความรู้สึกอย่างนั้นอย่างนี้ แล้วมันก็ต้องเกิดตัวกูผู้รู้สึก
 อย่างนั้นอย่างนี้ ล้วนแต่เกิดตัวกูได้แปลกประหลาด... แปลก
 ประหลาดมากยิ่งขึ้นจนเวียนหัว เต็กๆ นี้ไม่รู้ว่าจะเป็นอย่าง
 กันแน่ มีแต่ตัวกูของคุณ หมุนไปหมุนมา ทำให้พ่อแม่ต้องพลอย
 เจ็บตร้อน ต้องนำตาไหล

มีความรู้สึกเป็นตัวกูของคุณนั้น มันยังหลงอีกนะ มัน
 หลงตัวกูของคุณ หลงรักตัวกู หลงรักของคุณ หลงพอใจความ
 เห็นแก่ตัว ความเห็นแก่ตัวกลายเป็นสิ่งที่สนุกสนาน รสอร่อย
 แก่ทารกเหล่านั้น หรือแก่ยุวชนเหล่านั้น หรือจนกระทั่งแก่
 คนหนุ่มสาวเหล่านั้น ได้รับรสอร่อยแห่งความเห็นแก่ตัว หรือ
 เกิดมาจากความเห็นแก่ตัว

สิ่งที่น่ากลัวที่สุดก็คือ อวิชชา ความรู้ผิด
 มิจฉาทิฏฐิก็เห็นผิด เชื่อมผิด ถอดทิ้งผิดๆ ถอดคุณ
 กติผิดๆ นี้เรียกว่า มิจฉาทิฏฐิ

เราต้องมานึกถึงสิ่ง อีกสิ่งหนึ่ง คือ ความรู้ที่แท้จริง จะต้องมีความรู้ที่ถูกต้อง มีกำลังที่เพียงพอ ที่สามารถทำลาย ความรู้สึกผิด ๆ เหล่านั้น ถึงกับสามารถที่จะทำลายสิ่งซึ่งเป็น ที่รักที่สุด ไม่ให้ต้องหลงรัก อะไรเป็นที่รักที่สุด ตัวกูุนั้นแหละมันเป็นที่น่ารักที่สุด ไม่มีอะไรที่รักยิ่งกว่า ตัวกูและของกู

ตัวกูเรียกว่าอัตตา ของกูเรียกว่าอัตตะเนีย ถ้ามีอัตตา คือตัวกูแล้ว ไม่ต้องสงสัย มันต้องมีสิ่งที่ เป็นของกู เรียกว่า อัตตะเนีย ตัวกูกับของกูเป็นเงาตาม ๆ กันไป คือตัวตนกับของรักของทนก็มีกันจนชินเป็นนิสัย ต้องมีความรู้ธรรมะ ที่เรียกว่า ธรรมะ ความรู้ที่ถูกต้อง ที่รู้สึกซึ่ง ที่คมเฉียบ คมเฉียบ แล้วก็มี กำลังมากพอ ซึ่งเขามักจะเปรียบกันกับเพชร มีญาณอันคมกล้า เหมือนกับเป็นเพชร สามารถตัดอะไรได้ ญาณที่เป็นเพชร คือคมกล้า ตัดอะไรได้จริง ต้องมีความรู้ถึงขนาดนั้น มันจึง จะตัดสิ่งที่เรียกว่าตัวกูหรือของกูได้

เรามีศาสตราเครื่องตัด ศาสตราเครื่องตัดซึ่งใช้กันอยู่ในโลกเวลานี้มันก็มีอยู่ ๒ ชนิด มันก็มีความจำเป็นที่จะต้องมี ๒ ชนิด เพราะว่าสัตัวมันมีอยู่ ๒ ชนิด ศาสตรา ๒ ชนิด คือ

ไสยศาสตร์เป็นศาสตร์สำหรับคนปัญญาอ่อน เป็นศาสตร์หลักสำหรับคนปัญญาอ่อน สำหรับคนที่ เป็นเหมือนลูกเบ็คอ่อน ลูกไก่อ่อนที่ต้องขังคอกเอาไว้ ศาสตร์ไสยศาสตร์นี้ขังคอกเอาไว้ ให้ยึดมันถือมันอะไรให้มันเข้าไว้ เป็นแบบงมงายปัญญาอ่อน ที่ในศาสตร์อีกอันหนึ่ง คือ พุทธศาสตร์ นี่เป็นศาสตร์ชั้น สำหรับลูกเบ็คลูกไก่ที่โตจะบินไปแล้ว มันต้องรู้ถูกต้อง

ในโลกต้องมี ๒ ศาสตร์ ไสยศาสตร์สำหรับลูกเบ็คลูกไก่อ่อนที่อยู่คอก พุทธศาสตร์สำหรับลูกเบ็คลูกไก่ที่โตจะบินไป นี่มันมีอยู่อย่างนี้ เมื่อปัญญาอ่อนไสยศาสตร์ก็ยังคงถือว่าจำเป็นกว่า เพราะปัญญาอ่อนมันยังถือพุทธศาสตร์ไม่ได้ มันก็ต้องถือไสยศาสตร์ มันก็จำเป็นต้องถือไสยศาสตร์กันไปก่อน แต่มันไม่ควรจะหยุดอยู่แค่นั้น มันควรจะเปลี่ยนเป็นกล้าแข็งขึ้นไป ให้ปัญญามันกล้าแข็งขึ้นไป ไสยศาสตร์ก็หมดความจำเป็น เป็นของน่าละอาย น่าหัวเราะ หรือบางทีก็เป็นอันตรายภัยเข้าไป

แต่น่าสงสัย หรือน่าสงสาร จะเป็นไปได้ไหม คนในโลกยังมากด้วยคนปัญญาอ่อน ในโลกยังมากด้วยคนปัญญาอ่อน

แม้จะมีความเจริญสูงสุดทางวัตถุ ก็อย่าเข้าใจว่าปัญญากล้าแข็ง
 มันกล้าแข็งแต่ในทางวัตถุ ปัญญากล้าแข็ง ในทางที่จะโง่
 ในทางที่จะตกไปเป็นทาสของวัตถุให้ลึกซึ้งที่สุด เท่าที่มันมี
 ปัญญากล้าแข็งของคนโง่

การศึกษาในโลกมันไม่ช่วย เพราะมันสอนแต่
 เรื่องที่จะส่งเสริมทางความเห็นแก่ตัว สอนให้ฉลาด..
 ฉลาด แล้วมันไม่มีการควบคุมความฉลาด มันก็เห็น
 แก่ตัวยิ่งขึ้นไป.. ยิ่งขึ้นไป

ข้อนี้มันต้องแก้ที่การศึกษา การศึกษาที่หลับตา ที่
 สอนแต่ให้ฉลาด แล้วไม่ควบคุมความฉลาดนั้น ต้องแก้ไข
 ให้เป็นการศึกษาที่สอนให้ฉลาดพร้อมกันไปกับการควบ
 คุมความฉลาด

บุชชาวิทยาศาสตร์กันนัก ถ้าเป็นวิทยาศาสตร์ทาง
 วัตถุไม่ใช่ทางจิตใจ ยิ่งเจริญด้วยวิทยาศาสตร์ทางวัตถุ ก็ยิ่งส่ง
 เสริมความเห็นแก่ตัว มันก็ยังลำบาก เพราะวิทยาศาสตร์ยิ่ง
 เจริญยิ่งเป็นที่พอใจของทุกคน ยิ่งเจริญยิ่งเห็นแก่ตัว

เขาพูดว่า ยังมีไฟฟ้าใช้ยังมีดี ยังมีน้ำแข็งกินยังมีร้อน ยังมีคอมพิวเตอร์ใช้ หัวยังยุ่ง หมายความว่าอะไร มีไฟฟ้าใช้ยังมีดี ก็เพราะว่าอุปกรณ์เครื่องไฟฟ้าทั้งหลาย มันทำให้สถานนบ้านเท็งเร็น เกี่ยวข้าวกัยังฟังวิทยุได้ ให้วิทยุกล่อมจนนอนหลับก็ได้ อะไรก็ได้ มีไฟฟ้าใช้จิตใจยังมีคบอดต่อความจริง

ยังมีน้ำแข็งกินยังมีร้อน เพราะมันหาความสะดวกสบาย เพิ่มกิเลส มันส่งเสริมความอยากที่เกินจำเป็น ยิ่งเป็นปัญหา มาก ยังมีร้อน ยังมีน้ำแข็งกิน มันยังมีร้อน มันจึงสู้กินน้ำธรรมดาไม่ได้

ยังมีคอมพิวเตอร์ใช้ มันก็ยังคิดในสิ่งที่ไม่ต้องคิด ยิ่งค้นในสิ่งที่ไม่ต้องคิดค้น ในสิ่งที่เกินจำเป็น มันก็มาก็คมากัน หัวยังยุ่ง ยังมีคอมพิวเตอร์ มันไม่ตัดปัญหาลงไปได้โดยเด็ดขาด มันเพิ่มสิ่งที่ต้องคิดค้นให้มากขึ้น ไม่รู้จักจบไม่รู้จักสิ้น

ยังมีคอมพิวเตอร์ใช้ มันก็ยังยุ่ง ยิ่งหัวยุ่ง ยิ่งหัวหมุน ค้ายเข้าไป ซอยินยันอยู่อย่างนี้แหละว่า

ยังมีไฟฟ้าใช้ ยังมีด

ยังมีน้ำแข็งกิน ยิ่งร้อน

ยังมีคอมพิวเตอร์ใช้ ยิ่งหัวหมุน

ยิ่งฉลาด ยิ่งเจริญ ก็ยิ่งเห็นแก่ตัว

ยิ่งไม่รู้จัก ความไม่เห็นแก่ตัว

ไม่ต้องการนิพพาน ยิ่งเกลียด นิพพาน

ยิ่งฉลาด ยิ่งเจริญทางวัตถุ ยิ่งเกลียดคำว่านิพพาน
ไม่ได้ใช้ความฉลาดเพื่อให้เข้าใจนิพพาน ยิ่งฉลาด ยิ่งไม่สนใจ
นิพพาน แล้วจะไปเข้าใจพระนิพพานได้อย่างไร ความฉลาด
แบบที่มี ๆ กันอยู่นี้ ยิ่งทำให้เกิดลึคนิพพาน เพราะฉลาดไป
ในทางเห็นแก่ตัว

ต้องมีธรรมะกันแล้ว ต้องมีธรรมะ ธรรมะ ธรรมะ
ธรรมะคือการรู้จักตัว ต้องรู้จักตัว ต้องรู้จักสิ่งที่เรียกว่าตัว
ว่ามันเป็นมายาเท่าไร เหมือนเด็กเดินชนแก้วนี้ สร้างความรู้สึก
ว่า ตัวตนขึ้นมาเป็น ๒ ฝ่ายอย่างนี้ ไม่รู้จักตัว เห็นสิ่งมายา
เป็นตัว ต้องรู้จักความจริง ว่าความจริงเป็นอย่างไร อะไร

เป็นมายา ธรรมชาติคือความรู้จักตัว ยิ่งจำเป็นจะต้องมี แม้จะมี
ให้มากสักหน่อย จะลำบากสักหน่อย ก็ขอให้ทนเอาเถิด ยังมี
ธรรมชาติมาก จะลำบากไปบ้างก็ขอให้ทน เพราะมันจะ
แก้ปัญหาก็ได้

เดี๋ยวนี้นะ ขอพูดจาย่างที่ไม่น่าฟังหน่อยนะ

เรามีตา เรามีตา แล้วก็ไม่ได้.. ไม่ได้ มีตาไม่ดู
ไปดูอะไรก็ไม่รู้ ไม่ดูในสิ่งที่ควรจะดู

เรามีตา ไม่ได้

ถึงดู ดู ก็ดูไม่เห็น ดู ก็ดูไม่เห็น

ถึงแม้เห็น เห็น มันก็ไม่รู้จัก มันไม่เข้าใจ

นี่บาปกรรมอะไรของคน

มีตาแล้วไม่ได้ ดู ก็ดูไม่เห็น เห็น ก็ไม่รู้จัก

นี่ขอให้ทนเอาหน่อย ว่าจะต้องจัดการกับสิ่งเหล่านี้
ให้ดีที่สุด มันจะเกิดสิ่งที่จะกำจัดความเห็นแก่ตัว

ธรรมชาติที่จะต้องใช้ในการกำจัดความเห็น

แก่ตัว นั้น คือธรรมชาติที่ทำให้รู้จักตัวเองที่เป็นมายา
รู้จักสิ่งที่ไม่เป็นมายา จะต้องรู้จักตัวเอง..ตัวเอง..ตัวเอง

นี่ขอแสดง หรือจำแนกแจกแจงบทเรียนที่เราจะต้องประพฤติ
กระทำ ก็ว่า **ดูตัวเอง เห็นตัวเอง แล้วก็รู้จักตัวเอง**

ซุกน ต้อง**ดูที่ตัวเอง** แล้วก็**ดูให้เห็น** แล้วก็
รู้จัก ดูตัวเองด้วยจิตที่เป็นสมาธิ เห็นตัวเองว่ามันเกิดมาเพื่อ
พัฒนา ถ้าไม่พัฒนาดีเสียชาติเกิด ธรรมชาติให้มาเพื่อพัฒนา
ชีวิตน **รู้จักตัวเอง ก็รู้จักว่า** โอ้! เราสามารถพัฒนา เรา
พัฒนาได้ นี่เห็นตัวเองอย่างนี้ **รู้จักตัวเองอย่างนี้**

ที่นี้ก็ต้อง **ซื่อตรงต่อตัวเอง เชื่อตัวเอง ไว้ใจ
ตัวเอง นิยมตัวเอง รักตัวเอง**

ซื่อตรงต่อตัวเองก็คือ ต่อความเป็นมนุษย์ของเรา อย่า
ให้เสียความเป็นมนุษย์ อย่าให้ค้อยในความเป็นมนุษย์ ให้ใช้
ความเป็นมนุษย์ให้เต็มที่ ให้เต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์
เรียกว่า **ซื่อตรงต่อตัวเอง**

แล้วก็ **เชื่อตัวเอง** เชื่อตัวเองว่าสามารถทำได้ สามารถ
ทำได้ พร้อมแล้วที่จะทำ ทำให้เชื่อตัวเองได้ ว่าสามารถที่จะ
ทำได้ จะแก้ปัญหานี้ได้ และพร้อมแล้วที่จะแก้ปัญหา

แล้วก็ไว้ใจตัวเอง ไว้ใจตัวเองว่ามีสามารถเพียงพอ

นิยมตัวเอง นิยมหลักเกณฑ์แห่งสติปัญญาของตน
 ของตน โดยนัยะแห่งกาลามสูตรที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้
 ไม่เป็นทาสสติปัญญาของใครๆ หรืออาการใดๆ หรือแม้แต่
 ของพระพุทธเจ้า ถ้ามันจะหยาบคายไปสักหน่อย แต่พระ-
 พุทธเจ้าท่านไม่ต้องการให้เราเป็นทาสแห่งสติปัญญาของใครๆ
 แม้แต่ของพระพุทธเจ้าเอง จึงได้ตรัสกาลามสูตรข้อสุดท้ายว่า
 อย่าเชื่อ รับเอามาเชื่อ เพราะเหตุว่าผู้พูด คือสมณะผู้พูด
 นั้น เป็นครูของเรา นี่ก็หมายถึงพระองค์เองอย่างนี้ นิยม
 ตัวเอง คือเหตุผลที่จะทำให้มองเห็นว่า กับทุกข์ได้ กับทุกข์
 ได้แล้วก็ลองดู กับทุกข์ได้แล้วก็เชื่อ อย่างนี้เรียกว่านิยมกฎ-
 เกณฑ์แห่งสติปัญญาของตน

แล้วจะต้องรักตัวเอง รักตัวเองให้มีค่า ให้สมค่า
 รักตน สงวนตน ถนอมตัว ให้มีค่าสมกับค่า จะต้องรู้จักรัก
 ตัวเองด้วยสติปัญญา อย่ารักตัวเองด้วยกิเลสตัณหา

ชื่อตรงต่อตัวเอง เชื่อตัวเอง ไว้ใจตัวเอง
 นิยมตัวเอง รักตัวเอง นี่ก็หมวดหนึ่ง

ที่ต่อไปก็ เบิกตาตัวเอง พิจารณาตัวเอง ชำระสะสางตัวเอง

ต้องเบิกตาตัวเอง คนอื่นช่วยเบิกตาให้ไม่ได้ การที่ช่วยเบิกตาให้พระพุทธรูปนั้น มันผิดหลัก คนอื่นจะเบิกตาให้คนอื่นไม่ได้ มันต้องเบิกตาตนเอง นี่เราเก่งถึงขนาด เบิกตาให้พระพุทธรูป คุณมันจะเป็นอะไรไปแล้ว เบิกตาตัวเอง ต้องเบิกตาตัวเอง ทำหน้าที่ให้ตัวเองมันฉลาดขึ้นมาด้วยตัวเอง เบิกตาตัวเอง

พิจารณาตัวเอง พิจารณาอย่างด้วยเหตุด้วยผล ด้วยอะไรต่างๆ พิจารณาตัวเองว่า มันอยู่อย่างไร ในฐานะเช่นไร เป็นอะไร รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักบริษัทรู้จักบุคคล ทุกอย่างที่มีมันเกี่ยวกับตัวตน พิจารณาตัวเองในทุกแง่ทุกมุม

เสร็จแล้วก็ชำระสะสางตัวเอง ชำระสะสางตัวเอง ฟังให้ถี่ มันไม่มีใครจะมารู้จักความสกลปรก รกรุงรัง รกขัญ ในจิตใจของเรา ไม่มีใครรู้จัก เราเท่านั้นที่รู้จัก เพราะฉะนั้น เราต้องชำระสะสางตัวเอง

หมวดนี้ เบิกตาตัวเอง พิจารณาตัวเอง ชำระ
สะสางตัวเอง

หมวดต่อไป ที่นี้ก็พัฒนาตัวเอง

จะต้องถอนตัวเอง ขึ้นจากหล่ม

จะต้องปลุกฝังตัวเอง ให้งอกงาม

จะต้องบังคับตัวเอง ให้อยู่ในร่องในรอย

จะต้องพัฒนาตัวเอง ให่ก้าวหน้า

จะต้องฝึกฝนตัวเอง ในลักษณะที่ถูกต้อง

จะต้องใจที่ห้องตัวเอง เมื่อทำผิด

จะต้องลงโทษตัวเอง เมื่อนั้นมีความผิด

ต้องขู่ ปลอดภัยตัวเอง ตามสมควรแก่กรณีที่จะทำอะไร

ถอนตัวเอง เหมือนข้างมันติดหล่ม แล้วก็ถอน
ให้พ้น หลุดขึ้นมาจากหล่ม นี้เป็นพุทธภาษิต หล่มแห่งชีวิต
หล่มแห่งความโง่ หล่มแห่งอวิชชา ต้องถอนขึ้นมาให้ได้

แล้วก็ ปลุกฝังตัวเอง เหมือนกับปลุกฝังเมล็ดพืช
ให้มันงอกงาม ให้มันเป็นต้น เป็นใบ เป็นลูก เป็นดอก
ปลุกฝังตัวเอง เชื้อแห่งโพธิมีอยู่ในทุกคน ต้องปลุกต้นโพธิ์
ให้เจริญงอกงาม

บังคับตัวเอง ให้อยู่ในอำนาจของธรรม ของธรรมะ
อย่าให้อยู่ในอำนาจของกิเลส

ในการพัฒนาทั้งหลาย จะต้องบังคับตัวเอง ให้อยู่ใน
อำนาจของความถูกต้อง พัฒนาตัวเอง ก็คือให้มันก้าวหน้าไป
ในทางที่ควรจะก้าวหน้า ในทางที่ถูกต้อง

ฝึกฝนตัวเอง ให้ตรงตามลักษณะที่ต้องการ เพราะ
มันมีหลายแง่ หลายมุม หลายกระแส ต่าง ๆ กันไปไม่เหมือนกัน
เราต้องฝึกฝนตัวเองให้ถูกต้องกับลักษณะที่ต้องการจะมี

โจทก์ท้วงตัวเอง นี่ฟ้องตัวเอง ไม่มีใครโจทก์
ฟ้องให้ถูกต้องได้ เพราะเขาไม่รู้ความผิดของเรา เราต้อง
โจทก์ตัวเอง ต้องฟ้องตัวเอง แล้วในที่สุด ก็เป็นผู้พิพากษา
ลงโทษตัวเอง อย่างยุติธรรม อย่างเห็นแก่ธรรม อย่างไม่เข้า
ข้างตัวเอง

แล้วก็ ชูเมื่อควรชู ปล่อยเมื่อควรปล่อย แล้วแต่
ว่าเรากำลังทำอะไรอยู่

ชุดนี้เป็นชุดที่เรียกว่า พัฒนา ฝึกฝน ปรับปรุง
อะไรกันเต็มที่ มีหัวข้อว่า ถอนตัวเอง ปลุกฝังตัวเอง

บังคับตัวเอง พัฒนาตัวเอง ฝึกฝนตัวเอง โจทก์ท้วง
ตัวเอง ลงโทษตัวเอง ปลุกขู่ปลอบตัวเอง

เฮ้! ที่นี้ก็จะมาถึงผล ถึงตอนที่เห็นผลแล้ว **พอใจ**
ตัวเอง เป็นสุขด้วยตนเอง รำบับด้วยตนเอง เคารพ
ตัวเอง ฟังพาดตนเอง

พอใจตัวเอง ว่าถูกต้อง ถูกต้องพอใจอยู่ตลอดเวลา
ทำหน้าที่ให้ถูกต้อง ธรรมะคือหน้าที่ หน้าที่คือธรรมะ ทำ
หน้าที่ให้ถูกต้อง ถูกต้อง จนบอกตัวเองว่า ถูกต้อง ถูกต้อง
พอใจ พอใจ อยู่ตลอดเวลา ทุกหน้าที่

หน้าที่หาเลี้ยงชีวิตก็ดี หน้าที่บริหารชีวิตก็ดี หน้าที่
ทางสังคมก็ดี ประพฤติถูกต้อง ถูกต้อง จนรู้สึกว่พอใจ ถูกต้อง
พอใจ นึกถึงที่ไรยกมือไหว้ตัวเองได้ เป็นสวรรค์

ถ้านึกถึงที่ไรเกลียดหน้าหน้าตัวเอง เป็นนรก เลิกเสีย

พอใจตัวเอง พอใจตัวเองว่า นี้ถูกต้อง นี้ถูกต้อง
แล้วก็พอใจ แล้วก็พอใจตัวเอง เป็นสุขด้วยตนเอง

ทุกคราวที่พอใจ แล้วมันก็ต้องเป็นสุข พอใจมันเป็นเหตุให้เป็นสุข ทุกเวลา ทุกเหตุการณ์ ทุกกระเปาะนิ้ว เป็นสุขได้เพราะความพอใจตนเอง รำบับตัวเองให้มันหายเกาะกะยุงเหยิง ให้มันเข้ารูปเข้ารอยของการที่จะไปสู่พระนิพพาน เข้ารูปแห่งตัวตนที่มีใช้ตัวตน อย่าเป็นตัวตนที่เป็นตัวตน เป็นตัวตนที่มีใช้ตัวตน เป็นตัวกูที่มีใช้ตัวกู สิ่งที่เรารู้สึกว่าเป็นตัวตนหรือตัวกูนั้น มันมีใช้ตัวตนหรือตัวกู ให้มาเข้ารูปนี้ มันจะละความเห็นแก่ตัว รำบับลงมาเป็นความถูกต้อง จากความผิดพลาด ยุงเหยิงฟุ้งซ่าน

เคารพตัวเอง ยกมือไหว้ตัวเอง ทุกคราวที่มองดูตัวเอง ว่ามันมีแต่ความถูกต้อง เคารพตัวเอง เคารพตัวเอง เป็นสิ่งที่ช่วยได้มาก ถ้าคนมันเคารพตัวเองได้ คนนั้นมันรอด ถ้าคนมันเกลียดหน้าหน้าตัวเอง ผีทนไปอยู่อย่างนั้น มันก็ไม่รอด ไม่มีทางจะรอด

ฟังพาตัวเองได้ ฟังพาตัวเองได้ถูกต้องตามพระพุทธรวณะ พระพุทธเจ้าท่านสอนว่า อัดตะที่ปา อัดตะสะระณะ มีตนเป็นที่พึ่ง มีตนเป็นสรณะ ธัมมะที่ปา

ธัมมะสาระระณา คือมีธัมมะเป็นที่พึ่ง มีธัมมะเป็นสรณะ
อะนัญญะสาระระณา ออย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง เป็นสรณะเลย

อตฺตา หิ อตฺตะโน นาโถ
ตนนั้นแหละ เป็นที่พึ่งของตน

แต่เราฝันคำสั่งคำสอน คำแนะ คำอะไรของพระ-
พุทธเจ้า ไม่พึ่งตนเอง ไม่พึ่งธรรมะ ไปพึ่งพระพุทฺธ พระธรรม
พระสงฆ์ ไปพึ่งพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ไม่พึ่ง
ตนเอง ไม่พึ่งธรรมะ ตามคำสั่งของพระพุทฺธเจ้า

ไม่มีพระพุทฺธคำรัสที่ไหน ที่จะให้ไปพึ่งพระพุทฺธ
ไปพึ่งพระธรรม ไปพึ่งพระสงฆ์ มันมีแต่ว่า ถ้าเป็นผู้พึ่ง
พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์นั้น ต้องเห็นอริยสัจจสี่ คือ ทุกข์
สมุทัย นิโรธ มรรค นั้นแหละคือธรรมะ นั้นแหละที่พึ่งคือ
ธรรมะ พึ่งตัวเองด้วยการทำให้มีธรรมะ ธรรมะก็เป็นที่พึ่ง
แก่ตัวเอง

เราซึ่งฉลาด และเป็นแบบไสยศาสตร์ พึ่งผู้อื่น ไปพึ่ง
พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ไม่พึ่งตัวเอง ไม่พึ่งธรรมะ
ที่ทำขึ้นเอง ตามคำตรัสสั่งของพระพุทฺธเจ้า นี่มันไม่พึ่งตัวเอง

มันเป็นอย่างนี้ ขอให้ปรับปรุงกันให้ดี ให้มาตรงกับพระพุทธ
 ประสงค์ว่า ให้พึ่งตัวเองให้พึ่งธรรมะ อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง
 เป็นสรณะเลย อตฺตา หิ อตฺตะโน นาโถ ตนที่มีใช้ตน
 นั้นแหละมันเป็นทุกซ์ มันก็ต้องช่วยตนเอง อตฺตาในทีนี้แปลว่า
 เอง ตัวเองต้องช่วยตัวเอง แม้มันจะมีใช้ตน มันเป็นอนัตตา
 มันก็เป็นทุกซ์ มันก็ต้องช่วยตนเอง อนัตตาก็ต้องช่วยตัวเอง
 ได้ผลมาเป็นอนัตตา ก็ต้องมีแก่นัตตาที่เป็นตัวเอง

ตัวเองเป็นที่พึ่งแก่ตัวเอง ระวังให้ดี เป็นธรรมะ
 ที่เป็นพุทธศาสตร์ ถ้าไปพึ่งผู้อื่นสิ่งอื่น นอกจากตัวเอง มัน
 เป็นไสยศาสตร์ อย่าเอาพุทธศาสตร์มาเป็นไสยศาสตร์ อย่า
 เอาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มาเป็นไสยศาสตร์ ขอให้
 คงไว้เป็นพุทธศาสตร์

เฮ้! ในที่สุดก็ผลสำเร็จว่า ไม่เห็นแก่ตัวเอง ปลด
 ปลอยตัวเอง หลุดพ้นจากตัวเอง มีนิพพานเฉพาะตนเอง

ไม่เห็นแก่ตัวเอง นั่นก็คือ เห็นแก่ธรรมะ เห็นแก่
 เพื่อน เกิดแก่เจ็บตาย ยิ่งเห็นแก่ธรรมะ ก็ยังไม่เห็นแก่ตน
 ยิ่งทำลายความเห็นแก่ตน ไม่เห็นแก่ตัวเอง มันเป็นอย่างนี้

ปลดปล่อยตัวเอง นี่เป็นภาษาคอมมิวนิสต์นะ ขอ
 ยืมมาใช้หน่อย ว่าปลดปล่อยตัวเอง จากความเป็นทาสของ
 กิเลส มาอยู่ใต้อำนาจของสติปัญญา ปลดปล่อยตัวเอง จาก
 อวิชชา มาอยู่ในวิชา เรียกว่า ปลดปล่อยตัวเอง ปลดปล่อย
 ตัวเอง เป็นเรื่องทางจิตใจ ไม่ใช่เรื่องทางโช้ตรวนที่ล่ามขา

ปลดปล่อยตัวเองจากอวิชชา มาสู่วิชา มันก็
 หลุดพ้นจากตัวเอง หลุดพ้นจากความหลงใหล ว่าตัวกูว่ของกู
 คิดว่าเป็นตัวกูของกู มันผูกมัด ครอบงำ หุ้มห่อ เผลอแหละ
 ประมาณ **หลุดพ้นจากตัวเองเสียเถิด** จะว่างจากตัวเอง
 ก็จะเป็นนิพพาน นิพพานว่างจากกิเลส ว่างจากความทุกข์ ว่าง
 จากความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตน **นี่คือหลุดพ้นจากตัวเอง** หลุด
 พ้นจาก ความเป็นบวก ความเป็นลบ หลุดพ้นจากปัญหาแห่ง
 ความ เกิด แก่ เจ็บ ตาย เพราะหลุดพ้นจากตัวเอง

สุดท้ายก็มา **นิพพานเฉพาะตนเอง** เย็นเฉพาะ
 ตนเอง ประจักษ์แก่ตนเองในชีวิต เย็น.. หาเวลาจะว่างจาก
 กิเลสให้มาก ว่างจากกิเลสเท่าไรก็เป็นความเย็นเท่านั้น เพราะ
 กิเลสมันเป็นไฟ ว่างจากไฟเท่าไรมันก็เป็นความเย็นเท่านั้น

ขอให้มันนิพพานเฉพาะตน เฉพาะตน เฉพาะ
 ตน ของแต่ละคนๆ ทำแทนกันไม่ได้ เอาผู้^{อื่น}มา
 ทำนิพพานให้ไม่ได้ ต้องทำด้วยตน พระพุทธเจ้า
 ก็สอนได้แต่วิธี การกระทำต้องทำเอง กระทำแล้วก็
 เกิดการดับกิเลส มันก็มีความเย็นเป็นนิพพาน แล้ว
 ก็มีนิพพานนั้นแหละเป็นจุดสุดท้าย เป็นความรอด
 เป็นตัวความรอด

ธรรมะที่จะต้องใช้ ในการกำจัดความเห็น
 แก่ตัวมีอยู่อย่าง^{นี้} คือจัดการกับตัวเองเท่านั้นแหละ
 ตัวเอง^{นี้}แหละ

ดูตัวเอง เห็นตัวเอง รู้จักตัวเอง นี่หมวดหนึ่ง
 ชื่อตรงต่อตัวเอง เชื่อตัวเอง ไว้ใจตนเอง นิยม
 ตัวเอง รักตัวเอง นี่ก็หมวดหนึ่ง

เบิกตาตัวเอง พิจารณาตัวเอง ชำระตัวเอง นี่ก็
 หมวดหนึ่ง

ถอนตัวเอง ปลุกฝังตัวเอง บังคับตัวเอง พัฒนา
 ตัวเอง ฝึกฝนตัวเอง โจรกัณฑ์ตัวเอง ลงโทษตัวเอง
 ชูหรือปลอบตัวเอง นี่ก็หมวดหนึ่ง

พอใจตนเอง เป็นสุขด้วยตนเอง ำงับด้วยตนเอง
เคารพตัวเอง ฟังพาตัวเองได้ นี้ก็หมวดหนึ่ง

ในที่สุดก็ ไม่เห็นแก่ตัวเอง ปลดปล่อยตัวเอง
ออกจากความโง่ ว่าตัวเอง หลุดพ้นจากตัวเอง มีนิพพาน
เฉพาะตน จบสิ้นกันเพียงเท่านั้น เป็นธรรมะที่ต้องใช้
ในการกำจัดความเห็นแก่ตัว แม้มันจะมากไปหน่อย
ก็ขอให้อดทนเถอะ เพราะมันจำเป็นอย่างยิ่งที่จะรู้จัก
ตัวเอง และแก้ปัญหาของตัวเอง

หวังว่าท่านทั้งหลายจะรู้จักตัวเอง แก้ปัญหาต่างๆ ที่
เนื่องอยู่ด้วยตัวเอง ปลดปล่อยตัวเองออกมาเสียจากความหลง
ติดในตัวเอง แล้วมีความสุขสวัสดิ์อยู่ทุกทีพาราตริกาลเทอญ

บันทึกการจัดพิมพ์

หนังสือธรรมบรรยาย ของ พระเดชพระคุณ ท่านเจ้าคุณ พระธรรมโกศาจารย์ หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ แห่งสวนโมกขพลาราม ชุดนี้ เป็นการรวบรวมคำบรรยายที่มุ่งสำหรับบุคคลผู้มีปกติ เพ่งพินิจหา เหตุผล เป็นข้อธรรมะที่เป็นเนื้อแท้ ซึ่งท่านได้บรรยายโดยละเอียด เข้าใจได้ง่าย และค่อยๆ สูงขึ้นตามลำดับจนถึงธรรมะชั้นสูงสุด

มาในสมัยนี้ ธรรมสภาได้จัดพิมพ์หนังสือขึ้น ในวาระครบรอบ ๕๓ ปี หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ ในปีพระพุทธศักราช ๒๕๔๒ เพื่อ เผยแพร่พระธรรมคำสอนของท่านให้แพร่หลายและกว้างขวาง อันเป็น การประกาศเกียรติคุณแห่งองค์บรรยาย ดังต่อไปนี้

๑. ธรรมบรรยาย เรื่อง นิพพาน
๒. ธรรมบรรยาย เรื่อง คู่มือมนุษย์
๓. ธรรมบรรยาย เรื่อง แก่นพุทธศาสนา
๔. ธรรมบรรยาย เรื่อง พื้นฐานของชีวิต
๕. ธรรมบรรยาย เรื่อง ความลับของชีวิต
๖. ธรรมบรรยาย เรื่อง กรรมเหนือกรรม
๗. ธรรมบรรยาย เรื่อง เขียนมา ตอบไป
๘. ธรรมบรรยาย เรื่อง พุทธศาสนาคืออะไร
๙. ธรรมบรรยาย เรื่อง อนัตตาของพระพุทธเจ้า
๑๐. ธรรมบรรยาย เรื่อง คริสตธรรม พุทธธรรม

บุญกุศลอันเกิดขึ้นจากการจัดทำในครั้งนี้ คณะผู้จัดพิมพ์ ขอน้อมถวายแด่องค์บรรยาย พระผู้เปรียบเสมือนดวงประทีปส่องทาง อันเป็นสะพานนำไปสู่ความสันไปแห่งอัสสะกิเลส และเพื่อเป็นปัจจัย ให้เกิดพระนิพพาน แก่ชาวโลกทั้งปวง

ด้วยความสุจริต หวังดี

ธรรมสภาปรารถนาให้โลกพบกับความสุขสงบ

คำขอพระกฐน

ธรรมสภา ขอกราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณ ท่านเจ้าคุณพระธรรมโกศาจารย์ หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ แห่งสวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผู้เป็นองค์บรรยาย "ธรรมบรรยาย" ชุดนี้ เป็นอย่างสูง ซึ่งเปรียบเสมือนดวงประทีปส่องทางให้ก้าวไปสู่ความถูกต้อง เพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะกิเลส และเป็นปัจจัยนำไปสู่พระนิพพานแก่ชาวโลกทั้งปวง

ขอกราบขอบพระคุณ ธรรมทานมูลนิธิ องค์การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา มูลนิธิ เผยแพร่ชีวิตประเสริฐ ธรรมบูชา และสำนักพิมพ์การพิมพ์พระนคร ผู้จัดพิมพ์ในครั้งนี้ เป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณ มูลนิธิ - กองทุน - หน่วยงานราชการ - วัด - โรงเรียน และห้องสมุด ที่ได้กรุณาช่วยในการเผยแพร่หนังสือชุด ธรรมบรรยาย ของ ท่านเจ้าคุณพระธรรมโกศาจารย์ หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ

○ ธรรมทานมูลนิธิ	○ มูลนิธิเผยแพร่ชีวิตประเสริฐ
○ มูลนิธิพุทธนิคม เชียงใหม่	○ บวรพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย
○ มหาจุฬารัตนบวรวิทยาลัย	○ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์
○ มูลนิธิวัดสวนแก้ว	○ กองทุนเสถียรธรรมสถาน
○ ศูนย์สืบอายุพระพุทธศาสนา วัดชลประทานรังสฤษฎ์	
○ พระอาจารย์มหาเผียน อนุจารี แห่งวัดชลประทานรังสฤษฎ์	
○ พระอาจารย์สุรศักดิ์ สุรญาโณ แห่งวัดชลประทานรังสฤษฎ์	
○ ศูนย์หนังสือและร้านหนังสือทั่วประเทศไทย	

ธรรมสภาได้รวบรวมหนังสือและสื่อธรรมะ ไว้บริการท่านสาธุชน จากสำนักพิมพ์และสำนักปฏิบัติธรรมทั่วประเทศ ท่านที่สนใจเลือกชมได้ที่

ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา

เลขที่ ๒-๖ ถนนบรมราชชนนี เขตทวีวัฒนา กทม. ๑๐๑๗๐ โทร. ๘๘๘๗๔๕๐

ริมถนนบรมราชชนนี กิโลเมตรที่ ๑๖ ก่อนถึงพุทธมณฑลสถาน เพียง ๒ กิโลเมตร

บันทึกการจัดพิมพ์

หนังสือชุดลอยปทุมนี้ ได้รวบรวมธรรมบรรยายชุดลอยปทุมของท่านเจ้าคุณหลวงพ่อกุฑทาสภิกขุ แห่งสวนโมกขพลาราม ที่ได้บรรยายไว้ในกาลสมัยที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ อันเป็นธรรมบรรยายที่มีคุณค่าอย่างยิ่งสำหรับพุทธศาสนิกชนทั่วไป และเพื่อเป็นการสืบทอดพระธรรมคำสอนให้ถูกต้องและสมบูรณ์บริบูรณ์ จึงได้จัดพิมพ์จากต้นฉบับของธรรมทานมูลนิธิ

การจัดพิมพ์ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๓ นี้ ธรรมสภาจัดพิมพ์เป็นธรรมสักการะในมงคลกาล ๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาส พุทธศักราช ๒๕๕๔ อันเป็นการประกาศเกียรติคุณแห่งองค์บรรยายหนังสือชุดนี้

หนังสือชุด 'ลอยปทุม'

๑. เรื่อง ชีวิตเยือกเย็น	๒. เรื่อง เห็นธรรมชาติ
๓. เรื่อง พระธรรมคติ	๔. เรื่อง พบชีวิตจริง
๕. เรื่อง ธรรมโอสภ	๖. เรื่อง ธรรมะคู่ชีวิต
๗. เรื่อง เซนนั้นเอง	๘. เรื่อง ความหลุดพ้น
๙. เรื่อง พรพระธรรม	๑๐. เรื่อง ศิลปแห่งชีวิต
๑๑. เรื่อง พระพุทธศาสนา	๑๒. เรื่อง บำเพ็ญบารมี

ฯลฯ

หนังสือชุดลอยปทุมนี้มีถึง ๓๐ เล่ม

ธรรมทานมูลนิธิและธรรมสภา จัดจัดพิมพ์ครบบริบูรณ์
ในมงคลกาล ๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาส ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๔

ธรรมสภาได้รวบรวมหนังสือและสื่อธรรมะ ไว้บริการท่านสาธุชน
จากสำนักพิมพ์และสำนักปฏิบัติธรรมทั่วประเทศ ท่านที่สนใจเลือกชมได้ที่

ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา

เลขที่ ๒-๖ ถนนบรมราชชนนี เขตทวีวัฒนา กทม. ๑๐๑๗๐ โทร. ๘๘๘๗๙๔๐
ริมถนนบรมราชชนนี กิโลเมตรที่ ๑๖ ก่อนถึงพุทธมณฑลสถาน เพียง ๒ กิโลเมตร

จัดพิมพ์เผยแพร่ โดยความช่วยเหลือสมทบค่าจัดพิมพ์เล่มละ 100 บาท